

Bodnár Gyula • **Görög Európa**

Bodnár Gyula

Görög Európa

Publicisztikai írások 1988–1998

NAP Kiadó
Dunaszerdahely, 1998

*A kötet kiadását
a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (Budapest)
is támogatta*

Görög Európa

Felmenni magas hegyekbe?

A dalai láma valami olyasmit mondott a minap, hogy először magunkban teremtsünk békességet, azután lehet csak a világban. Hej, de igazat szól, bölcs ember, gondoltam, és mindjárt hozzá is akartam látni, hogy békességet teremtsék magamban. Nem mintha idegbajos lennék, a háborúzás sem kenyerem, de azért gyakran támadnak és dúlnak viharok a belső tájakon, mégha kívülről nem is látszanak mindig. Talán más lenne a helyzet, ha kínai papok vagy hindu jógik iskolájában tanultam volna az önfegyelmet, egyáltalán, hogy miként lehet a békét meghonosítani a lélekben.

Szóval, mint említettem, mindjárt hozzá akartam látni a nemes munkához, amikor szembeszaladt egy másik gondolat: nem is olyan biztos, hogy igaza van a lámának. Mert hát itt van rögtön az a kérdés, hogy miként is teremthetnék én békességet magamban. Esetleg: ha kivonulnék, felmennék élni magas hegyekbe, ahol senki és semmi a sziklákon, fenyőkön, állatokon kívül, vagy ha lezárnám magam, vagy leönteném például viasszal, mely rám fagyván még a tévéhíradó képeit sem engedné be. Akkor talán. Csakhogy ilyen nincs, és mivel nincs, beáramlik nemcsak a jó, hanem a rossz is, s nyomban oda az egyensúly, a béke, felborul a rend, ott belül. Látván kint a rendetlenséget, tétlenséget, tehetetlenséget, közönyt, hallván trágár szavakkal nyomatékositott durva beszédeket, acsarkodást, fogaknak csikorgását, és tapasztalván megannyi következményét még annak a rendszernek, mely évtizedeken át örökösen a tudatunkat akarta formálni, illetve formálta is úgy, hogy megnyomorította a lelkünkkel együtt, miközben elidegenített, elvadított bennünket a munkától, egymástól, a szeretet, a jóság, a megértés szellemét lakásainkból is kilopta, hogy gyakran már csak vakkantásokra futja megmaradt türelmünkben.

Hogyan lehetne csupa béke bennem, amikor új napra ébredvén azonnal rémisztő hírekkel bombáz a rádió; amikor a reggeleink eleve úgy alakulnak, hogy rohangálás, kapkodás az egész, hisz mi már reggelizni sem tu-

dunk nyugodtan; amikor kilépve a lakásból cirkuszi mozdulatokra kész-
tetnek a járda, az utca gödrei, köhögésre ingerel a füst; amikor egy busz-
ban százhuszan utazunk sok kilométeren, és már fáradtan érkeünk a
munkába, iskolába; amikor ez sincs, az sincs, egy nyomorult sárvédőt, tu-
lajdonképpen pléhdarabot, nem lehet kapni sehol az országban, pedig ha-
zai gyártmányú a kocsis, melyhez kellene; amikor egyeseknek mindenre
telik valamiképpen, míg mások orrvérzésig dolgozva is fizetéstől fizeté-
sig élnek, meg kölcsönökből; amikor a már tömeges méreteket öltő alko-
holizmus egyre szélesedő körben veszélyezteti a pusztát a létet; amikor
olyan az életvitelünk, hogy már harminc-negyven éves emberek szíve
mondja fel a szolgálatot, s a korai elhalálozások számát tekintve Cseh-
szlovákia az „előkelő” hatodik helyen áll; amikor a munkahelyeken egy-
másnak esnek az emberek, mondjuk, az igazgató személye körül támadt
vitában, sőt még az iskolákban is, ahol jószerevével semmi sem változott
november 17-e óta, a tanulók, diákok továbbra is rogyadoznak a terhek
alatt, melyeket a sztálinista oktatáspolitikára rakott az iskolákra ostoba irány-
elvek, tantervek, órarendek, tankönyvek, tananyagok, oktatási módszerek
formájában; amikor lépten-nyomon emberi mivoltomban sértenek meg,
gyalázza nemzetiségemet, anyanyelvemet, megkérdőjelezve, csonkítani
akarva jogaimat; amikor a pártok, politikai mozgalmak képviselői, pártol-
ló tagjai fittyet hányva a legalapvetőbb etikai normákra, az emberi tiszt-
esség szabályaira, folyosói színvonalon, alpári stílusban rontanak egy-
másnak a szabadság, a demokrácia, az emberi méltóság nevében, illetve
értük mint elérendő célokért.

Sorolhatnám a végtelenségig, bölcs láma, a bajokat, gondokat, fájdal-
makat, hiányosságokat, zriket és zűröket, melyeken még csak túltenni
sem tudom magam, belém folynak-szivárognak, ha akarom, ha nem. Ho-
gyan teremthetnék hát békességet magamban? Ráadásul, ez itt Közép-
Európa, Kelet-Európa, ha úgy tetszik, Közép-Kelet-Európa, ahol inkább
jutottak mindenkor vezető szerephez akciókban és reakciókban az érzel-
mek mint az értelem. Igaz, ez utóbbit szüntelenül üldözték errefelé, börtö-
nrel fenyegették, száműzték. Most, hogy felszabadult, reménykedem,
ezentúl ő fog irányt mutatni nekünk, és akkor hamarabb lesz végre rend
kint is, ami nélkülözhetetlen feltétele a belső békének.

Erről jut eszembe, mondhattam volna azt is, legyen békesség először
kinn, aztán bent már jószerevével semmi gond, semmi kín. Igen ám, csak-

hogy háborgó lélekkel, hasadt tudattal lehet-e felépíteni országát a békeségnek? A szabadságnak, erkölcsnek, a demokráciának pontosan, szépen? Aligha. Nekünk itt, bölcs láma, egyszerre kell hozzálátunk az emberhez méltó belső élet és külső létkörülmények megteremtéséhez. Szörnyen nehéz munka lesz, de elvégezhető. Csak kísérőnk, sőt vezérünk: az értelem legyen.

1990. 5. 8.

A tested, Éva ...

Naplemente a Tiszán, valamikor hatvanegyben. Hetedikesek vagyunk, nagyon fiúk és nagyon lányok, de azért külön csoportban viháncolunk a gyors folyó meleg vizében, csak néha vegyülünk, amikor valaki közülünk, fiúk közül elkap egy-egy lányt, akinek aztán nyomban az egész nőnemű csapat visongva gázol a segítségére, formálódó mellecskéik ringatóznak. Más érintkezési felület nincs, legfeljebb a kamaszkor édes madarai röppennek fel némelyikünk képzeletében, titokban természetesen. Aztán vége, vacsorára kongatnak. Indulunk ki a vízből, a lányok valamivel hamarabb, lévén szófogadóbbak. Köztük titkos szerelmem, Éva, akit addig mindig csak ruhában láttam. Ahogy kezd partra emelkedni fekete fürdőruhájában, kénytelen vagyok megállni. Fut körülöttem a víz, és én kővé dermedve bámulom Évát a naplementében, ahogy lépdel a homokos parton törülközője felé, ahogy lehajlik érte, ahogy törülközőzik, ahogy hosszú vizes haját először előre, majd hátra veti, megrázza. A mindentit! Honnan lettek egyszerre ezek a büszke mellek, formás hosszú lábak, érett combok? Nem igaz.

Igaz volt. Igaz volt még később is, néhány esztendeig, amikor már diákszerelmünk szertefoszolván, elfogultság nélkül néztem mint nőt. Aztán, messzire kerülvén a szülőföldtől, szűk negyedszázad alatt mindössze talán háromszor vagy négyszer találkoztunk, véletlenül, legutóbb a minap egy strandon. Testére pillantva, kővé dermedtem. Élete a szokványos képlet szerint alakult, a főiskola befejezése után férjhez ment, szült két gyereket, már nagyfiúk. Férje rendes ember, jól keres, de nem annyit, hogy elegendő lenne egy közepes életszínvonalhoz, így ő is, mármint Éva, kénytelen dolgozni.

Nem mondhattam meg neki: Éva, tönkrementél. Noha még csak negyvenkét éves. Pedig mennyi mindent ígértek neki is mint leendő nőnek, feleségnek, anyának a vöröslobogós emelvények első nagy esztendejében, negyvennyolcban, amikor született. Paradicsomi állapotokat, melyek hamarosan eljövendenek, és akkor boldog lesz itt minden nő, és természetesen minden férfi, minden boldog-boldogtalan.

Hová lett gyönyörű tested, Éva? Még ma is bomba jó nő lehetnél. Törvényszerű, hogy egy lány tökéletes alakja, negyvenkét éves korára úgy elváltozzék, ahogy a tiéd? Vagy tán nem jól éltél, de hát ki élhetett nőhöz méltó normális életet e fertályán Európának az elmúlt évtizedekben, aki dolgozó nő volt, anya? Kevesen, a szerencsések. A többség? Lakásra várni, kölcsönt felvenni, a kölcsönt visszafizetni, hűtőszekrényre spórolni, mosógépre spórolni, színes tévére spórolni, fizetéstől fizetésig élni, miközben múlnak az évek, és még egy nyomorult autóra sem telik, kora reggel, reggeli nélkül, rohanni bölcsődébe, óvodába, onnan egyenesen a munkahelyre, cipekedni, este a gyerekekkel foglalkozni, de se idő, se türelem már hozzájuk, agyonhajszolt férjjel élni, részeges férjet elviselni az ágyban is, az elválás gondolatával foglalkozni, elválni, túrni a gyerekek szemtelenségeit, akiknek végül is igazuk van, hisz se anyjuk, se apjuk nem volt, harmadosztályú konyakot vásárolni, hogy azért legyen valami otthon, ha vendég jön, holtfáradtan elaludni a tévé mellett. És másnap kezdődik minden előlről. Közben szépen elszürkül, eldurvul a legfinomabb női lélek is, deformálódik a test, áttűnnek a bőrön a hajszálerék, megjelennek az első visszerek, löttyed vagy éppen szárad a combokon a hús, az egykori üde arcot krémek, kenőcsök tartják egybe.

Eltűntek, így tűntek el tájainkról a hölgyek, a szép járású, büszke tartású nők. Eredeti és elsődleges hivatásukat lebecsülvén, nem gentlemanként viszonyult hozzájuk a szocializmus, sőt elvárta, hogy ők köszönjenek neki előre. Persze, bennünket, férfiakat is lezüllesztett. Az is megérne egy misét, hogy mi milyen alakok vagyunk, illetve milyen az alakunk. Hol egy gentleman? A legkevesebbet mondom: a nők előtt is gátlástalanul ömlenek belőlünk a trágár szavak, és nemcsak amikor vicceket mondunk, nem...

Éváról, az elmúlt negyven esztendő Éváiról rohammunkával marta le a szépséget, lopta ki belőlük az ifjúságot az idő.

Lányok, mai lányok, akik a vízben és vízparton vidám arccal, gyönyörű, ruganyos keblekkel, kemény combokkal jöttök szembe velem, vajon a ti testetek sorsa milyen lesz?

1990. 8. 20.

Mikor leszek Valentino?

Nem, az eszembe sem jutott, hogy kint maradjak. Bár, amikor Valentino azt mondta, tegnap még Indiában vadászott tigrisre, mellbe vágott a felismerés, hol élek én.

Bocsánat, hisz olvasóm nem tudja, ki Valentino, hol és mikor találkoztam vele. Kezdem hát előbből. Angliában vagyunk, Norwichban, 1972 szeptemberében. Angol nyelviskolába járunk, rajtam kívül még néhány főiskolai hallgató, angol szakos pedagógusjelöltek Csehszlovákiából, diákok Japánból, Brazíliából, Belgiumból, Iránból, Kuvaitból és más pontjairól a világnak. Én gazdag iráni fiúval lakom egy idős házaspárnál, akiknek szerződésük van a nyelviskolával. A tanfolyam idejére, egy hónapra, évek óta fogadnak külföldi diákokat, jól jön nekik az a pár font, amit az iskolától kapnak, megengedhetik maguknak, hogy nyaranként Spanyolországban üdüljenek.

Az iráni fiú sokat mesél. Bár családjá a felső tízezer körébe tartozik, mégis gyűlölik a sahot, gyűlöli ő maga is, mert tönkreteszi az országot, a nép éheznek, elviselhetetlen már a nyomor, miközben őfelsége egész hegyoldalakat vásárol meg az Alpeseekben, neje meg kristálykádban fürdik. Aranyban. (Csak megjegyzem, ez előtt a sah előtt borult le később az akkori csehszlovák vezetés a prágai repülőtéren, majd a várban. Elveink, hogy jogtípró, népirtó zsarnokkal szóba se állunk? Ugyan! Ha pénzről van szó...) Az iráni fiú, akiről egyébiránt el tudom képzelni, hogy aktívan részt vett a sah hatalmának megdöntésében, másról is mesél, természetesen.

Kalandjairól, melyeket a nagyvilágban járván élt át. Például arról, miként szakította meg egyszer útját Teherán és Washington között Londonban egy szép stewardess miatt – várhatták a washingtoni követ urak.

Miről mesélhettem volna én, aki addig még Budapesten sem voltam, Prágában, Pozsonyban is csak egyszer-egyszer. Királyhelmecc és Nyitra között ingáztam. A koszos és zsúfolt vonatokról? Vagy arról, mennyit

kellott futkosnom, hogy elintézzem útleveletem, vagy hogy veszélybe került volna angliai utam, ha a húgom nem ajánlja fel nekem azt a háromezer koronát, melyet első fizetéseiből addig sikerült félretennie bútorra?! Még szerencse, hogy csak ennyivel kellett hozzájárulnom a tulajdonképpen jutalomként kapott szigetországi tanfolyam költségeihez. Inkább ámulva mint irigykedve hallgattam Muhammadot, és még csak eszembe sem jutott, hogy összevessem az ő lehetőségeit az enyéimmal, fölösleges is lett volna, hiszen ő gazdag fiú, én meg, ugye...

Hanem Valentino olasz fiú. Egyik nap, mikor hazatérek az iskolából, azzal fogad a házinéni: – Dzsúliósz, bemutatom neked Valentinót, aki három évvel ezelőtt az iskola diákjaként ugyanúgy nálam lakott, mint te most. Eljött meglátogatni bennünket. – Kezet fogok a vékony, fekete hajú, szakállas fiatalemberrel, aki elmondja, hogy Londonon keresztül utazik haza, és ha már erre jár, leugrik ide, Norwichba. Megnézni a kedves öregeket. – Tegnap még Indiában vadásztam, tigrisre – teszi hozzá a világ legtermészetesebb hangján.

No, ekkor vágott mellbe a felismerés, hol élek én, ki vagyok én, milyenek az én lehetőségeim. Mi az, hogy szabadság? Mi az, hogy otthon lenni a világban? Úgy utazni Delhiből Londonba, ahogy mi a vasfüggöny mögött két falu között, sőt kényelmesebben. Ekkor értettem meg a vasfüggöny lényegét is, és döbrentem rá a mögötte uralkodó, engemet, milliókat meghatározó állapotokra. Valentino nem volt gazdag fiú, „csak” szabad ember. Ez volt a különbség köztünk – nem kevesebb. Meg az, hogy őt Olaszországból nem kilenc font zsebpénzzel engedték ki, mint bennünket, és nem kétszáz szál cigarettával. Dohányos lévén, még szerencse, hogy vittem magammal Taras Bulbát is, így amikor este a tévé elé ültem nézni az olimpiai játékokat, a háziak nagy csodálkozására csavartam a cigarettát. Az iskolában ezt nem tehettem, tíz csomag Olympiám hamar elfüstölvén, tizennyolc pennys Benson–Hedges-t kezdtem vásárolni, amely rövidebb is, vékonyabb is volt a normál méretnél. Erre futotta a zsebpénzemből, meg egy-két apróságra.

Emlékszem, az egyik vasárnap kirándulni vittek bennünket, valamilyen erdő tisztásán valamilyen középkori játékokat elevenítették fel. Volt ott minden. Brazília, japán, belga, kuvaiti, iráni diáktársaink befizettek erre, befizettek arra, ettek ezt, ettek azt, szórakoztak, mi meg, dear friends from Czechoslovakia, álltunk oldalt, mint a koldusok, még kólára sem fu-

totta. – Coca-Colát szeretnétek? – kérdezte a belga fiú. – Á, nem, nem... – szabadkoztunk. Közben csurgott a nyálunk. – Dehogynem, látom rajtatok! – és vett nekünk egy láda dobozos Coca-Colát.

Ez volt a másik érzés, amelytől nemcsak hogy szabadulni nem tudok azóta sem, de amelyet százszor meg százszor át kellett élnem mind a mai napig. A megalázottak és megszorítottak érzése. A koldusok érzése. Ráadásul olyan koldusoké, akik dolgozó, kereső emberek. Merthogy azok lennének. Mi külföldre még üdülni is konzervekkel felpakolva megyünk, és lebeszéljük egymást, leginkább a gyerekeket erről-arról: vízi-bicikliről, olasz fagyiról, játékkeremről, messzire illatozó sült halról, esti vendéglőről, pálinkából, borból pedig a legolcsóbbat vesszük, ha már mindenképpen kell valami ital. Marlboro? „Szabadság” ide, „szabadság” oda, szó sem lehet róla, egy doboz árán inkább gyümölcsöt veszünk a gyerekeknek. Meg tudod jól, cipő kell nekik, én meg szeretnék legalább egy szoknyát magamnak. Fogdossuk, forgatjuk az áruházakban a különböző cikkeket – drága, drága, drága, ha ezt megvesszük, arra már nem jut. Így üdülnék mi külföldön. Így gondolkozunk-érzünk, örökösen pénzünket számolva, kalkulálva egynapos bécsi, velencei meneteléseink közben is. Koldusok. De legalább szabadok – már.

Szabadok? Pénztárcánkba pillantva, Valentinótól mindenesetre messzire vagyunk még. Így: ugyanúgy Angliától. Egy tigrisvadászat Indiában valamelyik hétvégén – ó, az meg...

1990. 8. 31.

„Trabantosok” – Mercedesre várva

Nyolcan ülünk a fiatal diófa alatt, egy keletnémet gépészmérnök, felesége, aki tanítónő, egy ostravai operaénekes házaspár, nyugdíjasok már, egy prágai hivatalnoknő, aztán a hazai pályáról feleségem és jómagam, valamint barátom, akinél a távolról érkezett vendégek laknak. Mi tulajdonképpen váratlanul toppanunk be, úgymond, privát ügyben jöttünk a házigazdához, amit pillanatok alatt meg is beszélünk. Igen ám, de a csalólóközi asztal nem olyan, amelytől csak úgy el lehet futni, akárhányan ülik is körül, akad mindig hely, ha meg nincs, szorít bárki vendégnek az emberkoszorú.

A bemutatkozás hamar megtörtént, tréfás fordulatok kíséretében, ahogy az ilyenkor lenni szokott. A helyzet legfeljebb annyiban volt más, hogy egyszerre hallatszott német, cseh, szlovák és magyar szó. Persze, a kánikuláról is, mely az est sötétjével egybeolvadó diófavalelek alatt se nagyon akar szűnni. Alig elviselhető, csak a szűnyogok elevenek, és egyre inkább. Odacsapunk itt-ott.

Egyelőre kellemes dolgokról beszélgetünk. Az operaénekes úr, aki feleségével együtt a legkiegyensúlyozottabbnak látszik, és a humornak sincsen híjával, elmondja, hogy tíz éve járnak ebbe a termálfürdőjéről híres kisvárosba, nagyon jól érzik magukat, máshová már nem is vágynak. Igaz mint vendégénekesek, beutazták korábban a fél világot, legalábbis fél Európát. Mi, többiek, még a negyedét sem, legfeljebb egyszer-egyszer nyílt lehetőségünk arra, hogy túljussunk a „béketábor” határain. Azért ára volt a férfi nyugati „lubickolásának”: a mellőzöttek listájára tették minimális bérrel, merthogy a kapitalistákat szolgálta, megszédte náluk magát. Pedig hivatalos engedéllyel ment ki.

Közben a házigazda jóvoltából bor kerül az asztalra. Egészségünkre, mondjuk négy nyelven, és hörpintünk. Ez most egy igazi internacionalista asztaltársaság, jegyzi meg az operaénekes. Jól összejöttünk. Magamban gondolom: már csak a németek Trabantja hiányzik, mely vagy öt-hat

méterrel odébb áll az udvaron. Szerencsére a műanyag karosszériát, a közép-kelet-európai népek eme nagyszerű közös szimbólumát eltakarja a lugas. Bár mindegy, így is van, ott van bennünk, talán már örökre felejtethetetlenül, kitörölhetetlenül, mi emlékeztessen, hol és hogyan éltünk eddig, arra, kik is vagyunk azon túl, hogy emberek. Na meg itt vannak napjaink aggasztó jelenségei. Növekszik az erőszakos bűncselekmények, a gyilkosságok száma Ostravában is, félnek az emberek, az esti órákban már nem mernek kimenni az utcára. Prága is veszélyes, mondja a prágai hölgy, menjek csak el, nézzem meg, mi van ott már napközben is. Persze, Havelt szeretik, szurkolnak neki, de az emberek egyre nyugtalanabbak, ráadásul növekszik a munkanélküliek száma. A pokol látszik elszabadulni ahelyett, hogy a rend, a közbiztonság szilárdulna.

Bennünket, itteni magyarokat mindenekelőtt az ellenünk irányuló, nyíltan és egyre vehemensebben támadó szlovák nacionalizmus térhódítása aggaszt, mondom. Ez sem kevésbé veszélyes az emberre, az emberi életre, hisz magában hordozza a pusztítás-pusztulás lehetőségét. Reménykedünk. Egyik nép megelőzheti a másikat az Európába vezető úton, ám azt egészséges, épeszű ember nem gondolhatja, hogy ma célba érhet, aki a futópályán akár csak a legkisebb szabálytalanságot követi el más nemzetiségű társával szemben. Bár lehet, hogy bizonyos köröket nem is érdekel Európa, inkább választják a konzervdoboz-létet, csak kedvükre lobogtathassák a nemzeti színű zászlót.

Nem valami vidámak a keletnémetek sem, a bor egyelőre csak a nyelvet oldja, a hangulatot nem. A hölgy szerint az NDK lakosságának fele örül az egyesülésnek, a másik fele fél tőle. Különösen a régi hatalom emberei. Mi lesz velük? De ugyanezt kérdezik azok a százezrek is, akik a fejlett nyugatnémet gazdasági struktúra, mechanizmus és technika rohamos betelepülésének „eredményeként” az utcára kerülnek. Több mint egymillió már a munkanélküliek száma. Talán, ha fokozatosan történtek volna a változások... De így? Na és az árak?! Azért mégiscsak jó, lelkesítő érzés lehet, hogy a ketté szakított nép most egyesül, vagy nem? – Nézzé – mondja a hölgy –, kétéves voltam, amikor az NDK létrejött. Tehát én az NDK-ban nőttem fel, akartam, nem akartam, azt kellett elfogadnom, ami ott van, és ahhoz szoktam hozzá. Miközben sose kételkedtem abban, hogy német vagyok. Most felmosórongynak érzem magam a gazdag nyugatnémet épület lépcsőházában. Nyugatnémet kolléganőm há-

romszor annyit keres, mint én, és talán lehet, hogy kevesebb munkával, jobb körülmények között dolgozva. A jövő? Sok év eltelik, míg kiegyenlítődnek a különbségek, addig nagyon nehéz lesz sokak élete.

Nekünk se könnyebb. – De igen – szól közbe a keletnémet hölgy –, mert amíg mi csak egy utat, a nyugatnémetet választhatjuk, addig önök több út közül is választhatnak, megkereshetik, kialakíthatják az önök számára legmegfelelőbbet. A saját ritmusuk szerint.

Mit mondjak? Igaza van? Nincs igaza? Egy biztos, jelen pillanatban mindnyájan ugyanabban a cipőben járunk, függetlenül attól, hogy Berlinben, Prágában, Budapesten, Pozsonyban, Moszkvában vagy Szófiában készítették. Persze, azonos minta szerint. De mit is beszélek? Hiszen egyencipőinket már eldobtuk. A szar ugyanaz, amiben állunk. Vagyunk. És amiből most próbálgatunk kimászni, ki így, ki úgy. Nem lehetetlen, csak: többet észszel, mint erővel. Itt is, ott is, amott is. Egészségünkre!

A Trabant egészségére is. Amíg nem jön a Mercedes.

1990. 9. 3.

Lesöpörve?

Elmúlt hatvan. De még dolgozik. Ugyanazon a munkahelyen, ahol sok éve. Pedig nem akármilyen van mögötte: az „elmúlt negyven év”. Az a bizonyos, mostanában lépten-nyomon megmorgott, szidott, kigúnyolt, átkozott és elátkozott „elmúlt negyven év”. Egytől egyig végigcsinálta mind, keményen. Szántott, vetett, aratott. Kezének barázdáiban villa, kasza, ekeszarv emléke. Volt kocsis, traktoros, kombájnos, teherautó-sofőr. Sokszor megsüllyedt. Még többször ázott és fázott. Például őszi hajnalokon a lovas kocsin vagy nyitott traktoron. Hol volt a múlt időben kabin, pláne fűtött kabin?

Hallgatja, látja, olvassa a mát. És szomorú, nagyon.

Az nem lehet, hogy mi csak rosszat csináltunk. Jót semmit. Az nem lehet, hogy nekünk semmi érdemünk. Hogy most csak úgy lesöpörjenek mindent, ami volt. Senkik voltunk, persze. De hogy senkiként is haljunk meg?! Van fogalmatok, milyen érzés ez? Amióta az eszem tudom, dolgoztam, mint az állat, látástól vakulásig. Megtörtént, hogy fizetést sem kaptunk, mert nem volt pénze a szövetkezetnek. A végén ez a jutalom. Tehetünk mi arról, hogy ide jutottunk? Mi tehetünk róla? Mindegy, hagyjuk. Csak tudjátok, azzal az érzéssel meghalni, hogy hiába gürcöltük végig az életünket...

Ha könnybe lábad a szem, sosem szégyellem leírni, nevezzenek bár érzélgősnek, akárminek. Sírás környékezi az idős embert. Hogy ne lássam könnyeit, ellép mellőlem, elindul az őszi kert felé, ahol legalább láthatja munkájának gyümölcsét. Ha már az ország kertjében... Láthatatlan?

1990. 10. 3

Öljük a kormoránt

„Ma a legélesebb nemzedéki ellentét az emberiség és a Földgolyó közt feszül. Kollektív anyagyilkosok vagyunk.”

(Sebeők János)

Szögesdrót, barna ing, Hirosima, bőrkabát, Gulag, zöld sapka, berlini fal, Csernobil, Heysel-stadion. Századunk borzalmainak szimbólumai után íme a legújabb: az az öbölbeli kormorán. Ahogy vergődik a fekete olajtenger elnehezült hullámaiban a part felé, ahogy megáll, áll ott a kövön, olajruhában, megfosztva színeitől, a repülés lehetőségétől, elszakadva társaitól, akik talán már bele is pusztultak az ember újabb mocskába, áll ott tehetetlenül, olajfüggönnyel apró szemén, kapkodja kicsi fejét, mint vak aggastyán, akit út közepén hagytak huncut gyerekek. Az egész má-dár egy kérdőjel. Mi történik itten? Kinek ártottam én? Mi lesz velünk?

Válaszolj, világ! Válaszoljatok, emberek!

Az emberek hallgatnak. Megrémülnek, elborzadnak, nahátezkatasztró-fáznak, de hallgatnak. Vajha a hallgatás oka a bűntudat volna?! Lenne még remény!

Bűnösök vagyunk mi mindnyájan. Ki így, ki úgy, ki közvetlenül, ki közvetve segítette száz áttételen át, de segítette akaratlanul is azt a kezet, mely pumpálta az olajat a tengerbe. A világ ugyanis nem a Szaddam Husszeinek-nél kezdődik és nem is náluk ér véget. Hanem nálam, nálad, nála, nálunk, minden egyes ember-nél külön-külön, és együttvéve. Tetszik vagy nem, valamennyiünk mindennapi magatartásának, viselkedésének és cselekedeteinek szimbóluma is az a fekete madár. Rosszaságainknak, gonoszságainknak, hanyagságainknak, képmutatásainknak. A tengerbe ömlő olaj már „csak” végkifejlet. A hozzá és a többi környezeti, minden földi életet végső pusztulással fenyegető katasztrófához vezető utat, bizony, mi is építettük, és építgetjük tovább.

Nem, nem arra gondolok most, bár gondolhatnék, hogy hány „szövet-séges ország” drága pénzért eladott fegyvereivel háborúznak az irakiak, hogy az elmúlt években, évtizedekben milyen üzletelés, csencselés, fegy-verkereskedelem folyt például országunk és az öböl menti ország-or-szágok között is, a honunkban uralkodó békepolitika, az osztályszempon-to-

kat fennen hirdető ideológia ellenére, hogy a hatalom, mely már csak így tudta befogni a nép száját kenyérrel és alkohollal, székét megőrizhesse. Sokkal egyszerűbb, hétköznapibb, jelentéktelenebbnek tetsző dolgokra, jelenségekre gondolok, arra, amivel a nagy szennyeződések kezdődnek közel és távol. Köpködéseinkre, udvariatlanul ömlő trágárságokra, melyek tengerében ama fekete kárókatona módjára vergődik már a tisztaság, az emberi gondolat... A bárhol könnyed mozdulattal eldobott cigarettavégekre és mindenféle hulladékokra gondolok, a rendtelenségre, vendéglők, „kultúrházak” illemhelyeire, az egyre szaporodó alkalmi illemhelyekre, a folyókba, tavakba dobott sparherdekre, gumiabroncsokra, hogy a beléjük engedett mérgekről, trógerságunk más súlyosabb következményeiről, kis mindennapi egymás ellen elkövetett terrorakcióinkról, na és a szellemi környezetszennyezésről már ne is szóljak. A nagy szennyeződések ezekkel az „apróságokkal” kezdődnek. Szememben az a kárókatona: mindezeknek a jelképe is. Nemcsak az öböl borzalmainak.

Békét, nyugalmat, rendet akarunk. Akarunk valóban? Felháborodunk a Szaddam Husszeinek gaztettein. Rendben. És a mi kis gaztetteink?

Hírlik, hogy Afrikában már készülődnek a vándormadarak vissza – haza? – Európába. Egyik megállójuk évezredek óta az a földdarab, amely fölött ma repülőgépek, rakéták zúgnak, lövedékek suhannak, láthatóan és láthatatlanul, s amelynek a partjaira most fekete olajat sodornak hátukon az öböl vizének hullámai. Mi lesz ott a pihenni aláereszkedő madarakkal? Túlél-e a háborút, sikerül-e a repülő rakéták, lövedékek között utat találniuk, egy tisztást az olajjal fertőzött földön? Nem pusztulnak-e bele ők is az embernek eme újabb mocskába, mint ahogy az ott honos élővilágról jósolják tudósok?

S ha mégis sikerül az „átkelés”, ha visszaérkeznek kedves Európájukba, vajon milyen állapotban? És nem hoznak-e ragályos vést testükben? Még az is meglehet, hogy helyettük csak füstfellegek gomolyognak majd Európa égboltjára az öböl felől, eltakarva a Napot. Úgy kell nekünk.

1991. 2. 7.

A gigantománia gyermekei

Legyen minden nagyobb, terjedelmesebb, mint a kapitalistáknál, legyen minden olyan hatalmas, amilyen csak lehet – mondták annak idején a Szovjetunió bölcsőjénél állva szülők, bábák, felcserek, és úgy is lett. Növekedni kezdett mindjárt maga az ország, tágultak, egyre tágultak határai, lepipálva az egykori római impériumot, pedig az sem volt éppen kicsinyke, aztán megkezdődtek a nagy építkezések, sorozatgyártása olyan gépeknek, hogy belerengett a föld, amikor elindultak rajta, ablakok törtek be. Nem baj, az a fontos, hogy a földkereken miénk a legnagyobb vízduzzasztó, vaskohó, metró, traktor, a lánctalpas csodáról, sztalinyecünkről nem is beszélve. Mi gyártjuk a legnagyobb rádiókat, bicikliket, teherautókat, mi termeljük a legtöbb búzát, kukoricát, mi tenyésztjük a legnagyobb disznókat. Miénk a legnagyobb hadsereg, nálunk dolgoznak a legtöbbet az emberek, lásd a sztahanovistákat. Mi adjuk ki a legtöbb könyvet a világon, mi olvasunk a legtöbbet, nálunk vannak a legmagasabb emlékművek, tévétornyok. Apró, kicsi a képernyője ugyan, mégis mi gyártjuk a legnagyobb televíziókat, na és számítógépeket, melyek egy kisebb szobába be sem férnek. A mi drága földünkre hullanak a legnagyobb meteorok. Mindenből nálunk van a legtöbb, legnagyobb, legmagasabb, legerősebb, legkeményebb, legjobb. És sehol annyi hős, és sehol sem olyan hatalmas a béke.

Elvtársak, ha ez így van örök barátunknál, akkor mi sem adhatjuk alább, sőt kötelező követnünk nagy példaképünket, a nagy Sztálinnal az élen – mondták nálunk és még néhány, a földkerekség legszebb és legszabadabb országához „baráti szálakkal” kötődő országocskájában, úgy negyedszázaddal később, akik a nálunk újnak számító csecsemőt, a szocializmus bölcsőjét állták körül: szülők, bábák, felcserek. Legyen minden nagyobb, terjedelmesebb, mint a kapitalistáknál, legyen minden olyan hatalmas, amilyen csak lehet. De arra azért vigyázzunk, hogy a szovjet csodáknál hatalmasabb, jobb, szebb stb. semmi ne legyen! Nem lehet.

Mellesleg a minőség ne zavarjon bennünket, szovjet elvtársaink is mindenkor fűtyültek rá... Mi a mennyiséggel és kiterjedéssel fogjuk megverni a kapitalistákat!

Így honosodott meg és hatalmasodott el tájainkon is a gigantománia. A folyamatot, talán egy-másfél évtizedig fékezni tudták valamelyest a közép-európai hagyományok, főként a cseh ipar tradíciói, kultúrája, aminek eredményeképpen akkoriban még nem egy termékünkkel élen jártunk világviszonylatban (traktorok, teherautók, turbinák, sportrepülőgépek, a Tatraplán, mely Hanzelkával és Zigmunddal átkelt a Kordillerákon – vajon meddig jutna ma a Favorit a perui fennsíkok sziklás-köves útjain?), s talán nekik is, a hagyományoknak köszönhető, hogy a boldog jövő felé vezető úton nem zuhantunk olyan mély szakadékba, mint a Szovjetunió. Persze, az sem kicsi, amelyben mi vagyunk. Következményeként éppen a – minőséget, eleganciát, könnyedséget, kecsességet, finomságot, esztétikumot háttérbe szorító, sőt mindenből kivető – gigantomániának is, mely egyaránt uralkodott el a szellemi, politikai, gazdasági, kulturális, művészeti élet területein. Az egyre hosszabbra nyúló beszédeket, az egyre nagyobb transzparenszeket, május elsejei felvonulásokat hamarosan követte a központi állam- és pártapparátus (melyekből később három is lett) hájfejűvé növesztése, a kollektívizálás, majd a szövetkezetek, állami gazdaságok összevonása, minél nagyobb (mező)gazdasági egységek kialakítása. Szovjet mintákra először otromba „csinzsáktelepek” épültek, rondították hangulatos kisvárosainkat is. Nem sokkal különbek a későbbi „modernek”, lásd Ligetfalu betonerdjét, mely leginkább börtönszigetre emlékeztet. Mondjam a kisebb-nagyobb emlékműveket, melyek ezrével készültek nálunk is, milliárdokért, pártukázra, a hűséget bizonyítandó? Mondjam Bős–Nagymarost? Az ugyancsak milliárdokat emésztő szpartakiádokat, a nagy strahovi seregléseket, miközben az élsport és a tömegsport visszafejlődött? (Sántikál azóta is.) A pionírok bevonulásával kezdődő pártkongresszusokat? A kisvárosok, központinak nevezett falvak felduzzasztását, miközben egészséges kistelepülések épültek le? Sok ipari termékből annyi van, hogy Dunát lehetne vele rekeszteni. Bezzeg a választék és a minőség! Hát persze, mi majd a mennyiséggel verjük meg a kapitalizmust. Ki „látta” a győzelem napjait?

Sorolhatnánk a végtelenségig a gigantománia, a megalománia megnyilvánulásait. Az iskola is egyik áldozatuk. Nemcsak az integrálás révén,

azaz a kisiskolák megszüntetésével, és nagyok, hétszáz-ezer vagy annál is több tanulót befogadók kialakításával. A mennyiségközpontú szemlélet érvényesült a nevelés, az oktatás folyamatában is, mely szemlélettől és a nyomában kialakult gyakorlattól nem és nem megszabadulni. A gondolkodó ember nevelése, azaz a gondolkodás fejlesztése helyett az iskola, a pedagógusok zöme továbbra is adatokat présel a gyermekfőbe, illetve követel meg ugyanúgy, ahogy az ancienst régime-ben. A tananyag sem lett kevesebb, az órák száma sem. Hetenként harmincöt-harminchét tanítási óra az alapiskolában még manapság is, és van nap, amikor egyhuzamban tizenegy! Üsse kő! – mondanám, ha mások lennének az órák, más a tartalom. Nem terhesek, nem haszontalanok. Végül is soha sem a méretekkel, a kiterjedéssel, a mennyiséggel van baj, hanem a tartalommal. Amikor üresek maradnak a formák, a külsőség dominál, nélkülözve a legalapvetőbb etikai-esztétikai szempontokat, emberi dimenziókat. Lakótelep, pártkongresszus, iskola – egykutya. Volt. Volt?

A gigantomania otromba ormairól jó lenne minél hamarabb a földre szállni. Itt van például Japán. Akkor kezdtek ott nagy dolgok születni, s maga az ország akkor kezdett naggyá válni, mikor a politikai és gazdasági gondolkodásban a kis dolgok, sőt a lehető legkisebbek kerültek előtérbe, mint valóság és elérendő cél. Vagyis ők nem a legnagyobbat akarták, hanem a legjobbat. A kettő nem ugyanaz.

Vajon mikor, és hol lesz az a pont, ahol a felkelő nap országa kezdődik – nálunk?

1991. 3. 14.

Elmennek a halak

Tenger sok víz van errefelé, ahol élek. Tavak, kavicsgödrök, kanálisok minden irányban. Kerékpáron fél óra alatt elérhetők. És a Duna sincs messze. Horgászoknak egyenesen paradicsom ez a táj, mondanám, csak hogy ez az állítás már nem igaz így, jelen időben. Esztendőről esztendőre rosszabb a helyzet. Most, amikor egyszemélyes évezárt tartok a lassan véget érő horgászidényről, szomorúan kell megállapítanom, ilyen kevés halat talán akkor sem fogtam, amikor kölyök koromban, még minden komolyabb felszerelés nélkül, mint a kalapácsvetők, pusztá kézzel pörgettem be a csalit a Latorca vizébe. Ha más nem, legalább a mohó törpeharcsák mindig kaptak.

Sovány vigasz, hogy panaszkodnak mások is. Tízszer kellett kimenni, hosszú órákat ülni méla lesben, a kapásjelzőre függesztett tekintettel, míg horogra tévedt egy családnak-elég példány. A kicsik piszkálódtak persze, csipkedték-szaggatták a csalit valahol ott lent, a hajlongó vízinövények erdejében, olykor úgy meghúzták a zsineget, hogy nyomban megdobbant szívünk, és berántottunk... A lecsupaszított horgot húztuk ki.

Az nem lehet, hogy elfelejtettünk horgászni! Az sem, hogy az éjszakánként újabban mind nagyobb számban működő orvhalászok hálóznának le, lőnének, villanyoznának ki minden halat, bár tény, sokat elvisznek. Ugyanis orvhalászok mindenkor voltak, sőt a régi időkben, amikor még, mint az öregek mesélik, kézzel is lehetett halat fogni, ki horgászott volna engedéllyel!? Hol lehet hát a hiba? Hová tűntek a pontyok, kárászok, keszegek, csukák, harcsák, süllők, compók meg a többi hal? Tudom, tenyésztésük és telepítésük esetleges, amatőr szinten folyik, hogy enyhén fejezzem ki magam. Azt is tudom, hogy a vizekkel, egy-két kiváltságos tavat kivéve, a kutya sem törődik, miközben a mérge egyre hullik rájuk, egyre csöpög, szivárog beléjük. Mégsem hiszem, hogy csak ezek lennének okozói a haltalan állapotnak, ugyanis horgásztam az idén szép, egészséges vízben, melynek felszíne tele volt kisebb-nagyobb el-

hullámzó gyűrűkkel, pipáltak, túrtak, csapatokban úsztak el mindenféle halak, raboltak a csukák, mégis egytől egyig elkerülték a horgot.

Nem tudok már másra gondolni: valami van az időben – a levegőben? –, valami, ami változást idézett elő a halak magatartásában. Minthogy a világ dolgai, emberi-természeti jelenségei nem függetlenek egymástól, vajon nincs-e összefüggés Csernobil, a kuvaiti füstszőnyeg, a jugoszláviai robbanások, a Bős–Nagymarosok, a térségünkben lejátszódó politikai viharok, a felszakadt sebek és a felgyülemlett szenny, a gazdasági és közállapotok, valamint a halak között? Horgászok kézikönyve írja, ha kavicsos terepen közelítünk a vízhez, csak óvatosan, különben a partközéltan nyázó csuka elmenekül. Könyv ide, könyv oda, néhány évvel ezelőtt nagy zajjal, zörögve-csörömpölve telepedtünk le horgászni, és alig néhány percen belül kétkilós csukát emeltünk ki, egy méterre a parttól kaptott. Ne zörögjünk – és lám!

A fenti világ közérzete, azt hiszem, átragadt a lenti világra, uralja a vizeket is. Itt pusztulnak a halak, ott menekülnek, amott bezárkóznak. Ki tudja, ez utóbbiak is nem tűnnek-e el hamarosan valamilyen titokzatos földmélyi vagy égi csatornákon? És akkor végképp üresek maradnak a vizek. Hal nélkül pedig halott a víz. És ha a víz halott, amiként lassan a levegő is, akkor hiába jön majd el a várva várt napfény. Egy más világ, vagy éppen a másvilág kezdődik itt.

1991. 12. 17.

Édesanya

Nyolcvankilenc éves. Tizenegy gyermeket hozott a világra és nevelt fel. 1928-ban úgy ment végig az udvaron egy vödör vízzel, hogy a vödör a jobb kezében volt, bal karján ült második gyermeke, szoknyájába kapaszkodott az első, a harmadik kocsiban feküdt, melyet a hasával tolt, ahol negyedik gyermekét vitte.

Áldott állapot.

1992. 1. 28.

Yesterday

Hát, ezt is megértük, mai negyvenesek: Paul McCartney ötvenéves lett. Még csak ötven mondanám, merthogy oly távolinak tűnik már az az orkánkabátos-miniszoknyás évtized, amikor is az ő meg természetesen John meg George meg Ringo, vagyis a négy liverpooli fiú, vagyis a Beatles zenéjének kíséretében cseperedtünk gomba fejű kamaszokká krumplicukros gyermekkorunkból, és hát ifjú emberekké is, akik még tétován, de szabadságvágygal, makacs magaviselettel sereglettek elő nehéz napok éjszakái után és előtt a hatvanas esztendőök második felében.

Cifra egy évtized volt az. Először ember a világúrben, agyonlövik Kennedy elnököt, beatmozgalom, majd a hippik jönnek, Vietnam, Hruscsovot kisakkozza Brezsnyev, tömeges méretekben terjed a televízió, először ember a Holdon, LSD, Martin Luther King, párizsi diáktüntetés, Csehszlovákia megszállása, Woodstock, örök időkre a Szovjetunióval, és soha másként!, és kuss! satöbbi, satöbbi, satöbbi. Abban az évtizedben egészen a kozmoszig tágulnak a földi dimenziók, miközben az embert ugyanúgy megalázza a hatalom, az államgépezet, mint bármikor a történelemben. Minden lehet, cipész, katona, géplakatos, orvos, csak ember nem. A vasfüggönyön innen és túl, egykutya. De a világerzések már akkor sem ismertek határokat. A feltétlen tiszteletet megkövetelő apák civilizált és kevésbé civilizált társadalmaiban különböző formákban lázadó-tiltakozó ifjúság érzései áthullámoztak kontinenseken, országokon, a határokat ugyancsak nem ismerő új muzsikában is, vagy ahogy mi mondtuk annak idején, a beatzenében, először és az elsők között McCartney és Lennon, vagyis a Beatles dalaiban. Amikor ők az ő ifjúságukat énekeltek, a miénket is egyszersmind, függetlenül attól, sejtették-e vagy sem, hogyan élünk mi az iron curtain mögött. Ó, ha elkerülhettek volna hozzánk akkoriban, legalább olyan hatalmas és lázas és ujjongó tömeg fogadja a négy fiút, mint bárhol a világon, ahol megjelentek, és sírtak volna a lányok ugyanúgy, boldogságos önkívületben. Hisz amikor végre legalább az első

filmjük, az Egy nehéz nap éjszakája eljutott hozzánk, hatvannyolcban vagy hatvankilencben, még akkor is elkelt minden jegy minden előadásra, majd valamivel később a Segítség című filmjükre is. Egyik sem a műfaj remeklése, de kit érdekelt az. A dalok voltak a fontosak, melyeket a hatvanas évek elejétől órák százain át hallgattunk újra és újra, a luxemburgi és különféle kalózkodókra, mindenekelőtt azonban a szabadeurópás Cseke László „tínédzser partijaira” és délutáni randevúira csavarva a rádió gombját. A lányos arcú Paul McCartneyval az élen a Beatles könnyed, kedves, játékos, magasan és frissen hangzó zenéje, melynek születése idején forradalmi újat jelentő első darabjai hangszerelésükben talán már túl egyszerűnek tűnhetnek a mából nézve, új ritmust jelentett abban a cifra évtizedben. A beat ritmusát, mely ráadásul villanygitárokból és -ütőhangszerekből vágatott elő, azelőtt soha nem hallott hangokon. Persze, líraira is szelídült számos McCartney- és Lennon-szerzeményben, melyek ma világhírű szimfonikus zenekarok műsorán szerepelnek.

Azóta nagy utat tett meg a popzene, és azóta a világban se szeri, se száma az együtteseknek, miközben a legtöbb úgy hasonlít egymásra, mint egyik tojás a másikra. Beatlesből csak egy volt, van és lesz mindörökre. Felülmúlhatatlan úttörők, „John, George, Paul and Ringo”. Amikor hetvenben elváltak útjaik, vagyis megszűnt az egyetemes zenetörténetben is példátlan pályát befutó zenekar – amit különben soha nem akartunk elhinni –, véget ért az évtized. És akkor bennünk is valami emlékké vált hirtelen. A konszolidáció időszaka következett.

1992. 6. 19.

A nyúl, a madár és a szitakötők

A szőlőbokor alól ugrott ki, ahogy kapáltam. Ott tölthette az éjszakát, harmatos levelek ernyői alatt, dudva között, lapulva. Várva a napkeltére, amikor biztonságosabb helyre menekülhet, talán a közeli kukorica-erdőbe. A kis vadnyúl.

Hatalmas szerencséje, hogy nem találtam el, hiszen akár ketté is vághattam volna, takarván őt, ami alatt védelmet talált, s ami ellen – milyen az élet?! – én éppen kapát fogtam. Bár ki tudja, vércseppet nem láttam, a bundája sem szakadt fel sehol, kicsit mégis megüthette gombócnyi testét a vas, mert nem futott el. Hagyta, hogy megsimogassam, megfogjam. Persze, lehet, hogy „csak” nagyon megijedt, annyira félt, hogy elhagyta minden ereje, az emberrel is megesik ilyesmi, vagy beteg volt, bár nem látszott rajta, vagy megbízott bennem, nem leszek gyilkosa, el sem rabolom őt a szabad határból. Ami a leginkább szíven ütött, a magánya, hogy egyedül volt. Egyszerre szomorú és riadt tekintete beszélt róla, meg az, ahogy lapult a göröngyök között, szinte tapadt a földhöz. Hol lehetnek az övéi, testvérei, barátai, hogy keveredhetett el tőlük? Megfordulnak erre nyulak, átfutnak a mezőről, embert, gépet látván megállnak egy pillanatra, fülelnek, aztán uzsgyi. Mégis, mégis...

Kiraktam a kosaramból a termoszt, kocsikulcsot, cigarettát, kést, Roszija táskarádióm a földön bömbölte tovább Boszniát, a cseh és szlovák válópert, Helsinkit, a koleszterint, a lopást, rablást, blendamedet, jó zenét. És betettem helyükre a kis vadnyulat – nyüzgített, amikor felemeltem –, zöld szőlővesszőkkel pedig letakartam. Megvallom, eszembe jutott, hogy hazaviszem. Mint Tamási Áron egyik-másik történetének apa, nagypapa szereplője. Hogy örülnek majd neki a gyerekek! Erre gondoltam akkor is, amikor folytattam a kapálást. Ha már kutyát nem enged tartani a nejem a lakótelepi lakásban, a két aranyhörcsög meg a díszhalak mellett legalább lesz egy igazi nyuszink, találunk neki helyet a balkonon, valamiből fabrikálunk neki házat, természetesen. Mégsem – fordult gondo-

latom a következő pillanatban. Öröm ide, öröm oda, nem emelhetem ki innen őt. A hazájából. Nem tartóztathatom fel természetes útján, amikor ráadásul még alig élt, és a szabadsággal is majd csak ezután kezd valamit. Filozofálgattam ekképpen, hegyi beszédecskét mondtam magamban, magamnak. No de ha néhány hónap múlva, mondjuk, Franciaországban köt ki, agyonlőve, megnyúzva, majd megsütve? Akkor nem lenne jobb mégis számára egy hosszabb, kényelmesebb élet a balkonunkon?

Tíz-tizenöt méterre távolodhattam el a kosártól, melynek alján, a szőlőlevelek alatt ott lapult kis vadnyulam. Ha előlem nem szökött el, biztos, hogy a kosárból nem fog. Nem tud. Talán nem is akar. Vagy: nem mer. Érezheti: rajta a szemem. Közben rádióm bömbölte tovább a borzalmakat, meddő tárgyalásokat, ideiglenes nyugtatóként beadtak jó zenét. Nem tudom, mit hallott foglyom az egészből, tény, hogy amikor néhány perccel később odamentem a kosárhoz, és belenéztem, üres volt. Felsőhajtottam. Végre, nyugodtan kapálhatok tovább. De azért előtte elindultam a sorok között és sorokon át, hátha még egyszer megpillantom valahol a kis vadnyulat, aki találkozásunk első pillanatában legfeljebb egy métert mozdult odébb. Nem találtam sehohol.

Úgy látszik, éppen elkezdett élni a szabadsággal.

*

Vágjuk fiammal a hosszúra nőtt szőlővesszőket, dróthoz kötözzük a kiállókat. Egyszer csak madár röppen a levelek sűrűjéből, csaknem a fejemnek. Követjük tekintetünkkel, nem messzire tőlünk, a harmadik sorban landol, éles hangokat hallatva. Fekete-sárga madár, szép.

Ahonnán kiröppent, fészek van ott, bizony. A sűrűben. Elég megtalálunk. A legfelső vezérdrótra épült, átgondolt terv alapján. Precíz munka. Minden irányból védve. Talán még a jégverésnek is ellenállna. Pláne, ha a madármama is otthon van – hol lenne, ha baj van –, és szétteríti szárnyait rajta, ősi ösztönök nyomán. A fészekben három vagy négy fióka, nem tudjuk pontosan megállapítani, kettő mindenestre azonnal nyakát nyújtja, tátja csőrét, amint hozzáérünk lakásuk pereméhez. Aranyosak, mondjuk, aztán visszahúzzuk kezünket, hogy újra összeczáruljanak fölöttük a szőlő védőszárnyai-karjai, melyeknek épp csak a majd földig érő hegyüket vágjuk le, nehogy valahol rés támadjon köztük. Folytatjuk a munkát, a madármama meg hamarosan visszatér kicsinyeihez.

Közben teljesen megfélekedtünk arról, hogy úgy egy órával ezelőtt két traktor megkezdte a sokhektárnyi szövetkezeti szőlőskert permetezését. Mind közelebről hallatszík már zúgásuk. Mi lesz a fiókákkal?! Hisz olyan erővel nyomják azok a traktorok a tartályból a permetet, hogy úgy tűnik fel, mintha egy kisebb felhő vágatna utánuk a sorok között, valamiféle misztikus látványt nyújtva a borús ég alatt, erős szélben. Nincs levél és levélköz, mely ne kapna a milliárd parányi csöppre szétfröccsenő permetléből. Próbálom megnyugtatni a fiamat, egyszersmind magamat: ne félj, a mamájuk megvédi őket is, magát is, begye alá bújtatja a fejét, szétteríti szárnyait.

Azért eszembe jut: mégse lenne olyan okos ez a madár? Miért pont ide rakott fészket, ahol emberek meg mindenféle zajos, veszedelmes gépek, szerszámok, mérgek járnak. Tudhatta volna... Ekkor fordul be éppen sorunkba a nagy traktor, még nagyobb felhővel maga mögött, s máris a sarkunkban van. Gyorsan kifelé. Mára abbahagyhatjuk a munkát. Azért várunk még, míg szárad kicsit a szőlő, megnézzük, nem érte-e baj a fiókákat.

Nem, hál' istennek. Száraz a fészek, nincs nyoma permetnek, bár igaz, ezek az újkori szőlőskerti vegyszerek csaknem láthatatlanok a leveleken, vesszőkön, fürtökön, nem úgy, mint a bordói lé. Sőt megint nyújtják nyakukat, tájták csőrüket a madárcsecsemők. Odébb megyünk egy kicsit: visszaröppen a szép madár. Másnap is, harmadnap is. Élnek.

Ők. Még.

*

Szitakötők kedvenc fel- és leszálló, valamint tartózkodási és szeretkezési helye a horgászbot vége. Egy összetapadt pár a minap is ráhelikopterezett egyik botomra, melynek orsójáról vagy negyven méterre vettem vízbe a felcsalizott horgot.

Nos, a szerelmes szitakötők landolásának pillanatától számítva: mindenkor bizonyos összefüggések esete kezd fennforogni. Van, ugye, a víz, s valahol a víz mélyén a horog, a közelében pedig, reméljük, van a hal. Van továbbá a zsinór, mely összeköti a botot a láthatatlan mélységgel, s ha fogom a botot, akkor tulajdonképpen engemet is bekapcsol a rendszerbe. Van azután a szeretkezésre és megtermékenyülésre alkalmas napfényes idő, és végül van maga a bot végén szent műveletben egyensúlyozó szitakötőpár.

Ha jobban belegondolunk, nem akármilyen ez. Nem akármilyen történik és történhet ilyenkor. A harmónián túl az élet továbbélése-éltetése, valamint a halál túlélése.

Na de: ha megrándul a bot vége? A szitakötők alatt.

És a hal szájából is kicsúszik a horog?

1992. 7. 21.

Kell a balhé (?)

1992, néhány nappal a választások után. Angol tévétársaság közép-európai tudósítójának titkárnője (menedzsere?) hív telefonon, Budapestről. No fene! (Később, többszöri beszélgetésünk után már nem csodálkoztam rajta, hogy talált meg a rendkívül agilis, lehetetlent nem ismerő hölgy.) Munkát ajánl. Miről lenne szó? Legyek főnökének, az angol kollégának amolyan pozsonyi gardedámja, azaz kísérője, tolmácsa, eltervezett programjának megszervezője, valahányszor Szlovákia lesz az úti célja. Már a jövő kedden szüksége lenne rám. Próbálok azonnal nemet mondani, hivatkozva elfoglaltságomra, főként pedig meggyengült angolnyelv-tudásomra. Bárhogy ágálok, nem tágít. Végül: legalább a keddet oldjam meg. Jó, mondom. Miről szeretne forgatni a kolléga úr? Találkozni akar szlovákiai magyar politikusokkal. Rendben, ez nem gond. Vigyem el aztán olyan magyar családhoz, amely már csomagol, magyarán menekül Szlovákiából. Micsoda? Nem kevés időbe telik, míg sikerül meggyőzőnöm, ilyen családról, legalábbis én, nem tudok, ez itt nem Jugoszlávia, és remélem, nem is válik azzá. Akkor vigyem el a kollégát tüntetésre, mert az biztosan lesz, hiszen kikiáltják Szlovákia függetlenségét. Az nem most lesz, hölgyem; és tudtommal, tüntetni sem készül senki. De a főnök szeretne tüntetésről is felvételeket készíteni! Majd szervezek egyet, és pont keddre – mondtam volna, ha nem tart vissza az illem. Akkor találjak olyan gyárat, mely düledezőfélben van, falairól mállik a vakolat. Ugyanis az angol nézőnek ezzel illusztrálná a főnököm Szlovákia gazdasági helyzetét. Képzletben végigfutok néhány pozsonyi és Pozsony környéki üzem képén, aztán mondom, ha találnék is ilyet, nem jellemző, bármilyen a gazdasági helyzet. Akkor szervezzek meg számára egy találkozót valamelyik fegyvergyárban. Ilyen gyár legalább háromszáz kilométerre van Pozsonytól, ha egy napra jön a kolléga, és mást is akar fényképezni, aligha kivitelezhető a dolog. Akkor menjek vele szkinhedek közé. Mert értem meg, az angol nézőnek mozgalmas képek kellenek, ahol történik va-

lami, az angol nézőt nem érdekli ilyen értelemben a béke, az hogy két-három ember beszélget a kamera előtt.

Anyám, mire mondtam én igent?!

Végül is, az angol tévétársaság közép-európai tudósítója megjelent akkor kedden Pozsonyban, és találkoztunk, és elkísértem mindenhova, de egészen más program szerint, mint amelyet valahol Szarajevó és Budapest között, mindenféle hírek alapján elgondolt. Jó szimatú, profi tudósítóhoz méltón hamar rájött, más itt a valóság, és nem lehet ráhazudni olyan ruhát semmilyen prekoncepció nyomán, mely nem jellemző rá, legfeljebb a gatyamadzag igaz belőle. Az más kérdés, végül is mi került adásba a felvett anyagból. Például a Szlovák Nemzeti Párt székházában készült beszélgetés-e vagy az a négy-öt szatyros nénike meg egy úr a hangszórójával, akik a szlovák zászló alatt hangoskodtak, éltették Mečiar és Kňažkót a parlament előtt (tüntetés helyett legalább ennyi).

Elvonatkoztatva most már a történet szereplőitől, íme a példa a tájékoztatatlanságra, valamint arra a módszerre, hogyan lehet kis ügyből nagy ügyet csinálni, kis igazságból nagy hazugságot, kis valóságból nagy ferde képet, kis félelemből nagy félelmet – pláne, ha némely újságírókat, rádiósokat, tévéseket ebben egyéni ambíciók, karriervágy, feltűnési viselkedés, kommerciális-bulváros szempontok vagy pártérdekek vezérelnek. Nem, nem a „cseppben láttatni a tengert” esete ez. Hanem manipuláció a javából, egyrészt. Másrészt visszaélés az emberi természettel, jelesül az a tulajdonságunkkal, hogy szeretjük a balhét. Természetesen csak azt, amelynek nem mi vagyunk a szereplői, illetve áldozatai. Unalmas vagy éppen megélhetési gondokkal terhelt életünkben jólesik elszörnyülködni kicsit, elszitkozódni, elsajnálkozni, elfelháborodni.

Ez a fajta, elsősorban a tömegek tájékoztatatlanságára vagy a tárgyilagos tájékoztatás hiányára számító tudósítói módszer egyre inkább teret nyer Közép-Európában, ahol persze megvannak hozzá a hagyományok, csupán ellenkező előjellel: négy évtizeden át csak szép lehetett a valóság, a legnagyobb ügyeket is el kellett hallgatni, s az még a jobbik eset volt, amikor törpének minősítve mégis beengedték az írott és elektronikus sajtóba, természetesen elsikkasztva a kánaáni állapotokról tudósító terjedelmes cikkek között. Ez a mostani a másik véglet, és legalább olyan veszélyes. Életveszélyes. Embereket, közösségeket, népcsoportokat, nemzeteket ugraszt(hat) egymás torkának. Elhangzik egy mondat, pillanatokon

belül kettő lesz belőle, három, tíz, száz, sőt egész napos vita a parlamentben. Majd hamarosan kiderül, hogy az a bizonyos mondat el sem hangzott, vagy nem úgy hangzott el. Némely újságírók fegyverpogást hallanak ott, ahol talán még pofon sem csattan. Vég nélkül lehetne sorolni a példákat azokból a tömegkommunikációs eszközökből, melyeket mi olvasunk, hallgatunk, nézünk.

Jó, a sajtó az sajtó, mondhatnánk. (Bár ez itt még nem Amerika!) Nagyobb baj, hogy a politikusok is átvették stílusát, mi több, szóban forgó módszerét. Igaz, akinek csak sajtóműveltsége van, attól más, több nem várható. Piti ügyek sorozatát emeli parlamenti rangra, vagy akár nemzetközi tárgyalások fókuszába. Kell a balhé, még ha mű is! Merthogy van neki egy csodálatos tulajdonsága: abban a pillanatban, amint leköti a figyelmet, el is tereli. Az igazi nagy balhékról. Melyekről jobb, ha nem tud a tekintélyuralmi berendezkedéshez szokott tömeg. Említett tulajdonságánál fogva sok mindenre jó a balhé mint eszköz: a felszínen maradáshoz is.

Gyakran eszembe jut egy bizarrnak vagy akár dőrének is mondható kérdés: mi lenne, ha az országban, esetleg az egész közép-kelet-európai térségben például egy hétig egyetlen újság sem jelenne meg, szünetelne a rádió- és tévéadás, a hírközlés valamennyi formája? Mit csinálnának akkor a politikusok?

Egyvalamire biztosan jó lenne a szünet: nem a sajtón keresztül érintkeznének egymással, hanem rákényszerülnének arra, hogy személyesen találkozzanak. Mennyi fölösleges szövegtől szabadulnának meg ők is, mi is?! Mennyi fölösleges balhétól?! De ilyen nincs.

Ami van, az ez. Nem béke, nem nyugalom, nem munka, nem építés. A demokrácia nevében. Exportból visszamaradt szlovák konzerv magyar szöveggel. Na és akkor mi van?

1992. 9. 23.

Madárperspektíva

A madár könnyű teste megdermedve, össze-vissza kalimpáló szárnyakkal vágódott az árok őszi fűerdejébe. A szélvédőről. Valahol Szabadka és Újvidék között.

Pedig a madarak úgy élnek, ahogy a csillag megy az égen, kifinomult ritmusérzéssel mindenhol és mindenkor, északon és délen, hőségben és jégverésben, repülés közben és fészekrakás idején. Ha permetező repülőgép ereszkedik a szőlősorok fölé, röppen nyomban a madármama betakarni szárnyaival kicsinyeit, s nem mozdul mindaddig, míg a leveleken meg nem száradt a méreg. Az meg egyenesen csoda, ahogy időzíteni tudják a költést, arra a tavaszi hétre, arra a tavaszi napra, amikor meleg égi fények hívására sorra bújnak elő téli otthonaikból a mindenféle bogarak, férgek, hernyók. Vagyis arra a hétre, arra a napra, amikor az új élet születéséhez és elindításához minden adva van, az élelem is.

Ebből a bámulatos ritmusból igazán, nagyobb méretekben csak egyszer sikerült századunkban kizökkenteni a madarakat. Az ötvenes évek Kínájában, ahol országos hadjáratot hirdettek meg ellenük mint tolvajok, tehát bűnözők, bűnösök ellen, akik tönkreteszik a mezőgazdaságot, megszállják a földeket, a nép elől eleszik a szemeket. Lesz termés, ha madarak nem lesznek! És akkor Kínában mindenütt elkezdtek futni az emberek, botokkal, kolompokkal, csörgődobokkal, futottak reggeltől estig, estétől reggelig, nem engedték leszállni a madarakat, melyek eszeveszetten, majd egyre fáradva röpködtek össze-vissza a magasban, ahonnan végül utolsókat dobbanó szívvel zuhantak alá milliós számra. Azután teherautókra lapátolták mind, és irány a közös sír.

Szabadka és Újvidék között kihalt az országút, üres. Hosszú kilométereket megyünk, míg találkozunk egy-egy traktorral, lovas szekérrel, személy- és teherkocsival alig-alig, autóbusszal nem. Akár versenyt is lehetne itt rendezni, futóversenyt, kerékpárversenyt, rajzversenyt a gyerekeknek, szabad az aszfalt. Ahol még nem is olyan régen hatalmas és eleven

volt a forgalom, végtelen sorokban száguldottak, zúgtak el mindenféle autók, villogva, dudálva, izzó cigarettavégek, kólás és sörös dobozok repültek ki ablakaikon, aztán lányok hajoltak ki rajtuk, kínálva fel nevetve szép fejüket a szélnek, fiúk kopogtattak ritmust a kocsitetőkön, stopposok integettek, a tengerre gondolva. Az országút e szédületes ritmusát megszokták a madarak is, ha kukoricatáblák, rétek, legelők felől érkezvén nem volt kedvük magasba emelkedni, átrepülni a forgalom fölött, úgy siklottak az autók között a túloldalra, hogy közben talán bogarat is fogtak.

Mostanában mintha megzavarodtak volna. Szabadka és Újvidék között, ahogy a földek felől az országúthoz érkeznek, s ott a korábbi ritmus helyett a szegénységet, a kilátástalanságot, a gazdasági zárlatot, a félelem szülte ürességet találják, mintha elbambulnának: röpködnek össze-vissza mostanában, nem néznek se jobbra, se balra, érzik, valami történt, de hogy mi, arról persze fogalmuk sincs. A lényeg szemükben, hogy nem az van, ami volt, és ha mégis feltűnik egy kocsi, számukra már az sem az igazi, álomkép csupán. Akkor döbbennek meg, amikor egyik-másik társukat elkapja a szélvédő... Mert kevés érzékelni, hogy elmúlt, ami volt. De mit kezdeni az új helyzetben? Hogyan szállni? Ily hirtelen hogyan átállni a szegénység, a kilátástalanság, a gazdasági zárlat, a félelem ritmusára?! Meddig tart ezt megszoknunk? Egyáltalán: meg kell szoknunk?

Egyes vélemények szerint, errefelé mostanában azért pusztul el több madár autóbaleset következtében, mint még nem is olyan régen a hatalmas, eleven forgalomban, mert szabaddá vált az út, s ahol szabaddá válik valami, ott felélénkül az élet.

A halál is?

1992. 12. 10.

Görög Európa

Úgy indulunk, ahogy a francia (vagy olasz?) filmvígjátékokban indul egy kirándulás. A busz, mely ha minden jól megy, huszonnégy órán át a lakásunk lesz, még áll a bőröndökkel, utazótáskákkal telirakott hasával, amikor termoszunkból már kifolyik a tea, rá a hosszú útra készített szendvicsekre. Remélem, soha nem kell menekülnünk.

*

Úgy volt, hogy Románián és Bulgárián át megyünk, időközben azonban megváltoztatták az útvonalat, okulva az első turnus esetéből: a román határon kikészítették őket. Mi Jugoszlávián keresztül megyünk.

*

Magyarország: ég a napmelegtől a kopár szik sarja, tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta. Kiskőrös után a tanyák láttán Petőfi is eszembe jut. Csak török ne legyen sok, mármint a magyar–jugó határon. Talán nem lesz, már megszűnőben az áradat, csak itt-ott húz el mellettünk egy-egy D vagy A jelzésű kocsí, plafonig tömve mindenféle, bizonyára ajándéknak szánt nyugati cuccal, kacattal. Sima átkelés Tompánál. A túloldalon azonban elzavar bennünket a szerb rendőr a határzónából, amikor megállunk megkönnyebbülni amolyan közép-európai módra, az út szélére állva, bokor mögé guggolva, miután kiderült, hogy a vécésnéni egy márkát kér egy vizezésért. Valahol Szabadka határában, út menti kerti vendéglő vécéjében ingyen szabadulhatunk fel, illetve meg a nyomástól. Ugyanitt, persze nem a guggoló tojlettben, 50 Ft egy pálenkovác, 50 Ft egy üdítő, 50 Ft egy kávé. A két fiatal cseh család azonban semmit nem vesz, nyugati kocsiak csomagtartójából lakmároznak, barna kenyeret, konzervet, háromszögű sajtot, paprikát. Buszunk rendszámtáblájáról megtudván honnan vagyunk, örülnek nekünk mint földieknek, aztán Görögországba tartván ők is, megkérik sofőrjeinket, követhessenek bennünket az előttünk álló jugoszláv–szerb (?) éjszakában.

*

Órákig megyünk megállás nélkül. Van, aki alszik már, nem zavarják a videofilm sikolyai, robbanásai, vakító villogása. Belgrád után rendőr állít meg, felszáll. Eleveisége, balkáni lezsersége, egész váratlan megjelenése egyszerre üdítő és zavaró az álomjárta buszban, érdes hangjától felriadnak az alvók: mi történt? Semmi, csak az iránt érdeklődik éjszakai látogatónk, nem csempészünk-e embert, fegyvert. Ha nem, két doboz sörrel is megelégszik, aztán mehetünk. Úgyis van. Majdnem a szerb–macedón határig csupán az útdók miatt kell meg-megállnunk. Azért majdnem, mert az említett, tulajdonképpen épülőfélben levő (újabb!) határátkelőhely előtt néhány kilométerrel le kell fékeznünk, majd több mint négyórás araszoltság következik. Mint kiderült, a szerbek naponta, de főként a hétvégeken, éjfél után tömegesen indulnak Macedónia felé üzemanyagért. Ahogy északon Magyarországra, csak fegyelmetlenebbül. Kocsi kocsi hátán, előzik egymást jobbról, előzik balról, árkon-bokron át vágatnak, nyomakodnak előre a szó szoros értelmében, mit sem számít a torlódás, a szembe jövő autó, defektes gumi, az írott és íratlan szabály. Még a határ innenső oldalán gumicsövek kerülnek elő egy-egy kocsiból, műanyag demizsonok és hordók, folyik a benzin oda és vissza, miközben a hegyoldalban emberek caplatnak felfelé zöldséggel, gyümölcssel rakottan, folyik a cserebere, a csencselés. Ezért nehéz haladni. Nekünk. Nekik: ez a háború, az embargó. Mi nem haldoklunk, mi így élünk, jut eszembe megint a régi falfirka. Kiszállva a buszból poroszkálunk mellette a nedves hajnalban, álmosan, dideregve, miközben hol egyikünk, hol másikunk fordul be a bokrok közé, ahol az üvegpalaták mögötti Európa tárul elé, talán az igazi, az egységes Európa, ahol közösek gondjaink, hasonlók dolgaink tekintet nélkül nemre, fajra, vallásra, nemzetiségre. Elkerülhetetlen, hogy bele ne lépj, benne ne légy. Ezen a szinten már bent vagyunk, együtt vagyunk, egyek vagyunk.

*

A tenger fenséges. Hozzá: görög napfény reggeltől estig. A feleségem és fiam még soha nem látott tengert, vagyis most látnak először.

Késő délutáni óra. Éppen lezuhanyozom magamról a sót, amikor lentről, az utcáról agresszív hang hallatszik – hangszóróból. Kifutunk az erkélyre – most vajon mit árulnak a hófehér panzió „hölgy- és úrvendége-

inek”)? Dinnyét, rozoga kisteherautóról. Leszaladok, hátha olcsóbb, mint az üzletben, mondom a feleségemnek, aki mindjárt a kezembe nyom néhány száz drahmát.

– Mennyi ájn kilo? – kérdem a fekete szakállas, kis embertől.

– Marlboro – kacsint huncutul. Minthogy az ujjával is mutatja, hamar megértem, egy doboz Marlboroért ad nekem egy dinnyét.

– Kajne Marlboro, no – mondom. – Bond jeszty, tözse amerikánise, americki az is – válaszolom.

– Bond? Á, Bond. Gut Bond.

Felszaladok, hogy lehozzak legalább két dobozt. Még otthon vettem néhány kartonnal, abból maradt. – Adj gyorsan két csomag Bondot, jó üzletet kötök a göröggel. Két dinnyét ad érte – mondom a feleségemnek. – Jó üzletet? – kérdez vissza, miközben látom, frissen mosott szőke haja alatt bekapcsol a „számológép”. – Már nem sok Bondod van, ha elfogy, vásárolhatod majd itt 400-450 drahmáért a cigarettát. Annyiért meg már tizenöt kilós dinnyét kapunk. Jó üzlet, de a görögnek.

Ígazat adván nejemnek, végül is csak egy dobozt viszek le. Persze, ha azt veszem, hogy otthon tizenöt koronáért sikerült szereznem a Bondot, akkor azért rövid távon én is nyertem az üzleten, tizenöt koronáért lett kb. nyolckilós dinnyénk. De nem ez az érdekes. Hanem a Bond útja.

Amerikából indult egy Oroszországnak szánt segélycsomagban, ahonnan aztán Ukrajnába, pontosabban a Kárpátaljára került. Ott egy piacon megvette egy bodrogközi ember, majd áthozván az ukrán–szlovák határon, továbbadta egy másik bodrogközi embernek, ismerősömnek, aki elküldte nekem a Csallóközbe, ahonnan immáron a mi bőröndünkben folytatta útját Görögországba, ahol – amint az imént meséltem el – egy görög embertől vettem érte egy görögdinnyét.

*

Tengerben még soha nem horgásztunk. Megérkezésünk másnapján mindjárt el is indulunk a fiammal a kikötőn túlra, ahol előző este valószínűtlenül hosszú horgászbotok „lengedezését” láttuk a többszáz méteres hullámtörő sziklái fölött. Amolyan tanulmányútra, megnézni hogyan, s főként mivel horgásznak errefelé. Nem sok mindent látunk, halat meg

végképp nem. De azért csak ülnek, csak várnak a horgászok, mint nálunk. Mondják, apály van most, meg meleg a víz, hűvösebb, mélyebb tájakra húzódnak ilyenkor a halak. Azért megpróbáljuk mi is holnap, mondom a fiannak, aztán szikláról sziklára lépdelve elindulunk visszafelé a hullámtörőgáton, miközben zúg-hullámszik a tenger.

A kikötőhöz érve két férfit veszünk észre, amint ülnek a betonparton, lábuk csaknem a vízbe ér. Nem drága szállodák lakói, az biztos. Arcuk borostás, külsejük elhanyagolt, üres sörösüvegek mellettük. Meg damiltekercs, döglött kishalak, haldarabok, melyekből a fekete hajú időnként szétmorzsol egyet-egyét ujjai között, majd a húscsapatokat beszórja a vízbe. Horgásznak tehát, de nem bottal. Nejlonzacszó is van a betonon, benne két, virsli nagyságú hal, holtak már. Mint kiderül, ezekre horgásznak. Ha fognak még ötöt, megvan a vacsora.

A szőke hajú mögött guggolok. Negyven körüli lehet. Igazából még nem láttam az arcát. És akkor egyszer csak mit hallok. Énekelni kezd, halkán:

*Raszcvetali jablonyi i grusi,
raszplili tumanj nad rekoj.
Vihogyila na bereg Katyusa,
na viszokij nabereg krutoj.*

Felveszi a beton széléről a füstölgő Pall Mallt, beleszippant, majd újra jobb kezének mutatóujjára helyezi a damilt, melynek felcsalizott vége valahol a jacht alatt. Egyébiránt, a képbe egyedül a piros-fehér Pall Mall-es doboz nem illik bele.

*Vihogyila, pesznyu zavogyila,
pro sztyepnovo szizovo orla.
Pro tovo, kotorovo ljubila,
pro tovo, csji pizma beregla.*

Nem tudom megállni, hogy meg ne kérdezzem, honnan ismeri ezt a dalt. Ukrán vagyok, válaszolja oroszul, majd elmondja, hogy márványt farag itt, nyolcadik hónapja. Kétezer dollárt spórolt meg eddig. Amikor azt kérdezem, jó itt, azt válaszolja, nem, már alig várja, hogy otthon lehessen.

- És otthon jobb lesz?
- Akármi van is ma Ukrajnában, ott a legjobb. Ott a feleségem, két gyermekem, már nagyok lehetnek.
- Arrafelé biztosan több a hal, mint itt.
- Az én hazámban? Ez itt semmi ahhoz képest.

*

Hazafelé ugyanaz, mint odafelé. Csak: hazafelé.

1993. 8. 19.

Terhes

A szomszéd néni tizenegy gyereket hozott a világra. Ha azt mondom, hogy az utolsót negyvenkilencben, akkor elképzeltetjük, milyen esztendőben vállalta a magzatok kihordását. Kettő hamar meg is halt, viszont kilencből derék ember lett. A szomszéd néni, aki mellesleg takarítónő volt, s a férje sem miniszter, sohasem panaszkodott: hajtott reggeltől estig, a nyolcvanas években bekövetkezett haláláig.

A mából nézve akár csodának tűnhet fel ez, az igazi csoda azonban mégiscsak az, hogy két ember találkozásából, a déd- és ükunokákkal együtt, közel száz ember született néhány évtized alatt. Születhetett volna több is, persze, ha a szomszéd néni gyermekei, és még inkább unokái nem úgy gondolkodnak, ahogy az elmúlt negyven-negyvenöt év gondolkodni kényszerített szinte minden ifjú házaspárt: elég egy gyerek, legfeljebb kettő. Hiába zengték ügyeletes szónokok magas emelvényekről az élet dicsőségét, hogy legnagyobb érték az ember, a valóságban más volt a helyzet. Éppen az új élet születésének, felnevelésének nem kedvezett. Hogyan is kedvezett volna, amikor ráadásul a nőt két-három műszakos rabszolgává változtatta, ilyenképpen nemcsak mint szépséget, hanem mint anyát is rövid időn belül úgyszólván tönkretette. Bőven elég volt egy gyerek, legfeljebb ha kettő.

Mínthogy a nyelv mindenkor minden korban pontosan követi, egyszersmind tükrözi az életet, az életszemléletet és életvitelt, bölcsekedéseknél, minősítő jelzőknél többet elárul az elmúlt évtizedekről, hogy a gyermekét szíve alatt hordó nőre azt mondtuk, és hát mondjuk ma is a leggyakrabban: terhes nő, terhes asszony. A legcsodálatosabb emberi állapotot kapott ilyen jelzőt tőlünk. Magzat még az élet ott a szív alatt, még világra sem jött, és lám máris teher. Pedig mennyi szép kifejezést kínál a mi magyar nyelvünk a „terhes” nő megnevezésére. Nekem a legszebb az *áldott állapotban van meg az anyai örömök elé néz, de a kisbabát vár, a várandós, a másállapotos* is melegebben hangzik, mint az az előre gon-

dot, uram bocsá', bajt sejtető. A rövidebbek közül még csak-csak hallható egyik-másik, de például a háromszavas *áldott állapotban van* úgy látszik már nem fér bele az időnkbe, sokáig tart kimondani ebben az ideges, videoklipés világban, meg mintha úgy éreznénk, bele sem illik, affektálásnak tetszene. A terhes, az nem.

Ez van. Ennyit ér manapság az ember. Ennyit érünk egymás számára. Ennyit ér a fogantatás sok lány számára. „Mit csinálsz belőle ügyet?! Én már tízszer voltam kaparáson.” (Itt akár a szeretkezés kultúrájáról is filozofálhatnánk, de hagyjuk.) Ennyit ér a magzat az orvos számára, akiben ugyancsak meggyökerezett valamiféle életellenes szemlélet, tisztelet a kivételnek. Hatgyermekes ismerősöm mesélte, amikor második csemetéjük után kiderült, hogy felesége újabb anyai örömök elé néz, és ezt kifejezésre juttatta az orvos előtt is, a doktor úr imígyen szól: Csak nem akarja megtartani?!

A szomszéd nénit talán nem is látta orvos.

1993. 11. 22–28.

Húsvétok sodrásban

Itt állok húsvét előtt, és egy szavam nincs az ünnepről. Mi van velem? Mi történik? Egy klasszikus szavaival élve, nem élek, csak sietek, belekapva ebbe, abba, szépségre is futtában pillantva? Vagy mi? Nem volt még ilyen, hogy ne legyen szavam a húsvétról. Vajon mi sodorja ki emelkedésre serkentő hangulatát a gondolat csatornáiból, a róla szóló emlékeket hagyva csak meg? A birsalmafákat, melyek virágos ágakkal, majd sárgálló termésükkel nyúltak át a kerítéseken, mintha meg akarnák érinteni az embereket; a kis utcákat, a régi házak sorát, melyek ismerős ajtóin, egyszer egy esztendőben, húsvét hétfőjén bekopogott a kölyök pajtásaival mondván a verset – *Feltámadt Krisztus húsvét ünnepére, Dicső koronája fénylik a fejébe', Eljöttem a háznak megtisztelésére, Ne essen a házigazdának terhére, Adják ki a kislányt, kérem, szeretettel, Hadd öntsem meg fejét egy kis rózsavízzel* –, majd megöntöztvén a kislányt is, a mamát is, piros tojásokkal, a tehetősebbek, a rokonok házaiból plusz még papír öt-tíz koronásokkal lépett ki; a kamaszt, aki a haverjaival már csak az osztálytársnőit volt hajlandó meglocsolni, Ágit, Zsuzsit, Erzsit, lesve arcukat, hátha érkezik róluk biztató pillantás, mosoly, mely egyedül csak neki szól; az illatokat, melyek hol rózsaszínben, hol ibolyalilában játszottak húsvét hétfőjén.

Emlék már tulajdonképpen az is, amikor a totyogókorából épp csak hogy kinőtt fiammal először indultunk el kölnivízzel a zakózsebünkben megöntözni az asszonyokat, lányokat, hogy viruljanak továbbra is, immáron, majd később is minden esztendőben vele mondván az iméni versikét.

Ma is.

Ha viszont így, vagyis hogy ma is, akkor hogyan hogy nincsenek új szavaim a húsvétról, miért csak közhelyek tolulnak elő? Meg az emlékek. A birsalmafák, melyeket régen kivágtak, a kis utcák, a régi házak, melyeket földig leromboltak, hogy helyükbe uniformizált szürke kockavilágot hozzanak létre, az egykori lányok, akiktől végül is mégcsak egy soványka csókot sem kaptam, meg az illatok.

Milyen időket élünk?

Talán csak nem az történik, hogy ezekben az embereket, egykori barátokat, sors- és bajtársakat egymástól elválasztó-elszakító, ugyanakkor új érdekszövetségeket kovácsoló esztendőikben tartalmát és funkcióját veszti egy forma, melyet a húsvét jelentett mindenkor? Ezt érezném? Én, aki továbbra sem hívó, bizonyára eléggé el nem ítélné módon még kevésbé templombajáró, ám Jézust, a hagyományokat, a szokásokat szegény nagyanyám jó négy évtizeddel ezelőtt mondott meséi, történetei óta annál inkább tisztelő emberként nemcsak az élet, az újjászületés ünnepét látom a húsvétban, hanem lehetőséget a találkozásra, ha csupán néhány szokványkérdés és szokványválasz erejéig is, miután meglocsoltuk az emberi élet világravajúdoit. Minden misénél fontosabb ez, amikor elrabol bennünket egymástól a politika, a pénztelenség vagy éppen a gazdagság által gerjesztett, a családtól, a gyermektől, a házastárstól is elmaró hajsza. Amiként a karácsony teszi, a húsvétnak is meg kellene állítania bennünket, legalább egy pillanatra ezekben a nagy zajjal száguldó időkben. De vajon megállít-e? Vajon oda tudunk-e még figyelni egymásra?

Szóval, nem tudom, mi van.

Kölnivíz, hímestojás, sör, bor, pálinka, kolbászkarika és sonka mindenestre találtatik. Terített asztal. Illat is, mint régen. De vajon mi vagyunk-e szívvel, lélekkel? Nem látszunk-e csupán? Testünk burkában vajon az megy-e be a házba boldog ünnepeket kívánni, akit valamikor megszerettek és tisztelnek azóta is, illetve: vajon az fogad-e bennünket testének burkában, aki azelőtt is fogadott, akit valamikor megszerettünk és tisztelünk azóta is? Vagy már valaki más? Vagy be sem megyünk a házba – oda, abba nem? Már nem? Lehet, hogy ajtót sem nyitnának?

Félek, megmérgeztük az év legtisztább ünnepét, a húsvétot is. Képes lesz-e a feltámadásra?

1995. 4. 12.

Megint csak a remény?

Forradalom idején, legyen bár gyengéd, bársonyos az a forradalom, a legfeljebb felnőttestől is előbukkan a gyermek, oly önfelédten tud örülni, patetikus proletár fordulattal élve – bár évezredek át bizonyos történelmi helyzetekben lényegében mindig ugyanazok az érzések és ugyanazok a szavak szakadnak fel az ember lelkéből –, hittel hiszi, hogy másképpen lesz holnap, egy jobb, szebb, boldogabb világ jövend el, különösen, ha mint nyolcvankilencben, totalitárius diktatúrát sikerül megdönteni, nem egyetlen út lesz ezentúl, melyet ráadásul mások jelöltek ki, hanem sok, s egyiket sem övezi majd villanyárammal töltött vasfüggöny, nincs többé uniformis, nem koslatnak-sompolyognak titkosok az emberfia után, végre szabadon gondolkodó és cselekvő autonóm személyiségként élhet tovább, a kötelességek mellett olyan emberi léptékű jogokat garantáló törvények között, melyek gyakorlása révén egyén és közösség tehetsége, képessége, képzettsége szerint a lehető legteljesebb mértékben valósíthatja meg önmagát, egyúttal akár egy nagyobb közösséget segítve a felemelkedés útján, csakhogy, mint tudjuk, a forradalom, ha győztes, nem csupán a jót szabadítja fel, hanem sajna, ugyanúgy a rosszat, a kétezredik esztendő közelében is, s mivel a rossz természete szerint erkölcstelen, gátlátalan, megvásárolható, képmutató, gyakran vált álruhát, jaj a jónak, mely korántsem rendelkezik efféle, egyenesen az emberi gyarlóságra építő tulajdonságokkal, a totalitárius diktatúra bukása után vívhatja tovább szélmalomharcát a demokrácia köntösébe bújtatott szabadságcsontkító törekvések és intézkedések ellen, miközben egyre fogy bennünk a remény, mellyel a forradalom színültig töltötte szívünket, hiszen olyan elemi dolgok hiányoznak, mint a nyugodt légkör, a társadalmi béke, a tolerancia, a másság elismerése és tisztelete, a nagyvonalúság, mind olyasmi, ami nélkülözhetetlen az épüléshez és építéshez, ehelyett a forradalom elcsendesedése óta annál nagyobb zajjal folyik a hatalom berkein belül a harc, s nem valamiért, hanem valakik ellen, egyik kormány jön, a másik

megy, még gyakrabban váltják egymást a miniszterek garnitúrájukkal együtt, mire belekezdhetnének koncepcióik megvalósításába, már dobhatják is őket a szemétkosárba, aminek némely, a háttérben tenyerüket dörzsölő urakon kívül csak a papírgyűjtők örülnek, ahány új miniszter, hamarosan annyiszor öt-tíz mázsa tervezet, javaslat, dokumentum utazhat talicskájukon a hulladékgyűjtőbe, az újságokkal együtt, melyek közül őrök jó néhányat, magyart is, szlovákot is kilencven óta, istenem, mennyi kezdeményezés, mennyi szándék, és valamennyi a múlté, egyszersmind mennyi infantilizmus, amatörizmus, mennyi szarból épített vár, mely még a múlté sem, minthogy harmadnapra összeomlott, de a bűze azért megmaradt a holnapnak, itt terjeng manapság is, amikor második vagy harmadik felvonásban folytatódik tulajdonképpen az egész cirkusz, legerőteljesebben továbbra is az ellenünk, magyarok ellen vitt, konkrét korlátozó intézkedések sorában is megnyilvánuló kampány – micsoda ironiája a sorsnak, pont Európa szívében –, és gyakran olyan méreteket öltve, hogy az embernek az Európa-ház helyett óhatatlanul a Bosznia-ház jut eszébe, az ég óvjon meg mégcsak hasonló pusztulástól és pusztítástól is bennünket és minden népet; igen, nekem is bevillan olykor Bosznia, noha én soha nem éreztem magamat másodrendű polgárnak ebben az országban, és nem is akarom, eltérően egykori főszerkesztő-helyettesemtől, aki arról próbált meggyőzni, hogy mi, magyarok, csak albréletben vagyunk itt, hát egy nagy frászt, mondtam neki, pedig tíz évvel ezelőtt még annyi jogunk sem volt, mint jelen időben, az más kérdés, mármint mai jogainkra gondolva, hogy mennyire hagyja őket gyakorolnunk a többséget képviselő sereg meghatározó élcsapata, hogy mi miként tudunk velük élni, egyáltalán tudunk-e, nem nagyobb-e olykor a szánk tehetségünknel, a tettekészségünknel, munkavállaló kedvünknel, nem teljesítünk-e az adott lehetőségeinken alul úgy egyénileg is, meg kollektíve is, tisztelet a kivételnek, persze, tudom, többé-kevésbé politikai és gazdasági manipulációk lefelé, tehát felénk irányuló, a mi lelkünkre, érzéseinkre, szellemünkre, fizikai mivoltunkra nehezedő következményeinek elszenvedői is vagyunk mindnyájan, magyarok, szlovákok, más nemzetiségűek, hogy csak az oktatásügyet vegyük, mely, ha jól számolok, kilencventől a hatodik miniszterét fogyasztja, gyakorlatilag évenként egyet, de az iskolában lényegében semmi sem változott, a magániskolákat meg az „Örök időkre a Szovjetunióval”-féle passzusok mellőzését leszámítva az óvodától az

egyetemig maradt a régi szerkezet, szemlélet, módszer, zsúfoltság, kréta viszont nincs, maradt továbbá a pedagógusletargia és a félelemmel elegy szülői közöny, végeredményben nem csoda, hogy pusztán itt-ott tapasztalható ellenállás, hangosan és tömegesen kimondott ellenvélemény, hiszen a központ azonnal rátenyerel az önálló kezdeményekre, önállósodási törekvésekre, fenyeget újabb és újabb feszültséget keltve, feszültségforrásokat kreál, holott, ha pénz már nincs is, elsődleges feladata lenne az oktatási tárca vezetésének, amiként az egész kormánynak az, hogy legalább a békéről gondoskodjon országos méretekben, mert vannak, akik szeretnének és tudnának építeni, de nem, sőt a hozzája lojális sajtótermékekben, rádióban, televízióban található megfelelő embereik révén is éppen az ellenkezőjét cselekszik, szüntelenül visszakanyarodva hozzánk, magyarokhoz, akiken végül is duplán csattan minden ostor a külön nekünk szántak mellett, melyeket egyebek között a kulturális minisztertől is kapunk, aki ahelyett, hogy a kulturális szférában felhalmozódott bajokat próbálná orvosolni, a Szlovákiában fellelhető valamennyi kultúrát a gondjaiba venni, abban reménykedik, hogy a parlament még nyárig elfogadja az államnyelvről szóló tervezetet, ó, boldogok a lelki szegények, s boldogtalanok, akik tőlünk féltik ezt az országot, holott inkább önmaguktól kellene, ahogy persze mi is inkább a saját gyengeségeinktől féljünk, hogy pontosan, szépen dolgozhassunk, bármennyire is fogytán reményünk, hitünk, mellyel azokban a novemberi napokban volt színültig telve a szívünk, már akié volt, természetesen, egyszer csak másképp lesz, ha nem is mindjárt holnap.

1995. 4. 19.

Határeset

A szlovák rádió népszerű autóműsorában panaszolja egy férfi telefonon, hogy amikor a közelmúltban feleségével Ausztriába szeretett volna átruccanni, a bergi határátkelőhelyen pont az ő kocsiját szúrták ki az osztrák rendőrök, hogy ellenőrizzék, rendben van-e műszaki szempontból. Sajna, nem volt rendben, s ez, ugyebár, elég nagy baj egy olyan ország határán, ahol általában szeretik a rendet. Csak abban az esetben mehetnek át, mondták az idős házaspárnak, ha ott helyben megfizetik a büntetést, potom 2000 schillinget. Kétszáz sincs nálunk, válaszolta a férj, remegve idegességében, mert hát ez nem épp kellemes helyzet. Akkor most mi lesz? Hát az lett, hogy leszerelték a rendszámtáblát, és visszaküldték őket a szlovák határra, ahol az idős házaspár elmesélte egyenruhás honfitársainak, mi történt velük, majd végül elsóhajtották, nem marad más hátra, mint hazatérni. Rendszámtábla nélkül egy tapodtat sem, közölték a határ szlovák őrei, illetve rendőrei, forduljanak vissza, és kérjék el rendszámtáblájukat az osztrákoktól.

Hallván ezeket, én is kezdtem dühbe gurulni, eszembe jutottak az elmúlt évtizedek „határincidensei”, a packázások, a megalázó helyzetek, melyekben a csehszlovák–magyar határon a két baráti-testvéri ország határán volt részünk.

Ha jól figyeltem, hat órán át tartott a huzavona, ingázott az idős házaspár oda meg vissza a két átkelőhely között, míg végül sikerült kikeveredniük a köztes állapotból. Gondolhatják, korántsem győztesként. Aztán jött a kommentár, már a stúdióból. Lényege: ha külföldre megyünk, legyen rendben a gépjárművünk, és legyen nálunk elegendő pénz. Lecke kis elsősöknek – mintha nem tudnánk?! Aztán, dühöm csillapodván, elkezdtem gondolkodni. Végül is igazuk van az osztrákoknak. Mi a francot akarunk mi össze-vissza utazgatni, amikor sem a kocsink színvonala, sem a bukszánk vastagsága nincs arányban vágyainkkal? Ha úgy tetszik, azzal a másik Európával. És minthogy a jelek szerint egyre kevésbé lesz, jobban tesszük, ha maradunk az ülepünkön. Megaláztatásból itthon is kijut nekünk bőven, továbbra is.

1995. 4. 26.

Coitus interruptus

Tizenkét hónap az idegenlégióban, hat Boszniában. Aztán lelépett. Nem a harcot nem bírta, a borzalomból volt elege. Párizsban még elvert néhány ezer frankot a zsoldjából, majd nemrégiben hazajött, de már abból is elege van, amit itt, vagyis itthon tapasztal, unja a banánt, neki olyan hely kell, mondja, ahol pezseg az élet, Olaszország lesz az, ott is a tengerpart, szállodák, ilyesmi, biztosan talál munkát, adieu, Szlovákia, szép hazám, majd jövök, esztendőnként egyszer-kétszer.

Alig látszik húszévesnek.

A hentes kijelentette, az ifjúságé a jövő. Igaz, a számlázógépekről szólva mondta ezt. Nincs még negyven, de ő nem megy sehová, talán még nyaralni sem, az új pénztárgép kezelését tanulja, mindenféle jellekkel, kódokkal ismerkedik, közben hatalmasakat káromkodik, ezt így nem lehet csinálni. Hasonló jelenetek más üzletekben is. Ebből az aspektusból nézve kimondott szerencse, hogy kevés a vásárló(erő), van idő tanulni, míg valaki a kasszához érkezik. Persze, ahol bezárták a boltot – merthogy ebben az országban a maszekvilág kibontakozása és állítólagos felvirágzása óta annyi pénzt nem tudott félretenni a tulaj, hogy egy nyomorult pénztárgépet vásárolhasson –, ott egy cédula: „szabadságra mentem”.

Sebaj, az ifjúságé a jövő. Igaz, egyelőre nagyon utál tanulni, és nagyon utálja a munkát. A szemetet nem viszi le! Majd a hülye apja meg anyja. Még azok a drága gyermekek sem, akiket kissé megkésett reflexszel mostanában kereszteltetnek, járatnak hittanra, gyóntatnak, áldoztatnak, konfirmáltatnak. Egyik pedagógus ismerősöm azt hitte, a hittantól, Isten megismerésétől, el- és befogadásától arany emberekké válnak a kölykök. Nem így lett.

Végül is olyanok, amilyenek.

Amilyenek mi vagyunk, amilyen a parlament, a kormány, párt és mozgalom, maga a rendszer, a társadalom, az állam. Jobb, tisztessége-

sebb, becsületesebb valamelyik is a sok agyonszidott fiatalnál? Igazából így nem is lenne szabad feltenni a kérdést, mivel az élet általános szinterein az ifjú nemzedékek a felnőttek társadalmának másolói vagy éppen tagadói. Mondjuk olyképpen, hogy: el innen, ki innen, akár az idegenlégióba, meg ahol pezseg az élet, de úgy értelmesen.

A bizonytalanság is taszító.

Sőt, a legszörnyűbb, azt hiszem. A kapitalizmusnak, ha úgy tetszik, a piacgazdaságnak még csak a fele van itten, illetve egy frászt, a negyede sem. A léttel és a közzel nincs mit dicsekedni, az rendszertől függetlenül is adott. De mi van a biztonsággal, uraim? Mármint a lét- és a közbiztonsággal? Egyedül nem – minden – megy, uraim, még a legpolgáribb demokráciákban sem. A kapitalizmus nem azért kapitalizmus, mert gazdag, hanem azért, mert gazdagabb akar lenni. És nem csak akar, tud is. En bloc, s külön-külön minden egyén, kivéve, akinek bűdös a munka, de arrafelé még annak az embernek is van perspektívája. Mi is szeretnénk gazdagabbak lenni, természetesen, ám errefelé orrvérzésig dolgozhatsz, örülsz, ha tartani bírsz egy bizonyos életszínvonalat, nehogy olyasfélékre gondolhatnál, mint fejlődés, gyarapodás. Ha a polgár vegetálni kényszerül, vegetálni fog az ország is, ami nem valami nagy perspektíva. Sem az egyiknek, sem a másiknak. Mennyi átmeneti időszakot kell még megélnünk, hogy legalább egy pici derengés jelezze az alagút végét? Legalább gyermekeink számára. Soha annyi szomorú, keserű, fájdalmas írás a sajtóban, mint manapság. Nem ok nélkül, persze. Csak az a baj, hogy lassan már elfelejtünk rendesen írni. Emberi dolgokról. Újra fenyeget az egyirányú panelmondatok veszélye. De mit bölcselkedem itt, összegzek jobbra-balra, ahogy bépé bácsi mondaná?

Az a fontos, hogy van számlázógép. Már ahol. Meg ellenőrök is vannak. Erre, arra. Hajszál előfordulásának esetére például. A múltkor megbüntettek egy borbélyt, mert hajszálat találtak a fiókjában. Rendbe szed egy fejet, óvatosan tükörsimára borotvál egy arcot, borbély uram, közben élvezzi a szakmáját, a munkát, örvendezik, hogy elégedett a kuncsaft, kap húsz-harminc koronát borralalóval, aztán váratlanul betoppannak ellenőrök – hajszál van a fiókban...

Kell itt nagy dolgokról írni? Nagy dolgokról, annyit? Itt van például a kovászos uborka. Azt még a kormány sem ronthatja el. És milyen jó

az tizenöt szlovák koronáért vásárolt zsírszalonnából kisütött zsíros kenyérrrel?! Utána egy pohár bor. Kell ennél több? Igaz, nyolcvanéves ismerősöm egy ideje már vízzel öblíti le. Ő, aki világlélemben minimum háromszor két deci bort ivott meg naponta, ma már egyszer két decit engedhet meg magának, szombaton. De akkor az ünnep.

Az egyetlen coitus, befejezett.

1995. 7. 12.

Háló

Lehetett látni a víz tükrén, ahogy jön a zápor. A tehenek mintha csak érezték volna, ezúttal nem ereszkedtek le inni a holtágba. Kockázatos is lett volna a csúszós parton, másrészt meg elég nedvet kínál a legelő, hajnalban is esett. A töltésről lekanyarodva korcsolyázott a kocsi, míg elértük a holtágot.

A teheneket nem zavarja a zápor, békésen legelnek, fel-felpillantva. A kutya sem törődik velük, valamilyen faluvégi keverék, csak áll ott a gazdája, az öreg bodrogközi csordás mellett, aki magas ember lévén, toronyként emelkedik ki a tájból hosszú, fekete viharkabátjában. Tizenöt tehenre vigyáz reggeltől estig, az egyik nap ő, a másik nap a társa, felváltva. Tehenenként kétszáz koronát kapnak egy hónapra a gazdától, vagyis összesen háromezret, ez megfelelve ezeröttszáz korona. Jól jön a nyugdíjhoz. Ki így, ki úgy próbál megélni, valahogy. Legelői magányát orvhalászok rendszeresen megjelenő csoportjai oldják némiképp. Jönnek és szűrik a vizet, ám már egyre kevesebb eredménnyel. Fogyóban a hal. Többször is be kell gázolniuk az eliszaposodott holtágba, s húzni-vonni a hálót, hogy legalább olyan zsákmánnyal térhessenek haza, melyből értékesíteni is lehet valamit, pénzzé tenni. Merthogy ők soha a bűdös életben nem fognak fillérekért milliós-milliárdos értékekhez jutni. De mi lesz, ha egyszer minden vizek kiürülnek? Állunk a csordással a záporban, mely közben tisztára mossa a parton vissza-visszacsúszó orvhalászokat.

1996. 10. 8.

Lopják a jövőnket

Az egyik szlovák zenei rádiócsatornáról hallottam a múlt nyáron körkérésre válaszolni egy tizenhét éves lányt: ha módjában állna, elhagyná Szlovákiát. Itt komor arccal járnak az emberek, durvák és irigyek, ahol csak tudnak keresztbe tesznek egymásnak, megdöglött a tehenem, dögöljön meg a szomszédé is. Tizenhét éves lánytól nem éppen sugárzó vélemény, keresve sem találunk benne ifjú optimizmust, mégcsak aprócska remény sem csillan, áthullámszik viszont a szavakon valamiféle fájdalmas szomorúság. Legalább ugyanilyen annak az idős asszonykának a szavaiban, aki a minap a köztársasági elnöknek küldött újévi üdvözlőlapra volt kénytelen leírni: ha nem hetvenhét éves volna, már itt hagyta volna az országot, szégyellve magát többek között a jelenlegi kormányzó hatalom agresszív, trágár kifejezéseket sem mellőző magatartása miatt. Magától vetődik itt fel a kérdés: milyen ország, haza az, ahonnan egyként vágyódik el a tizenhét és a hetvenhét éves? Persze ez így kissé populista és demagóg. Fogalmazzunk pontosabban: milyen ország, haza az, ahonnan nemcsak elvágyódik sok-sok ember, hanem távozik is, mégpedig úgy, hogy vissza sem akar térni? A létező szocializmusban, különösképpen a hetvenes-nyolcvanas években ment ez így, amikor nem lelvén helyüket a honban, emberi-szakmai szempontból egyaránt ellehetetlenítve esztendőnként tízezrek hagyták el az országot, noha akkoriban egy sima kirándulásra is nehéz volt átjutni a nyugati határon. Azok az emberek – Ausztráliától Amerikáig mindenütt megtalálhatók – ma nem ezt az országot gyarapítják tehetségükkel. Ez kell nekünk továbbra is? Akinek nem tetszik, mehet? Mindenesetre valakik megint lopják a jövőnket. Hogyan lesz így nekünk valamikor is igazi jelenünk? Különösen, ha az annyit emlegetett új generációk nem jönnek, hanem mennek.

1997. 1. 9.

Egy csepp méz

Akkor csöppent az asztalra, amikor vittem a kenyér felé, ujjaim között forgatva a kanalat, melyet egy pillanattal korábban mártottam a mézes-üvegbe. Nyomban megjelent egy rendteremtő kéz, mosogatóronggyal, hogy letörülje, eltüntesse. Nem szabad, szóltam, rengeteg méhecske munkájának eredménye ez a gyönyörű csepp. Különben valóban gyönyörű volt, amint ott ragyogott az asztal fehér lapján, áttetsző arany színben. Kést vettem elő, a legélesebbet, s amennyire lehetett, felszedtem vele az időközben szétfolyt, már-már centiméternyi kört alkotó cseppet, mely végül is így kenyérré került, nem mosogatóba, illetve szennyvízcsatornába. Egy csepp méz, legyen bár rengeteg méhecske munkájának eredménye, az is valami? – merülhet fel a kérdés, hiszen annyi mindent veszítünk el, és hagyunk veszni életünk során, csöppnyi méznél nagyobb értékeket, melyek rengeteg ember munkájának gyümölcsei. Nem erről van szó ezúttal, és mégcsak arról sem, hogy aki a kicsit nem becsüli, a sokat nem érdemli.

Én a méz termelőjét sem engedem elpusztítani.

Réten, vízparton volt már közelemben kéz, mely lecsapott volna a nektárt, kosáráikba virágport gyűjtő vagy éppen szomját oltó méhecskékre, félelemből, szórakozásból, esetleg a magasabb rendű lény erejét, fölényét bizonyítandó. Nem szabad, szóltam, teremtető munkás és termékenyítő. Elfogult volnék? Meglehet. Korán eltávozott apám számomra felbecsülhetetlen értékű örökségének részeként megannyi csipésekkel tarkított, mégis édes gyermekkori emlék fűz a méhekhez. A mézhez is következőképpen. Négy kaptár a kertben, kettő a meggyfa, kettő a barackfa alatt, nem sok, de a családnak elég. Tavasz van, nagytakarítás méhecskééknél, majd amikor az előreküldött alakulatok jó hírrel térnek vissza felderítő útjukról, vagyis virágok nyílásáról szól a biokommunikáció, a kaptárakból ezrével indulnak a munkások az erdők, mezők irányába. Az örök elfoglalják helyüket a bejáratnál, hogy a méhfarkasok, holmi idegen férgek meg

ne zavarják a heréktől körülrajongott méhkirálynő – anyaméh – áldásos tevékenységét, a fiasítást, egyáltalán a család életét. Mely bámulatosan szervezett, mindenki tudja a dolgát, és végzi. Ha valahol megbomolna ez az egyensúly, vége a családnak. Tagjai ugyanis nemcsak hogy közösségben érzik jól magukat, és csak így, kalákában tudnak dolgozni, szaporodni, gyarapodni, de a közösség, a család egyenesen feltétele megmaradásuknak. Más, magányosan élő rovaroktól eltérően – melyek egyedül is képesek valamennyi önfenntartó élettevékenységre – a méhecske, ha magára marad, meghal. És akkor nincs az a mézcsepp sem, melynek áttetsző arany színében emlékképek tűnnek elő, egyszersmind ott lüktet benne az élet. Hogyan is engedhetném hát letörülni, eltüntetni?!

1997. 4. 19

Álom a fényről

Az a legnagyobb baj, hogy fogy a bor a pincében. Két hét, körülbelül, aztán vége. És hol van még az új? Alma? Abból is legfeljebb már csak egy táskára való piroslik a verem korhadt stelázsiján. Mi van még? Mi maradt az elmúlt esztendőből? Néhány üveg uborka, cékla, barack, nem őszi, hanem kajszli, az nem megy annyira. A savanyú káposzta már rég elment. Vagyis: a tavaly begyűjtött és konzervált termés a múlté. A legnagyobb baj mégis, hogy ma holnap a bor szintén csak emlék lesz. A többi helyettesíthető,ilyentájt egyik hétről a másikra érik, beérik valamilyen gyümölcs, de új bort leghamarabb szeptemberben-októberben haraphatunk ismét. Olyan nedűről beszélek természetesen, mely a gazda hozzáértésének, az ő keze munkájának eredménye, olyanról, melynek a szőlő fajtájához és szülőföldjéhez illő és méltó illata, íze, aromája, zamata van. Amelyből nem lopták ki az életet. A lényeket. Olyanról, amely áttetsző arany színben csillog a lenyugvó nap vagy akár csupán a konyhai lámpa fénye elé emelt pohárban. Női test tud így pompázni, bődítani már a puszta látványával. Egy pohár rizlingben egy egész világ – tiszta harmónia.

Legyen bár túl a hetvenen, az nem lehet, hogy ezt a csodát, ezt a fényt ne lássa többé Flóri bácsi. Kórházi ágyán ülve, egyelőre egy másik fényt keres, a reggeli napét, mely a két nagy ablakon teljes erővel árad be a fehér szobába. Tegnapelőtt műtötték a szemét, sokadszor. Jó ideje, hogy egyikre sem lát. Szinte már második otthona a szemklinika. Reménykedik, a mostani műtét nyomán újra megjelenik előtte a látható világ. De mikor? Azt mondja, az ablak belső rámaiból mintha rajzolódna valami a „fényképen”. Elmegyek az ablak előtt. Aztán még egyszer és még egyszer, oda-vissza. „Valaki járkal az ablak előtt” – szólal meg felvidulva. Én vagyok, Flóri bácsi. Lesz ebből még valami, meglátja. Megyünk a véccére, a karjánál fogva vezetem, de azért csak tapogat a görbebotjával. „Mi lesz, ha mégsem fogok látni? Meg kell állnom a saját lábamon.” A kór-

házi folyosó fehér csempéjéről élesen verődik vissza a napfény. „No, itt megint van valami.” Van, Flóri bácsi, fog ez menni. Otthon majd leköt-heti azt a spárgát, mely a háztól a baromfiudvarig vezette magát. Vissza-térve a szobába, a flakonért nyúl, melyben narancsízű ásványvíz sárgál-lik a kis pléhszekrényen. Nyúl? Tapogat. Miért nem szól, hogy inni akar? A flakon mellett döglesztett saláta, literes befőttés üvegben, a felesége hozta tegnap. Nem tudom, miféle eledel, csak azt látom, hogy valamilyen csalamádé töpörtyűvel. „Kóstolja meg.” Köszönöm, Flóri bácsi. Ha egy-szer kikerülünk innen, meglátogatom magát, és akkor majd megkósto-lom. „Ki tudja, hol leszek én, hogy leszek én?!” Néz maga elé az öreg, aki végiggyűrölte életét, és most nem lát, keresi a fényt. Néz, néz hoss-zan, csendben a kórházi ágyon ülve, görbebotjára támaszkodva, és ap-rócska sugarat sem talál. Túl az ablakon felhők takarják el a napot. Elfá-radva a keresésben, elalszik. Vajon mit hoznak a következő napok? Mit hoz a nyár? Lesz-e termés, és a termésnek formája, fénye? S csillog-e majd az új bor áttetsző arany színben a lenyugvó nap vagy akár csupán a konyhai lámpa fénye elé emelt pohárban? Ha Flóri bácsi, igen, a többivel már megbirkózunk.

1997. 6. 14.

Lányok a nyárban

Kicsi szoknya libben, simogat lágyan hosszú combokat. Káromkodni lenne kedvem, hogy az utat kell nézmem. Melyről persze beúszik a szélvédőre ez is, az is, az egész gyomos élet, míg fel nem tűnnek ismét hosszú combok, kicsi szoknyák harangjai alatt, rejtelmes tájakra terelvén a férfi figyelmét. Pláne ilyenkor, nyáron, midőn áttetszők a nők. Ó, igen, Attila, akkor is – mint írtad –, mikor az utcán átmegy a kedves, mikor gyöngéden a járdára lép, és folytatja útját, szépen, derűsen, miközben karcosú szél hajlik utána hűsen. Eszembe jut buszsofőrünk is, aki sok esztendőn keresztül az egyik városon áthaladva mindig megjegyezte, ez a szép lányok városa, itt csak harminccal szabad hajtanunk. Azokból a lányokból mára minden bizonnyal édesanyák lettek, még ha nem is úgy alakult az életük, ahogyan azt annak idején könnyű ruháikban, feszülő farmerjeikben elképzelték. Lám, ezzel már félre is tettem magamban a férfit, akit emberként, tollforgatóként azért az ugyancsak izgatja, mi lesz a mai lányok sorsa ebben az országban. Ifjú anyákként vajon nem vár-e rájuk hosszú távú kölcsönökkel megnyomorított „jólét”, miként szüleikre, anno dacumál? És lehetnek-e majd igazán nők, feleségek, édesanyák, vagy fájdalmas szívű asszonyok válnak belőlük is, akik rövid idő alatt nemcsak a ma megcsodált alakjukat veszítik el, hanem az egészségük is veszélybe kerül, és bőven elég lesz egy gyerek, vagy egy sem, és csak álmodnak egy boldogabb életről?

A szépségről és a jövőről lenne szó végül is. Ha lenne.

1997. 7. 23.

Ha elmegy a férfi...

Ezek a tőkék nem roskadoznak bő termés súlya alatt. Nem csoda, ki tudja, mikor láttak utoljára metszőollót, permetet. Itt-ott egy-egy fürt csupán, a többit elvitte a betegség vagy eleve bent maradtak a vesszőkben, megsejtven előre, mi vár rájuk, ha világra jönnek. Mégis, mégis, ami van, azt a kevéskét is mennék leszüretelni, üzente a néni, ingyen odaadja, csak ne vesszen kárba. A férje annak idején finom bort csinált, és mennyi bort, istenem. Most itt-ott egy-egy fürt csupán. Métereken át üres tőkék, a napfényben mintha minden pillanatban végső búcsút intenének rozsdás levelekkel, kinyúlva a gazból, mely benőtte a kertet, ahogy tavaly is, tavalyelőtt is. Így van ez, ha meghal a férfi, enyészetnek indul minden. Porlad a kémény, bármikor rádőlhet a tetőre, hol itt, hol ott szakad ki egy darab vakolat a falból, a kamrában vastagon ül a por a szerszámokon, a prés rácsain belül pókok átláthatatlan hálója, az egyik hordóba beleszáradt a seprű, a másikon fűrtökben lóg a penész. Amíg bírták a női kezek, végezték a férfimunkát is, aztán ahogy fogyott az erő, úgy szűkült egyre a kör. Ma már örül az idős asszony, ha bent a házban rendet tud tartani. Minden oka meglett volna rá, hogy elhagyja magát, de nem. Amíg mozdulni bír, ételt sem fogad el mástól. Mondták már neki, menjen öregotthonba, ám hallani sem akar róla, ő ezt a házat el nem adja, el nem hagyja, hogysisne, hiszen a falakban ott van az ő ereje is, ifjúságának, életének egy darabja.

Fáj a szíve, hogysne fájna a kert miatt, miként fáj a mi nagymamánké is, miután hetvenöt éves korában egyik napról a másikra ágynak dőlt, és körberakva gyógyszerekkel, fektében is tudta, attól a pillanattól kezdve nem sok minden történik majd a kertben, előbb-utóbb felveri a gaz. Az egyetlen férfi, aki én lettem volna, főiskolán tanult, amikor hazamentem, irány a szőlőhegyre, anyuval. Akkoriban apu már rég halott volt. Igaz, neki alig jutott ideje a kertre, a szőlőt építgette inkább szeretettel, végül oly gyorsan ment el, hogy annak a háznak, ahol születtem, annak a régi parasztháznak az átépítését sem tudta teljesen befejezni. Nagymama,

amikor még csemegekukoricát vetett, epret ültetett, jött be a konyhába egy napon, a születésnapján, és azt mondta: ma beléptem a hetvenötbe. Én akkor felkaptam szabókrétáját, merthogy varrónő volt, kört rajzoltam vele a konyha piros betonjára, belerajzoltam a 75-ös számot, és szóltam, nagymama, ha belépsz ebbe a körbe, akkor elhiszem, amit mondtál. Nevetve teljesítette az unoka bolondos kérését. Azután dőlt ki, korlátozódott az ágyra mozgástere. Olyan szűk körre, melybe már az udvar sem fért bele. Minden évszakban fel-felült az ágyon, a tennivalókról beszélt, őszönként például azt kérdezgette, leszedtétek-e már az almát, leszedtétek-e már az almát.

Alig két kanna szőlő gyűlt össze a kertben, tulajdonképpen bioszőlő, minthogy a civilizáció vegyszereiből semmit nem látott, semmit nem kapott. A néni boldog. Én pedig mondom neki, ezt a kis szőlőt hozzáteszem majd a többihez, amit vásárolni fogok. És amikor fénylő borrá alakul át, akkor iszom az öregek egészségére.

1997. 10. 18

Mikor írt utoljára levelet?

Van a Csallóköz című regionális hetilapnak egy népszerű ankétsorozata, melyben a szerkesztőség egyszerű embereknek, vagyis nem bonyolult politikusoknak, popsztároknak, művészeknek tesz fel rendszeresen különböző kérdéseket. Az egyik legutóbbi úgy szólt, hogy: *Mikor írt utoljára levelet?* Idézem a válaszok első mondatát: „*Fél évvel ezelőtt írtam utoljára levelet Szeredre, a barátnőmnek*”; „*Több mint húsz éve nem írtam levelet senkinek*”; „*Nem is emlékszem, mikor írtam az utolsó levelemet*”; „*Négy-öt évvel ezelőtt írtam utoljára levelet*”. Érdemes idemásolni az indoklásokból is. „*Ha valamilyen sürgős dologban kell az ismerősökhöz vagy a rokonság tagjaihoz fordulnunk, ott a telefon. Sokkal gyorsabb, mint a levélírás.*” „*Svájcban is élnek közeli hozzátartozóink. Velük is inkább telefonon értekezünk. Rendszeresen látogatjuk egymást..., így sokkal egyszerűbb.*” „*Nem nagyon hiányzik a levelezés. Talán nem is volna miről írni.*” „*Nincs is kinek írni. Ha valamit el akarok intézni, akkor ott a telefon, vagy személyesen járok a dolgok után. Az autó sokkal gyorsabb, mint a levél. Hát így állunk.*”

Hát így állunk. És ha így, akkor felvetődik a kérdés, vannak-e még, akik írnak levelet, akiket határtalan öröm tölt el, ha levelet kapnak. Egyáltalán, tudunk-e még írni? Tudunk-e még szépen, helyesen, szabatosan, világosan magyarul írni? De kanyarodjunk vissza eredeti témánkhoz. A Csallóköz érdeklődésére jómagam is valami olyasmit válaszoltam volna, hogy nem emlékszem, mikor írtam utoljára levelet mint magánember. Pedig mennyit kellene írnom! Hirtelen Munkácson élő nagynéném jut eszembe, ötvenhatban találkoztunk először, azóta sem. Én gyerek voltam akkor, ő fiatalasszony, csupa öröm volt vele az a néhány nap, és anyyi esztendeje mégis pusztán „áttételeken” keresztül tudunk egymásról. És ez talán már így marad örökre. Pontosan három éve tartozom legalább két levéllel Washingtonba, olyan embereknek, akik barátságukba fogadtak az Államok fővárosában. Naponta eszembe jutnak. „Igazán nem szép

tőled, hogy csak emlegeted őket, de nem írsz nekik – mondogatja feleségem. – Meddig tartana papírra vetned néhány sort, éppen neked, aki újságíró vagy?” Hát igen, csak nem levélíró, már nem. Tartozom még sok-sok mindenki között Nagyszékely István tengerészkapitánynak is, aki a következő sorokkal indította hozzám szép levelét Budapestről, augusztus 26-i keltezéssel: „Kedves Bodnár Gyula! A véletlen úgy hozta, hogy komáromi barátaink Budapestre hozták az Új Szó augusztus 9-i számát, s a Családi Kör hétfégi magazinban megtaláltam a Van még boldog gyermekkor? című írásod. Megtaláltam, elolvastam, és ideültem a szövegszerkesztőm elé, hogy levelet írjak.” S a levéllel együtt elküldte nekem via Új Szó a *Jaminaországtól az óperenciáig* című könyvét. Hányszor, de hányszor elhatároztam már, hogy nekiülök, és legalább köszönősorokat írok a tengerészkapitánynak, akiről egyébiránt csak annyit tudok, amennyit a levélben és a könyvében elárul magáról. Persze, az sem kevés. Sőt! A szóban, a leírt szavak, mondatok füzérében-szövegében olykor teljesebben van jelen a lélek, a személyiség, mint a rohanó hétköznapi hevenyészett, kapkodó párbeszédeiben, melyeket messziről jött, régen látott vendéggel sem vagyunk már képesek emberhez méltó szintre emelni, elegendő teret adva gondolat kiteljesedésének és megjelenésének.

Valami történik velünk. Hovatovább se szó, se beszéd...

1997. 11. 22.

Éjszakai repülők

Valahányszor kimegyek a balkonra, jobbról lakótömb, balról a lakóház kéménye, túl a garázstetőkön egyszerű házak sora tűnik szemembe. Mindezekelőtt azonban a nagy ég, melyen néhány éve ugyancsak megnőtt a forgalom, repülőgépek jönnek-mennek keletről nyugatra, nyugatról keletre, olykor több is egyszerre, persze más-más légifolyosón. Ha tiszta az égbolt, nappal ezüstösen csillognak, csíkot húzva maguk után, éjszakai órán viszont olyanok, mint villogva suhanó vitorláshajók a millió állócsillag között. Ilyenkor szeretem őket igazán. Elképzelem a fedélzetükön bóbiskoló, alvó vagy éppen olvasó, tévéző utasokat, akik közül egyik-másik bizonyára a gép ablakához nyomja arcát, lepillant a földre, ahol mintha apró ékszerdobozok volnának a falvak, városok; csillag egy-egy magányos fényforrás.

„Ki gépen száll fölébe”, csillagosnak látja tehát a földet, s minthogy ő maga is földi lény – vagyis földink, bárhonnan repül bárhová –, tudja, érzi, hogy a lenti mesterséges fények mögött ott az ember, megannyi emberi sors. Ott az Élet, mely ilyenképpen felsugárzik – sugárzik fel – az égbe. A Szív. Össze vagyunk kötve. Ezért fáj minden szakadás, szakítás. Ugyanakkor ebben a kötésben, egyetemes kötődésben van minden reményünk évezredek óta. És itt nemcsak rólunk, emberekről van szó, hanem ugyanúgy az Amazonas menti esőerdőkről, a Himalája csúcsai között süvítő jeges szélviharokról, a forró ausztráliai sztyeppékről, az óceánok halairól, a Szahara sivatagi tábláiról, arról a picli fenyőfáról, melyet néhány évvel ezelőtt egy csehországi síkirándulásról hoztunk haza, és ültettünk cserépbe, s amely most is itt kuporog mellettem a balkonon, miközben a másik, a minap vásárolt türelmetlenül várja a pillanatot, hogy díszes öltözékben szórhassa ránk a fényét. Az ég viszont felhőruhában éppen, fehér karácsonyt ígérve. Így természetesen nem láthatók a csillagok, de nem baj, tudjuk, ott vannak a fellegek fölött, az állók és villogva suhanók egyaránt, és ők is tudják, hogy lent, a földön hamarosan különös fények gyúlnak az éjszaka magasából ékszerdoboznak tetsző emberi településeken. Felsugárzik mind.

1997. 12. 23.

Vágy és valóság

„Nincs nekünk ilyesmire időnk” (?)

Hamar bemagolta, s már fújja is a verset. Mit fújja?! Darálja, hogy szinte nem érteni a szavakat, elveszik a rím, a ritmus, dallam: „Nyári napnak alkonyúlatánál / Megállék a kanyargó Tiszánál / Ott, hol a kis Túr siet beléje, / Mint a gyermek anyja kebelére. / A folyó oly símán, oly szelíden / Ballagott le parttalan medrében, / Nem akarta, hogy a nap sugára / Megbotoljék hajjai fodrába’.” Da-da-da, da-da-da, da-da, da. Állj már meg, hová rohansz, szól az apja. Hogy lehet így verset mondani, különösen egy ilyen verset? Hát nem veszed észre benne a csodát? A leheletfinom hasonlatokat például? Úgy siet a kis Túr a Tiszába, mint a gyermek siet anyja kebelére. Gondolj csak bele! Vagy a másik: nem akarta a Tisza, hogy a nap sugára megbotoljék hajjai fodrába. Azért ballagott símán, szelíden. Szinte látod magad előtt az egészet, sőt még azt is felidézi a kép, mi történik akkor, ha megbotlik a napsugár a habok fodrában. Csillog a folyó, a megannyi apró hullám. Ez Petőfi! Az apa még folytatná, miként készíti elő a költő a pillanatot, amikor a „föld legjámborabb folyója” „Mint az örült, ki letépte láncát”, vágatott a rónán át – de a gyerek közbevág: apu, ne magyarázz, hagyd végigmondani, nincs nekünk ilyesmire időnk. Meg holnapra van még egy csomó tanulnivalóm. Az apa eltöpreng. Mi marad a versből a gyermekben? Megérinti-e így őt valami a versben rejlő varázslatból? Mi értelme van így a verstanulásnak? Lehet-e így költőt megismerni? Versszeretővé nevelni a gyereket, egyáltalán, fogékonnyá a szépre? És gondolkodó emberré? Elég, ha elhadarja a verset – egyes.

Más. Ismerősöm kiváló matematikus, noha nem ez a hivatása. Jár hozzá néhány gyerek, akikkel különórákon foglalkozik. Nem házi vagy iskolai feladatokat, számtanpéldákat oldanak meg, hanem logikai feladatokat ad nekik, például ilyeneket: Egy embernek van egy farkasa, egy kecskéje és egy táska káposztája. Hogyan szállítja át őket egy

csónakban a folyón, ha a csónakban egyszerre csak az ember, valamint a farkas, a kecske és a káposzta közül csupán az egyik fér el? Vagy egy másik, talán kevésbé ismert feladat: Hat gyufaszázból készíts négy egyenlő oldalú háromszöget úgy, hogy egy oldala egy gyufaszál hosszával legyen egyenlő. Ismerősöm módszerének és céljának az érzékeltetése végett hadd írjam ide ez utóbbi megoldását. A legtöbb ember – amiként e sorok írója is – síkban próbálkozna, rakosgatná ide-oda a gyufaszálakat, eszébe nem jutna, hogy térben gondolkodzon, pedig ezt a feladatot csak így lehet megoldani, tetraédert képezve a hat gyufaszázból. Kolombusz tojása. Magyarán, a logikus gondolkodás kialakításáról és fejlesztéséről van itt szó a sematikus szemben, hogy az ismerttől, a megszokottól, a szokványostól eltérő megoldási lehetőségek felé is kilépünk egy-egy probléma felmerülésekor. Sablon, séma, képlet szükséges és hasznos, munkát könnyítő, de nem minden helyzetben alkalmazható eszközök sem az iskolában, sem az élet különböző területein. Persze, mondhatná valaki, könnyű így nevelni, tanítani – néhány gyerek, és ha csupán hatvan percet vannak együtt, akkor is több idő jut egyre, mint egész héten a harmincnél gyakran jóval magasabb létszámú osztályokban.

Hát ez az!

Maradva még itt egy pillanatra, nem állíthatom, hogy az iskolában nem találkoznak olykor a gyerekek az idézettekhez hasonló feladatokkal, de azt igen, ami egyébiránt köztudott: elképesztően rövidek az e „találkozásokra” kiszabott percek, vagyis arra, hogy alaposan megvizsgáljanak egy-egy feladatot, próbálkozzanak, fontolgassák a megoldási lehetőségeket. Pedig gondolkodásra nevelni, ami különben mostanában erősebben hangsúlyozott célja az oktatásnak, másként nem lehet.

Az immár több mint egy évtizede tapasztalható új, számos jó, helyel-közzel eredményt is hozó pedagógiai-didaktikai törekvések ellenére – rohan az iskola, továbbra is. Függetlenül az iskola tanítási nyelvétől olyan a tanterv, annyi a tananyag még mindig, hogy nincs mód arra, a pedagógus elidőzzön a gyerekekkel egy-egy matematika-példánál, fizikai jelenségnél. Ha mondjuk száz vers helyett csak harminc lenne, és annak csak a felét kellene megtanulni fejből, a másik felét pedig közösen elemezné az osztály a tanító irányításával, miért szép alapon feltár-

va a versben rejlő eszmei-esztétikai értékeket, meggyőződése, többet érnenk el, mint az eddigi gyakorlattal. Mikor született a költő, ki volt az apja, hol mindenütt járt iskolába, versesköteteinek címe, mikor halt meg, és tanuld meg ezt a versét fejből. Kész. Hogy aztán három-négy nap múlva mi marad meg mindebből, vagyis a költőről a gyermekfőben?! Különösen, hogy a következő órán újabb tények, adatok, a harmadikon számok vagy geometriai fogalmak, a negyediken földrajzi ismeretek, az ötödiken hangjegyek áradata zúdul rá. Egy délelőtt egy lexikonnyi anyag. Összefüggések feltárása, tehát gondolkodás, gondolkoztatás helyett feladatok az emlékezetnek, emlékezetcsiszolás. Tehetség, rendkívüli adottságokkal megáldott az a gyerek, aki ilyen körülmények között, ilyen rohanásban ki tud emelkedni a közép-szerből, és nemcsak akar, hanem képes is magasabb szintű gondolkodásra.

Tűnődöm e jelenségeken gyermekrovat-szerkesztői tapasztalataim nyomán is. Éveken át hétről hétre különböző jellegű rejtvényeket adtam fel a gyerekeknek. Százával érkeztek a helyes megfejtések azokra, melyeknek megoldásához csupán egyszerű számtani műveletre, megfigyelőképességre vagy bizonyos szintű könyvekben könnyen megtalálható földrajzi, biológiai ismeretekre volt szükség. Szívesen oldottak meg keresztrejtvényyszerű feladatokat. Ugyanakkor alig néhány megfejtés érkezett az elvont gondolkodást, asszociációs készséget vagy több időt követelő feladatokra, köztük a nyelvi jellegűekre, továbbá a betű- és képrejtvényekre. Külön szólhatnék itt a megfejtések közlésének külalakjáról, a szép- és helyesírásról, mely bizony ugyancsak magán viseli a rohanás nyomait. Gyors tempóban nemhogy szépírást tanítani – szépen írni sem lehet.

Mіндеzt, tudom, jobban tudják nálamnál a pedagógusok, akiknek egyébiránt éppen e kérdésekkel kapcsolatban is kikérték a véleményét az elmúlt években, elősegítendő, hogy az oktató-nevelő munka szerkezete és tartalma az átépítés, valamint az időközben végrehajtott módosítások végeredményeképpen a lehető legjobban igazodjék a társadalmi haladás jelen követelményeihez és a gyermek teherbíróképességéhez egyaránt. Sajnos, szembetűnő javulásról egyelőre nem beszélhetünk. A tempó nem lassult, a feszültségek nem oldódtak. (Igaz, ebben szerepet játszik a hosszú ideje égető gondként jelentkező tanteremhi-

ány is.) A helyzetről egyébként mindennél többet mond, hogy a gyerekek zöme bevallottan nem szeret iskolába járni. És nem azért, mert a tanulás helyett jó lenne játszani vagy valami mást csinálni, hanem az iskola miatt nem szeret. Nem vonzó hely a számára. Ha élményt nyújtana ott a tanulás, a megismerés folyamatai, ha jutna elég idő a legnagyobb emberi csodára, a gondolkodásra és a gondolkoztatásra – akkor az lenne.

Ezt kellene mihamarabb elérni. Ahhoz teremteni meg a lehetőséget, hogy a tanító valóban tanítója lehessen a gyerekeknek. Az órán és azon kívül. Időzavarral nem küszködve, lazán, könnyedén, természetes emberi formákban és tartalmakkal.

1988. 2. 11.

Nem elég a béklyóktól szabadulni

Visszalapozva a csehszlovákiai magyar sajtó elmúlt négy évtizedébe, százsámra találkozhatunk fontos, valóságfeltáró, önismeretünket és magyarságtudatunkat gyarapító írásokkal, rangos publicisztikai, kritikai és irodalmi teljesítményekkel, melyek akár a világ legtekintélyesebb lapjaiban is megállták volna a helyüket. Csakhogy, ha az egészre tekintünk – nem ez a jellemző. Inkább az érdektelen, sokszor semmitmondó betűáradat, melyből hiányzik az élet, a valóság, vagy ennek is, annak is a „napfényes” oldalai tűnnek fel újra meg újra, ismétlődve az unalomig. Okait e látszattartalomnak nem elsősorban a tehetetlenségben találnánk meg, hanem az ideológiai megkötöttségekben, a sajtó függetlenségét és szabadságát is korlátozó központi vezérlésben.

A csehszlovákiai magyar sajtóval azonban nemcsak az volt a baj évtizedeken át, amit a tartalom szintjén lehetett tapasztalni, hanem az is, ami a szakmai felkészültség hiányosságaiból következett, a forma szintjén. Jó szemű, igényes szerkesztők a megmondhatóí, akiből egyébiránt még mindig kevés van berkeinkben, hogy manapság is mennyi a gond, munka olykor még az írást hivatásként művelők kézírataival is. Düledező szerkezet, logikátlan mondatfűzés, ritmuszavar, stíluskeveredés, magyartalanság, megannyi nyelvi vétség. Azt hiszem, anyanyelvünknek, nemzeti kisebbségünk amúgy sem kifogástalan nyelvhasználatának semmivel sem árthatnánk jobban, mint azzal, ha ezek az írások eredeti változatukban látnának napvilágot. És még így is, a szerkesztés után is mennyi hiba kerül, került lapjaink hasábjaira. Egy részük gondatlanságból vagy a gyors munka „eredményeként”, másik részük annak a hanyag, fegyelmezetlen vagy éppen kényelmes (újság)írói-szerkesztői magatartásnak a következményeként, melyből hiányzik az írott szó tisztelete, a „saját munkám” megbecsülése, és megelégszik a sablonokkal. A hibák harmadik, talán legnagyobb csoportjában bukkanunk rá arra az okra, melyet fennebb jeleztem: a szakmai hiányosságokra.

De hát hol is sajátíthatta volna el a csehszlovákiai magyar újságíró a szakmát? (Tekintsünk most el attól a néhány kollégától, akik hazai vagy külföldi egyetemen zszurnalisztika szakot végeztek; bár ez is vajmi keveset jelent, ha hiányzik a tehetség.) Hol fejlődhetett, kitől szerezhetett volna tapasztalatokat, amikor – főként az ötvenes években, mintegy kényszermegoldásként – különböző foglalkozású, gyakran még érettségi bizonyítvánnyal sem rendelkező emberekből lettek szerkesztők-újságírók, akik soha nem váltak igazán a szakma mestereivé, akik meg válhattak volna, elhagyták a pályát, vagy kizárták őket róla. A helyzetet mi sem érzékelteti jobban, mint hogy fél kézen meg lehet számolni, hány valamirevaló publicisztikai kötetünk jelent meg, és még azok is jócskán elmaradnak a riport, tárcsa, karcolat, interjú műfajában született legjobb erdélyi, vajdasági és magyarországi kötetek színvonalától. A csehszlovákiai magyar sajtóstruktúra merevségéből, egyfajta megállapodottságából, a konkurenciahiányból, végeredményben a hazai sajtópolitika okozta nyavalyákból eredően nem lehettek jó iskolát jelentő, pezsgő szellemi műhelyek a szerkesztőségek sem.

Maradt az önművelődés – ami nem kevés, sőt még a legeszményibb körülmények között is nélkülözhetetlen forma minden magára valamit is adó újságíró számára. Csakhogy a lehetőségek e téren sem voltak mindig rózsásak, a magyarországi sajtótermékek, mint elsődleges források, jószerével csak a hetvenes években kezdtek nagyobb mennyiségben és immáron mind gyakrabban példaadó minőséggel érkezni hozzánk. Lett volna mit tanulni a két háború közötti csehszlovákiai magyar sajtóból is. Nem tudom, hányan vették a fáradságot, hogy elmenjenek e lapok után könyvtárakba, archívumokba, sokan talán még a Magyar Nap 1936–1938 között megjelent írásaiból készült antológiát sem ismerik. Más lapra tartozik, hogy a többek között forrásokból tanult, szíves-örömmest magunkénak vallott demokratikus szellemet és szemléletet, mely a nyelvet is segítette felszabadítani az emberben, és megóvni a sablonoktól, mennyire lehetett alkalmazni a korántsem demokratikus viszonyok között.

Napjainkban már mindenesetre könnyebb. És nemcsak azok számára, akik régebben vannak a pályán, hanem azoknak is, akik az utóbbi években, vagy éppen az elmúlt hónapokban kezdtek. Fiatalok. Többen vannak, bár nem elegendő még. Zömük főiskolát végzett, s számukra nagyobb

esélyek és távlatok nyílnak ez idő tájt egyebek közt a szakmai fejlődés tekintetében is, mint elődeik számára. Persze, ne feledjük, az újságírás mindenekelőtt tehetség és véna kérdése.

Eddig fórum sem volt, ahol ezekről a kérdésekről, és főként sajátos szakmai gondjainkról elbeszélgethettünk, vitatkozhattunk volna egymás hasznára, végeredményben pedig egész nemzeti kisebbségünk érdekében; ahol megfelelő sajtótörvény híján legalább segítő kézre és védelemre találhattunk volna. A tervek szerint hamarosan lesz: holnap tartja alakuló közgyűlését a *Csehszlovákiai Magyar Újságírók Egyesülete*. Talán nem túlzás: korszakos lépés ez nemzeti kisebbségi sajtónk hetvenéves történetében.

1990. 1. 18.

A dánok, a hollandok, a svédek...

Régebbi emlék, úgy tízéves. Kicsit szúrós, mint annyi más, de hát istenem. Pedig kellemes volt a környezet, melyben született, egy szakszervezeti kiránduláson, hegyek között, ahol két hetet töltöttünk szlovák, cseh és gorál nyomdászcsaládok társaságában. Magyarok mi voltunk egyedül.

Teniszpályák, medencék és más sportolási-szórakozási lehetőségek híján, a gombázással egybekötött túrákon kívül főként röplabdázással múltattuk az időt. Persze, röplabdázni is csak úgy tudtunk, hogy előbb közösen rendbetettük a pályát, eltüntettük a rozsdát, megfoltoltuk a hálót, felfújtuk a labdát. Csak aztán jöhetett egyik meccs a másik után, beálltak a feleségek is, meg a nagyobb gyerekek – a vesztes csapat fizette a sört. Estétként énekeltünk, tűz mellett, cseh, szlovák, gorál dalokat, és magyarokat, mi sem maradhattunk ki a sorból. Amikor a mieink hangzottak fel, lengyel nemzetiségű barátunk valamerre a fenyőkön túlra emelte tekintetét, mintha keresne valamit. Pillanatokon belül rálelt, majd ráállt gitárjával dallamaink hullámhosszára. Soha rosszabb üdülést! És mindenkor legalább ilyen harmonikus – természetes – együttlétet a különböző nyelveknek, beszélőiknek.

Még ha nem is úsztuk meg tövis nélkül ezt a kirándulást sem. Az első hét végén elbúcsúzott néhány család, s újabbak jöttek helyükre, köztük egy fiatal nyomdász a feleségével és pici babájukkal. Teltek a napok, mint addig, mígnem egyszer csak váratlanul hozzám fordult a fiatalember, hallván akkor is, hogy magyarul beszélünk csemetéinkkel. Milyen iskolába adjátok a gyerekeket, kérdezte. Magyarba természetesen, válaszoltam. Hogyhogy? Hisz Szlovákiában élünk, folytatta. Ez igaz, de akkor hadd kérdezzek most én: ha te történetesen Jugoszláviában, Romániában vagy Amerikában élnél szlovákként, mint ahogy élnek is sok tízezen, és van a közeletekben szlovák iskola, te milyenbe adnád a gyerekedet? Elgondolkozott. Kihasználva a szünetet, hozzátettem még: mert ha a szerb, román vagy angol iskolába, akkor azt kell mondanom, nem vagy

szlovák, baj van az öntudatoddal, fütüülsz az őseidre, hagyományaidra, anyanyelvedre. Ilyen lennél? Nem válaszolt. Felálltunk, folytattuk a meccset. Másnap odajött hozzám. Igazad van, mondta.

Pedig még annyi mindenről nem beszéltem neki. Például arról, hogy a fejlettebb demokráciákban már régóta nem kérdés az ilyesmi, sőt már az sem, hogy a zömmel fehérek lakta metropolisznak lehet-e színes bőré a polgármestere. Nem beszéltem arról sem, hogy az érvényesülés nem nyelv kérdése, hanem mindenekelőtt a tehetségé, akaraté és szorgalomé. Persze, a nyelv is, csak teljesen másként, mint ahogy azt sokan hiszik, olykor eltévelyedett vagy szándékosan félrevezető magyarázatok nyomán. Mélyebb lélektani fejtegetések nélkül is világos, a nyelv és gondolkodás összefüggései éppen azt sugallják, hogy az ember, főként gyermekkorában, azon a nyelven tudja a legkönnyebben – lelki és tudati sérülések nélkül – magába fogadni, a legjobban elsajátítani a manapság különösen nagy mennyiségben rázúduló ismereteket, amelyen gondolkodik, amelyen érzéseit dolgozza fel és fejezi ki. Nem pedig egy másikon, amelyet ráadásul nem is ismer, illetve még azt is sokáig tanulnia kell.

És nem beszéltem a leglényegesebbéről. Nem kérdeztem meg ifjú ismerősömtől: mit gondolsz, milyen ember lenne gyermekedből felnőttként, ha „a másik”, a hozzá nem anyanyelvén szóló iskolába adnád őt, ahol nem tanulná nemzetének történelmét, irodalmát, hagyományait, ahol nem tanulna meg anyanyelvén írni és olvasni, sőt egyre rosszabbul használná, majd el is felejtene, és ha ő még nem is, az unokád már biztosan? Ki lenne így ő? Szlovák, szerb, román vagy angol? Sem ez, sem az. Amihez belül lehetne köze, ami az emberben a legbiztosabb haza, ahonnan el lehet indulni, ahová mindenkor vissza lehet térni, ami alap megannyi döntéshez az életben, ami alapja erkölcsi tartásnak, más népek és nyelvek tiszteletének – az nincs, mert nem tanulta, nem épült ki benne. Legalább annyit tudjon mindig az ember, hogy hová tartozik.

Persze, lehet jól élni, sőt vígan, gyökerek nélkül is. Csakhogy milyen élet az, amelyből éppen én hiányzom, az én, a személyiséget talán a leginkább meghatározó múlt hiányzik, szüleim, nagyszüleim, az ő szüleik, a születésemet megelőző évszázadai népemnek, melyekben egy fonál a sok milliárd közül hozzám vezetett, véres csatákon, forradalmakon, tragédiákon át, ritkábban virágos mezőkön.

Sajátosan közép-európai gondolkodás ez, mondhatná valaki, a dánoknak, hollandoknak vagy svédeknek eszükbe sem jutna ilyesmin töprengeni, szabad európai emberként élnek, nem érezvén sem földrajzi, sem szellemi-eszmei határokat. Igen ám, csak hogy ezekre a magaslatokra nemzeti alapokon jutottak el, másrészt meg úgy európaiak e népek, hogy először dánok, hollandok, svédek – kisebbségi helyzetben is megőrizve önmagukat, anyanyelvükön szóló iskolába járva. Ha nem lenne azonosságtudatuk, vajon lobogtatnák-e nemzeti zászlójukat a stadionok lelátóin, vagy küzdenének-e oly vehemensen televíziójuk amerikanizálódása ellen, a nemzeti értékek nevében és védelméért. Nem mond ellent ennek, hogy már kicsi koruktól az anyanyelvvél párhuzamosan tanulják az angolt.

Idestova tíz év telt el azóta a kirándulás óta. Gyermekeim anyanyelvükön tanulnak, az egyik gimnáziumban, a másik még csak alapiskolában, miközben tanulják a szlovák nyelvet, melynek révén – az anyanyelvükön szerzett tudással, ismeretekkel – elindulhatnak majd bárhová e honban. És úgy alakult szerencsére, hogy tanulják mindketten az angolt is, melyről Európa – egyelőre még távolinak tetsző – ajtóin kopogtathatnak. Persze, ez ma még inkább csak remény. De hát a jövőhöz remény is kell. Hit. Az édes anyanyelvben – édes anyanyelven.

1990. 1. 31.

Vágy és valóság

Mit tesz a szabadság? Mit képes kihozni az emberből, belőlünk, csehszlovákiai magyarokból is, akik évtizedeken át szintén egyetlen párt ideológiájának börtöncella méretűre szabott terében éltünk, észrevétlenül sompolygó-surránó feljelentőktől, titkosoktól körülvéve?! Igen, belőlünk, magyarokból is, akik tapasztalván az ellenállás értelmetlenségét, meg hogy jogos kérésünk, sőt ütés elhárítására, kivédésére emelkedő kezünk mozdulata már nacionalizmusnak bizonyul, közönyössé váltunk, elszunnyadtunk. Igaz, időnként, bús vagy dárídós éjszakákon összeborulva könnyezve azért elénekeltük a magyar vagy a székely himnuszt. „Gyerekek, ez olyan szép volt, hogy még egyszer, aztán elmegyünk haza.” Közben pusztultak dolgaink. Tisztelet azoknak, akiknek a magyarsága nem elsősorban, illetve egyáltalán nem a himnuszéneklésben nyilvánult meg, hanem: tettekben. Akik elmentek a lehetőségek végső határáig, akár az üldöztetést is vállalva.

Rajtuk kívül ki vette észre például, hogy a Nyitrai Pedagógiai Főiskolán a hetvenes évek derekától szép lassan leépül a magyar pedagógusképzés, hogy egyik napról a másikra megszűnt a magyar tagozat? És ha észre is vettük, ki próbált meg valamit is tenni ezek ellen a lépések ellen? Vajon akkoriban miért nem mutatkozott olyan tömeges és hangos kiállás, mint amilyen ma az egyetem ügyében? Saját hibáink, gyengéink, valamint a rajtunk kívülálló okok ismeretében nem annyira minősíteni, mint inkább elgondolkoztatni szeretnék ezzel a kérdéssel, melyet egyébiránt, tudom, ma már könnyű feltenni, nyilvánosan. Vállalva, hogy néhány pillanatig talán „történelmietlen” is leszek, hasonló szándékkal hadd kérdezzem meg azt is: ha november 17-e előtt valaki hivatalos személy, illetékes elvtárs azt mondja nekünk, hogy az új tanévtől Nyitrán ismét lesz magyar tagozat, és garanciát ad, hogy megoldódik annak a mintegy 1500 pedagógusnak a képzése, akikre a következő évtizedben szükségük lesz a magyar iskoláknak, vajon nem tapsoltunk volna-e, legalábbis egy ki-

csit, de mindenesetre elégedetten? Hát még ha főiskolát, magyar pedagógiai kart ígér?! Mondom, november 17-e előtt. Ámultunk-bámultunk volna, nem hiszünk a fülünknek.

Aztán eljön november 17-e. Nagyot fordul körülöttünk a világ. Tartanak még az eufóriás napok, ám a magyar pedagógusok első országos fórumán, melyen jelen van az új oktatási, ifjúsági és testnevelési miniszter, valamint egyik helyettese is, már reális lehetőségként merül fel egy magyar pedagógiai kar létrehozásának gondolata. A kar a tervezett nyitrai Cirill és Metód Egyetem keretében működne, együtt a szlovák pedagógiai karral és teológusképzővel. A több száz magyar pedagógusküldött örömmel fogadja a bejelentést, ugyanígy hallgatja a minisztert, aki akkor még fölöttébb megértőnek mutatkozott gondjaink iránt, és fölöttébb készségesnek, európai horizontokat megcélzó beszéde méltán aratott sikert.

Tehát úgy látszott, sínen van egy magyar főiskola, a pedagógiai kar ügye, lépni, hogy ne mondjam, harcolni legfeljebb azért kell majd, hogy az intézmény valamelyik déli városban létesüljön. Csakhogy evés közben jön meg az étvágy: kiderül, nekünk nem elég a főiskola, nekünk egyetem kell, méghozzá add uram, de azonnal, és hamarosan helyet és nevet is találunk neki. Komárom, és ha Komárom, akkor Jókai Mór Egyetem.

Vetettük-e azonban szemünket a realitásokra, arra a helyzetre, melybe az egykori állampárt juttatott nemcsak bennünket, honi magyarokat, hanem az egész országot?! Bármerre nézünk, már az alapokkal bajok vannak, nem kivétel az oktatásügy sem. Romokban hevernek, jobb esetben is repedezettek szellemi létünknek eleve az alapjai, az oktatásügy mellett kultúránk és tudományosságunk alapjai. Mire építsük az egyetemet? És olyan időpontban léptünk fel igénylésével, amikor maga a köztársasági elnök is többször kért türelmet az egyébiránt szintén jogos követelésekkel fellépő különböző közösségektől, hiszen egyik napról a másikra nem oldható meg annyi kérdés; olyan időpontban, amikor az eufóriás napok elmúltával feléledő szlovák nacionalizmusnak éppen kapóra jött a magyar egyetem létesítésének gondolata mint céltábla; olyan időpontban, a választási kampány megkezdése előtt, amikor láthatóvá vált, hogy egyik-másik szlovák párt eszközként használja majd fel nemzeti kisebbségünket választási hadjáratában; olyan időpontban, amikor a felszabadulás ugyan megtörtént, de nem tisztázottak még a politikai erővonalak, a megújult törvényhozó testületek és kormányzervek ideiglenesek, legalábbis

az összetételük, miközben folyik a pozícióharc, tehát nincs kompetens személy, illetve testület, amely felelősséggel merné vállalni, hogy igent mond egyetemünkre; olyan időpontban, amikor tulajdonképpen szegyenkeznünk kellene, különösen, hogy a magyar összefogást emlegetjük szüntelen, s ugyanakkor a gyermekeink ezreit is aktivizáló amatőr művészeti fesztiváljainkra nem tudunk előteremteni elegendő pénzt. Honnan lenne akkor jelen pillanatban az egyetemre?

Az eddig elmondottakból úgy gondolhatja olvasóm, nekünk, csehszlovákiai magyaroknak ezek szerint nincs is szükségünk egyetemre. Szó sincs róla, hisz éppen egy ilyen intézmény hiányát szenvedjük évtizedek óta, megalkulásával és működésével számos kisebbségi problémánk oldódna meg, nemcsak a tanárképzés. Meg aztán, ahogy egy minapi választási találkozóon fogalmazott egy idős ember, meg is illet bennünket, megérdemeljük, hisz ennek az országnak vagyunk az adófizető polgárai, nem beszélve arról, hogy a miénknél jóval kisebb létszámú európai népcsoportnak van egyeteme. Pusztán arról van szó, hogy az országos realitásokat, valamint a mi lehetőségeinket alaposabban figyelembe véve lépünk az egyetem ügyében, a törvényjavaslat előkészítésében. Mert más a vágy, és más a valóság. Rendezzük előbb sorainkat, teremtsük meg az alapokat, az alapvető feltételeket, amilyenek például egy színvonalas oktatási gárda kialakítása, könyvtár kiépítése, a műszaki felszereltség (egyebek között a tudományos kutatótevékenységhez), beleértve a számítástechnikát is. Legalábbis fel kell mérnünk, képesek vagyunk-e mindezt előteremteni, hogy ha méreteiben kisebb is, de a színvonalát tekintve korszerű egyetem indulhasson be. Csak azért, hogy legyen ilyen intézményünk, arra semmi szükség.

Ha rajtam állna, én most, illetve a választások után, mert addig már aligha érhető el bármi eredmény e téren, a pedagógusképzést szorgalmaznám, a nyitrai magyar tagozat megerősítését, majd kiépítését karrá, mely kar lehetne aztán alapja az annyira óhajtott egyetemünknek. Ismétlem, most a pedagógusképzést helyezném előtérbe, ugyanis a tanítókból, tanárokból lesz itt hamarosan még nagyobb a hiány, ha a jelenlegi ütemben, pontosabban, számban halad képzésük. Ki fogja akkor felkészíteni gyermekeinket arra a majdani egyetemre? Melynek ügyét, napirenden kell tartanunk.

1990. 5. 16.

Az első – Legutolsó ítélet

Olyan jó írónak, amilyen Grendel Lajos, nem gond megírni olyan novellát, amilyen a Legutolsó ítélet. Mondom mint kívülálló. Lehet, pont az ellenkezője igaz. Kitarok azonban állításom mellett, mondván vele: a Legutolsó ítélet nem tartozik írónk legjobb opusai közé, a Bőröndök tartalma című novelláskötetének leggyengébb darabja, nincs mélysége, csak kiterjedése. Átlászo konstrukció. Már eleve az ötlet nem eredeti, legalábbis ami az alaphelyzetet illeti. Volt például rádiójáték témája, hogy egy fiatal ember, akit kirúgnak a főiskoláról, nem meri bevallani szüleinek a kudarcot, úgy viselkedik, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, hazudik, aztán egyszer csak kiderül az igazság, és bekövetkezik a tragédia.

Nos, ebből a novellából készített a Magyar Televízió filmet, melyet az Új nyitott könyv múlt heti adásában láthattunk. Szomorú, maradt a novella színvonalán, sőt még annál is vázlatosabb munka, olyan jeles színészek sem tudtak rajta segíteni, mint Törőcsik Mari az anya szerepében, továbbá Mécs Károly, Nagy Anna vagy amilyen a kitűnő fiatal tehetség, Zsótér Sándor. És nem segített rajta az a néhány technikai trükk sem, inkább hatásvadászonak tetszettek. Pedig van példa ezer és egy, hogy szerényebb alapanyagból is lehet kitűnő filmet csinálni. Mintha félvállról vette volna az egészet a forgatókönyvíró, Czető Bernát László, a dramaturg, Boldizsár Miklós, és Bohák György, a rendező, aki egyébiránt alaposabb munkákat szokott kiadni a kezéből, egyik-másik filmje rangos díjakat kapott a Veszprémi Tévétálalkozókon is.

Azt sem tudom, mitől volt ez a tévéfilm „sajátos és mégis minden nemzetiségi létre jellemző” történet, tudniillik maga a novella, legalábbis az én olvasatomban, nem ilyen, máson van (lenne) ott a hangsúly. Hacsak nem attól „nemzetiségi”, hogy szó esik benne Gömörőről, a Csallóközről, a múlttól, Kossuthról, a szlovák nyelvről, hogy szlovák családhoz költözik a fiú albérletbe, meg hogy a külső felvételek nálunk készültek. Mind ez azonban még nem tartalom, csupán külsődleges jegyei a helyszínnek,

a térnek és időnek, melyben a történet játszódik. Sőt még attól sem feltétlenül „nemzetiségi” egy dolog, mondjuk egy művészeti alkotás, ha szerzője nemzeti kisebbség tagja. Formai, azaz helyzet- és állapotjelző elemekből veszélyes mindjárt tartalmat csinálni, mert éppen a tartalom sikkadhat el. Egy biztos, Grendel Lajos valamelyik más művéből készült tévéfilm bemutatója elé inkább illet volna az a beharangozó, melyet a Rádió-és Televízióújságból most teljes egészében idézek: „A hazai közvélemény a magyar nemzetiségi sorsot erdélyi és jugoszláviai példákon ismerte meg, s csak Csoóri Sándor néhány évvel ezelőtti emlékezetes fellépése irányította a figyelmet a csehszlovákiai magyarságra. A Legutolsó ítélettel sajátos és mégis minden nemzetiségi létre jellemző történetet láthatunk. Generációk képviselői más és más módon élik meg sorsukat, magyarságukat. Összeütközésük egyszerre nemzedéki és személyes, csak rájuk jellemző.” Nos ez az éppen, amit nem láttunk, illetve, ami elsikkadt, legfeljebb halvány rajzolatokban mutatkozott.

Elsősorban azért bosszant ez a melléfogás, „letudásnak” tetsző munka, mert mérföldkőnek tekinthető a kezdeményezés, ugyanis emlékezetem szerint most először szerepelt csehszlovákiai magyar író művéből készült film a Magyar Televízió képernyőjén. Az erdélyi és vajdasági irodalomból több elbeszélést, regényt megfilmesítettek, sőt egész sorozatokat forgattak az elmúlt években. A szerzők közül idézhetünk olyan neveket mint Sütő András, Bálint Tibor, Gion Nándor, Sinkó Ervin, Székely János, Kocsis István.

„Alapanyag” lett volna a mi tájainkon is, csakhát... egy-másfél évtizeddel ezelőtt még nem voltunk „divatban” Magyarországon, politikai tőkét sem lehetett belőlünk kovácsolni, mint manapság, a nemes szándékkal közeledő, a velünk kapcsolatot teremteni akaró magyarországi szellemi embereket, köztük televíziós alkotókat pedig ledorongolták vagy sorompót bocsátottak eléjük a két ország közötti megállapodásokban mindenkor fenn hangoztatott lenini nemzetiségi politika szellemében.

Igaz, mi se nagyon kerestük a kapcsolatokat, az utat, miként kerülhetnénk a Magyar Televízió képernyőjére, csehszlovákiai magyarok, akik Európában sokáig talán az egyetlen népcsoport voltunk, melynek nemhogy televíziós adása nem volt, de műsorok sem szóltak róla – legfeljebb itt-ott mint rezervátumról, a Magyar és a Csehszlovák Televízióban egyaránt –, mi több, nem fejezhette ki magát a televízió nyelvén, a publicisz-

tikán kívül televíziós művészeti eszközökkel és formákban (ez utóbbi ma is fennáll). Pedig mindenek ellenére lett volna mód, hogy egy-egy író művét képernyőre fogalmazzák. Valahányszor megfordultam a Veszprémi Tévéalálkozón, mindig akadt egy-két rendező, dramaturg, akit érdekelt a „téma”. Csak éppen nem ismerte irodalmunkat. Mondtam Bereck József, Gál Sándor, Fülöp Antal, Kovács Magda, Duba Gyula, Grendel Lajos és mások nevét, hazatérve beszéltem is egyikükkel-másikkal, ezen kívül azonban nem történt semmi. Aztán később már az anyagi gondok is egyre inkább szorították a magyarországi televíziós alkotóművészeket, miközben a hazai, azaz magyarországi írók túlekedése nem csökkent a tévé dráma művészeti osztályának ajtaja előtt. Ilyen helyzetben ki figyelt volna ott a csehszlovákiai magyar irodalomra? Lényegében ma is ez a helyzet a Magyar Televízió háza táján, noha úgy általában már „divatban” vagyunk a magyarországi szellemi és politikai körökben.

Kíváncsi vagyok, mikor kerül újabb csehszlovákiai magyar irodalmi mű filmváltozata – akár a komáromi Jókai Színház és a kassai Thália Színház művészeinek a közreműködésével – a Magyar Televízió képernyőjére. De ugyanígy arra is, mikor jelenhetünk meg a Szlovák Televízió képernyőjén ilyen formában, természetesen magyarul. Továbbá, hogy mikor teremtődnek meg annak lehetőségei, hogy mi magunk tudjunk televíziós drámai alkotásokat készíteni és bemutatni az itteni televízió magyar adásában. Kérdezem ezeket már csak azért is, mert az európai jelenlét manapság nem képzelhető el televíziós jelenlét nélkül. Eddig mindig két tévé közé „estünk” mi, csehszlovákiai magyarok, most már jó lenne, ha valamelyikben méltó otthonra lelnénk. Minthogy mi is – vagyunk.

1990. 6. 27.

Forradalom – vers nélkül...

...talán soha nem zajlott még ezeken a közép-kelet-európai tájakon. Sőt a költők errefelé olyan esztendőik eseményeit is megénekeltek, őszinte hittel, amilyenek az ötvenes évek voltak. A valódi forradalmak idején, ó, akkor meg egyenesen tüzelték-lelkesítették a népet vagy éppen tartották benne a lelket, amikor már úgy látszott, hogy csatát veszít a szabadságért vívott küzdelem.

Most mintha megszakadni látszana az évszázados hagyomány. Sehol egy vers, amely a forradalomról, forradalmárokról szólna, legalábbis sehol nem hallatszott és hallatszik ilyen költemény, híre sem kelt, egynek sem az emberek között a mindennapokban. Egykori költők forradalmi verseit százak, ezrek mondták, idézték kocsmákban, kávéházakban, baráti körben, skandálták tömegek. Hol van ma ilyen vers, hol a forradalomcsinálás eme nagy hatalmú eszköze?

Nincs. És ezt lehetne magyarázni például olyasmivel, hogy más időket élünk, más jellegű forradalmak zajlanak, az írók, költők politizálnak, mi több, egyenesen politikusi szerepeket vállalnak (egyébként, ezen az ágon, híven a hagyományokhoz, az irodalom honi magyar művelői közül többen), nincs idejük az írásra, társadalmi feladataik háttérbe szorítják az ihletet. Igen ám, csakhogy minden idő más volt egy korábbihoz képest, más-más a forradalmak jellege, és hát az írók, költők régen is politizáltak. Azt sem állíthatnánk, hogy a maiak már a közép-kelet-európai nagy fordulat előtt ellövődöztek volna puskaporukat, ilyen különben sincs, mégha voltak is versek, melyek a „fű alatt” hozzájárultak a totalitarizmus bomlasztásához. (A szavaktól is reszkető hatalom aztán, kiszagolván az ilyen költeményeket, nyomban letiltotta őket, általában a szerzőjükkel együtt.)

De ne tűnődjünk tovább, nézzünk szembe inkább a ténnyel, bármennyire is szomorú. E tájakon ma nem kell a vers. Nincs iránta igény, tömeges igény meg duplán nincs. És nem elsősorban azért, mert a költé-

szet elcsavargott, követhetetlen utakra tévedt olykor. Egyszerűen így alakult az életünk errefelé. A sivatagban víz kell, nem vers. Melytől egyébiránt már az iskolában zseniális módszerekkel sikerült elriasztani bennünket, később meg a hatalom igyekezett távol tartani tőle, nehogy kinyíljon a szemünk egy-egy metaforától.

Tudják, vagy inkább érzik ezt a költők is, azt hiszem. Ha valami vagy valaminek a hiánya nincs „a levegőben”, az nem érdekes, gyártása, illetve a hiány erőltetett pótlása akár anakronizmusnak is tetszhet. Forradalom ide, forradalom oda, egyelőre elég nekünk a dal igénytelen vagy kevésbé igényes szöveggel.

Mondják, a költészet válságban van. Dehogyan a költészet! A lelkünk, érzelmi és tudati világunk él válságos esztendőket.

1990. 8. 18.

Kulturális parlamentet!

Közismert, az atyáskodó állampárt nem nagyon szerette, ha tudtán kívül, engedélye nélkül találkoztak az emberek. Azt meg pláne nem, ha magyarok jöttek össze valahol. Még a nagy kegyesen engedélyezett fórumokra is elküldte „megfigyelőit”. Így évtizedeken át legálisan csak olyan formákban találkozhattunk, melyek nem sértették vagy veszélyeztették a hatalom érdekeit, illetve amelyeket a hatalom, megintcsak a saját érdekeit nézve, kénytelen volt megtűrni, hogy a külföld szemében legalább fenn-tartsa látszatát a szabadságnak, demokráciának.

Elsősorban ennek „köszönhető”, hogy a csehszlovákiai magyar kulturális-művészeti intézmények és szervezetek között is régóta olyan a kapcsolat, mint teszem azt, egy tízemeletes panelház lakói között, akik évek múlván sem ismerik (meg) egymást, s legjobb esetben is csupán a köszönésig jutnak el. Pedig nem ártana esztendőnként egyszer-kétszer együtt elbeszélgetni a házon bévül és kívül hosszú ideje létező, illetve újonnan felmerülő közös problémákról. A megoldás, a jobb feltételek kialakításának reményében. Ötlet szülné az ötletet, mit lehetne berendezni az üres pinchelyiségekben, hogyan gazdálkodhatnánk okosabban a vízzel, gázzal, miként tehetnénk kellemesebbé a lépcsőházat, hogyan segíthetnénk a szerencsétlen szomszédon, mit tehetnénk gyermekeinkért, s a többi, s a többi.

Maradva a hasonlatnál, tartsunk előbb névsorolvasást a csehszlovákiai magyar kultúra házának régi és új lakóiról, feltüntetve azokat is, akik, pontosabban, amelyek nem önállóak, hanem szlovák–magyar közös intézmény, szervezet keretében dolgoznak. Íme: *Csemadok, Jókai Színház, Thália Színház, Madách Kiadó, Csallóközi Múzeum, Duna Menti Múzeum, Gömöri Múzeum, Nógrádi Galéria, Ifjú Szívek, Szóttos, Csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara, Csemart, Csemart Galéria, Népművelési Intézet, Csehszlovákiai Magyar Írók Társasága, Danubius Kiadó, Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Csehszlovákiai Magyarok Anya-*

nyelvi Társasága, Csehszlovákiai Magyar Amatőr Színjátszók Társasága, Csehszlovákiai Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Társasága, járási népművelési központok, művelődési házak, művelődési és szakmai klubok, könyvtárak, Irodalmi Szemle, Hét, Népművelés, a rádió és a televízió magyar adása és részben többi lapunk szerkesztőségei. A névsor korántsem teljes, főként ha intézményként kezeljük és ide számítjuk a tekintélyes múltra visszatekintő központi rendezvényeinket, az irodalmi és kulturális napokat, valamint számos amatőr művészeti együttesünket.

Nos, az csak természetes, hogy valamennyi szervezet, intézmény végzi a maga dolgát, jól vagy kevésbé jól. Az is, hogy mindegyiknek megvan a maga ilyen-olyan gondja-baja, melyet mindenekelőtt saját erőből kell orvosolni. Az azonban már kevésbé érthető, hogy még olyan szervezeteink, intézményeink is elszigetelve működnek egymástól, elkerülik egymás rendezvényeit, amelyek jellegüknél fogva közel állnak egymáshoz, és szorosabb együttműködésük, együttes jelenlétük vagy pusztán egymás életének, szándékainak, szellemi és anyagi bázisának alaposabb ismerete gazdagabb kulturális termés esélyével kecsegtethetne. Íróink hiányoznak a színházi bemutatókról, színészeink távol maradnak kimondottan színházi eseményektől, jelentős kiállítások megnyitói zajlanak a szellemi-művészeti életünk képviselői nélkül, a hiányzó vagy nagyon esetleges vélemény- és tapasztalatcsere következményei kimutathatók a könyvterjesztésben, ugyanennek, valamint az egymásra figyelésnek, az egymás munkáját szemtől szembe értékelő-elismerő vagy éppen bíráló kritikának a hiánya pedig olyan művek, produkciók, rendezvények megjelenésében, melyek vagy a kutyának sem kellene, vagy tömegeket programoznak át olcsó multság befogadására. Hányszor, de hányszor hallottam hol egyik, hol másik intézményünk, szervezetünk rendezvényén, vita közben: hiába beszélünk, megint egymásnak mondjuk a régi szöveget, ha nincsenek jelen azok, akiknek véleményünket, panaszainkat, kifogásainkat, kérésünket címezzük, akiknek a közreműködése nélkül mi egyedül nem tudunk továbblépni. A közvetlen találkozás helyett a sajtón keresztül üzengettek egymásnak kulturális-művészeti intézményeink, szervezeteink, illetve újságírók révén értesültek arról, hogy „itt meg itt szó volt rólunk”. És ezzel be is fejeződött az ügy. A lényeg, hogy bent vagyunk a „házban”, bezárkózva a saját lakásunkba. Ha csengetnek, esetleg kinyitjuk az ajtót.

Ma sincs másként. És ez aligha kedvez nemzeti kisebbségünk kulturális életének, különösen egy olyan időszakban, melyet kapkodás, lihegés, pozíció-átmentés, pénzhiány és legfőképpen a régi strukturák összeomlása, újjak zaklatott keresése, lázas építése jellemez. Ezért, vagyis kulturánk holnapi szervezesebb és kiegyensúlyozottabb működésének-fejlődésének érdekében tartanám fontosnak, hogy mielőbb hozzunk létre egy magyar nemzetiségi kulturális parlamentet. Az ötlet először a Csemadok Országos Választmányának tavaszi ülésén vetődött fel, majd újfent az őszi tanácskozáson. A parlament formája, szerepe, feladata és megvalósításának hogyanja egyik ülésen sem körvonalazódott részleteiben, egy háromtagú bizottság dolgozza ki, s terjeszti javaslatként a választmány elnöksége elé.

Mindenesetre, nem valamiféle csúcsszervről, újabb „központról” lenne szó, hanem pusztán olyan nyitott fórumról, ahol évenként legalább egyszer találkoznának idézett intézményeink, szervezeteink képviselői, a fentebb már közvetve-közvetlenül érzékeltetett céllal. Azaz, a parlament fóruma lenne: egymás megismerésének, kapcsolatok teremtésének, közös gondok és feladatok megbeszélésének, érdekek egyeztetésének, szemtől szembe gyakorolt kritikának, értékrendorientálásnak, vitás kérdések tisztázásának, kulturánk teljesítőképesége és holnapi lehetőségei felmérésének, új tevékenységi formákat szorgalmazó ötletek születésének stb. S történhetne mindez két-három olyan, tudományos igénnyel készült előadás alapján, mely beszámolna például a fejlett nyugati országok kulturális-művészeti intézményhálózatának szerkezetéről, működéséről, szociológiai szempontból vizsgálná a csehszlovákiai magyarság jelenét, mondana prognózist, vázolna lehetőségeket a kultúra anyagi bázisának megteremtésére stb.

Hangsúlyozom, ez csupán egy lehetséges változat, amiként maga a parlament elnevezés is. Akár így, akár úgy, szükség van egy ilyen fórumra, ahol ha nem sikerül is mindjárt rendezni közös dolgainkat, hozzájárulhat a több irányból, valamint az önmagunk gyengéi által is veszélyeztetett kulturánk állapotának javításához. Mely kultúra nélkül még a politikai szférában sem tudunk komolyabban labdába rúgni.

Meggyőződésem, van mit megbeszélünk.

1990. 12. 5.

Nemzetiségi nyúl a képernyőn

Honi magyar kisebbségünk jelen pillanatban szűk tizenöt percet ér a Szlovák Televízióban. Mondhatnám úgy is: ennyit érdemel – hogy ne rugaszkodjak messzire az egyelőre még érvényben lévő hivatalos számadattól – hatszázezer ember élete és munkája a Szlovák Televízió képernyőjén. Hetenként.

A parlamentáris demokráciában, bár igaz, még csupán cseperedőfélben van nálunk sokféle betegséggel küszködve közben, egy futballmérkőzés szünetével egyenlő időtartamra csökkent az a fél óra, melyet – tíz éve sincs – még az állampárt engedélyezett-adományozott nagy kegyesen nekünk. Tehát, ha a percek számát nézem, ma rosszabbul állunk, mint a pártállam idején. Ha a műsor tartalmát, formai, technikai megoldásait, stílusát (ó, mily nagy szavak!), továbbá bemondóinak és riportereinek felkészültségét, tájékozottságát, beszédképességét, a legjobb esetben is változatlan a helyzet. Minthogy indulásának pillanatától kezdve fagyos, rideg, merev „tekintetű” az adás, hadd éljek egy meteorológiából vett hasonlattal: nulla alá süllyedt a higanyszál. Azaz, ha a korábbi fél órák a nulla szintjén mozogtak, magyarul nem értek semmit (márpedig nem értek!), akkor ezek a mai tizenöt percek még annyit sem. Ki volt és ki van szúrva a szemünk.

Mert mit láttunk a legutóbb is? A Jókai Napok záróünnepségéről összekapkodott közhelyes képeket, a fesztivál lényegéről semmit. Nem tudom, én balga, miért is csodálkozom ezen, hiszen megszokhattuk az elmúlt években, hogy a magyar adás kimért, inkább hivatalnokokra, mint talpraesett, vonzó televíziós személyiségekre emlékeztető munkatársai általában vagy esemény előtt, vagy esemény végén jelennek meg, közben, „főműsoridőben” ritkán. Elég ha lefényképezik a protokollt, aztán alámondunk egy jól vasalt szöveget, néhány nyelvi fordulatot és a legfontosabb információkat a napi sajtóból lopva ki. A Jókai Napokról szóló összeállításban azért szerepelt egy villáminterjú is. Ki más készíthette volna, mint az újabban már mindenhez értő, riporterként ugyancsak megje-

lenő Füle Lajos úr, akit én a rádióba se engednék be, nemhogy a képernyőre. Mindenki olyan-amilyen, én sem vagyok hiba nélkül, mások sem, de a csudába is, aki ideges, rángatózik, nem tudja, mit akar mondani, és nem beszéli jól azt a nyelvet, melyen tömegekhez fordul, jelen esetben a magyart, tisztán és szépen meg végképp nem, az Kölcseyvel szólva, kitetsző helyre ne álljon. Az biztos, hogy Ludovít Füle régi televíziós, ha jól emlékszem, valamikor még brosúrányi „tanulmányt” is írt arról, természetesen szlovákul, a szlovák televízió számára, hogyan kell nemzetiségi adást csinálni, illetve hogyan kell megjelennie a nemzeti kisebbségnek a képernyőn, de ha az ő kezében marad a nemzetiségi adás sorsa, no meg a mikrofon, akkor inkább, ha szabad ajánlanom, zárják be a boltot.

De ne siessek előre, még tart a keddi műsor. Második felében, három-négy percben ugyan mi következhetett volna a komáromi Jókai Napok, vagy ahogy mondani szoktuk, a szép szó ünnepe után?! Akik nem látták, ki nem találják. „Néhány, veszélyben forgó állatfajta a Komáromi és az Érsekújvári járásban”, plusz beúszott néhány felvétel a mezeinyúl-tenyésztésről, mely képeket kb. tizenhét perccel korábban a Hírmagazin című szlovák műsor zárásaként láttam. Ez aztán a nemzetiségi televízió! Ez aztán a szerkesztés! Jókai Napok és mezei nyúl. „Szűk negyedórás” adásunkba – kezdte az elején Kollár Gábor szerkesztő-bemondó. És mit mondott, mondhatott volna a végén?! „Ennyi fért bele.”

Köszönöm szépen!

A Szlovák Televíziónak is persze, mely struktúraváltásra, pénzhiányra hivatkozva csökkentette a magyar adás idejét, bár a megalázó zsugorítás okai között, aligha kétséges, leginkább a kívülről jövő, valamint az intézményen belül szintén megnyilvánuló magyarelles magatartás, illetve pártpolitikai érdekek játszottak szerepet. Amiként abban is, hogy a Szlovák Televízió más műsoraiban a lehető legritkábban adott és ad képet rólunk a szlovák nézőnek és természetesen nekünk. Gombaszög és még néhány morzsa. Érvelnek: „Ott van nektek a magyarországi tévé, meg a mi Nemzetiségi magazinunk. Mit akartok még?!”

Azonban ne csak a Szlovák Televízióban keressük a bűnbakokat. Bennünket, csehszlovákiai magyarokat, beleértve természetesen értelmiségünk legjavát is, sosem érdekelt igazán a televízió mint művelhető műfaj, noha már a születésének pillanatában nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a legkorszerűbb, hanem a leghatékonyabb önkifejezési, tájékoztató és aktivizáló

eszköz. A romániai és jugoszláviai magyarok idejében felismerték a tévében rejlő lehetőségeket, és éltek is vele mindjárt, nem akárhogy (az előbbiek a legsötétebb diktatúra idején is). Mi meg papucsba bújattuk lábunkat, és néztük mások műsorát. Sőt egy időben divat volt azzal dicsekedni, főként értelmiségi körökben: „én nem nézek tévét”. Így hogyan is juthattunk volna el addig, hogy csináljuk?! Kezdeményezzük – akár már a hatvanas években – a magyar adás beindítását, majd bővítését?! Csak sok év múlva kapott hangot ilyesféle igény, és amikor végre nálunk is megkezdődhetett a magyar adás, nem csoda, hogy kezdő emberek kerültek szerkesztőségbe, sőt szerkesztők, riporterek, bemondók híján a rádió és az Új Szó egyik-másik munkatársa segített be a műsorgyártásba. Az ideológiai-politikai szempontból szigorúan ellenőrzött adások konzerv-összeállításairól ilyenképpen lerítt, hogy nem hozzáértő emberek készítik őket, ráadásul kényelmesek is, akik a Dunaszerdahelyi, Komáromi járásnál akkor sem igen mentek messzebre, amikor mehetek volna. Ma is ez van, így van, sőt, csak hogy ne kelljen menni, magyarországi vendégeknél olykor csaknem az egész adásidőt. Olyasmit én már nem is kérek számon Pék Zoltántól, Kollár Gábortól, Füle Lajostól, hogy ötlet, fantázia, kezdeményező szellem... Csehszlovákiai magyar tévéfilmről pedig legfeljebb álmodom. Ez van, így van, azért is, mert a magyar adás szerkesztői között sosem volt, és ma sincs olyan alkotó elme, a szlovák televíziós berkekben is tekintélynek örvendő személyiség, aki bele tudott volna szólni az adás sorsának alakulásába. Akár úgy, hogy azt mondja: ha csak ennyit érdemlünk és csinálhatunk, akkor köszönjük szépen, ebből nem kérünk. Kirakatra semmi szükség, arra még kevésbé, hogy csak azért legyen, hogy senki se mondhasa, nincs.

Igaz, nézőként könnyebb helyzetben lévén, én mindenesetre azt mondom most: köszönöm szépen, nem kérek a Nemzetiségi magazinból. Mindaddig, amíg a Szlovák Televízióban nem nőnek fel odáig, hogy képesek legyenek méltóképpen befogadni bennünket az intézménybe, megfelelő időt és teret adva nekünk. Hogy ne lennénk már muszájból megtűrtek ott! Persze, ehhez csehszlovákiai magyar televíziós szakemberek is kellenek, hallgatható, nézhető emberek, operatőrök, rendezők. Hivatásukat szerető és magas fokon művelő emberek. Akik például semmilyen körülmények között sem mossák egybe a Jókai Napokat a mezei nyúllal.

1991. 6. 14.

Kultúra kizárva?

A kultúra előtt egyre-másra csapódnak be a művelődési házak ajtói. Nem túlzok, ha leírom azt is: a kultúra feje fölül eladják a tetőt. Néhány példa. Nagyon gondolt az egyik falu polgármestere, amikor olyan elhatározásra jutott, hogy a művelődési házból vendéglőt kell csinálni, konyhát a könyvtárból, melyre „semmi szükség, úgysem olvasnak az emberek, a könyveket meg eladjuk”. Hatalmas művelődési központ igazgatójától hallom a minap, a városi önkormányzattól egyetlen fillért sem kaptak erre az évre, a jelentős létszámcsökkentés mellett kénytelenek voltak bérbe adni több helyiséget, hogy létezni tudjanak valahogy. Hasonló méretű falusi művelődési központtal kapcsolatban fontolgatják: az őszi-téli hónapokra bezárják, hacsak nem sikerül addig valahonnan pénzt előteremteni az üzemelés-karbantartás költségeinek fedezésére. Alig valamivel megnyugtatóbb azoknak a szóban forgó intézményeknek a helyzete, amelyek számára a helyi önkormányzat kiemelt, illetve jóváhagyott bizonyos összeget a költségvetésből erre az esztendőre, ugyanis megjegyezték, a körülmények alakulásától függ, megkapja-e az egész a művelődési központ, vagy csupán egy részét.

Sosem képzeltem sokat a művelődési házakról (tisztelet a kevés kivételnek). Mert sosem vagy legfeljebb elvétve, évenként egy-két „akció” erejéig tették azt, mi eredendően feladatuk lett volna: a kultúra terjesztése, a helyi kultúra aktivizálása és fejlesztése. A sokat emlegetett elmúlt négy évtizedben, ha nem is örömmel, gyakran annál készségesebben szolgálták (ki) a helyi párt- és államhatalmat, elsősorban a pártkongresszusok határozatainak teljesítésére buzdító, boldogabb jövőt ígérő osztályharcos transzparensok, plakátok, jelszók festésével, agitációs táblák, tablók készítésével, államünnepeken a ceremónia műszaki és műsoros részének „bebiztosításával”, ahogy a kiskirályi ukázok szóltak.

Így tulajdonképpen az ötvenes években hangoztatott „Minden faluba kultúrházat!” jelszó jegyében fokozatosan kiépülő művelődési intézményhálózat, örökös ideológiai nyomás alatt, főként „politikai” feladato-

kat teljesített, a kultúra demokratizálásában valójában csekély szerepet játszott. De nagyobbat akkor sem játszhatott volna, ha akar, ugyanis gondosan vigyáztak fent arra, hogy a művelődési házak véletlenül se váljanak a kultúra szabad alkotóműhelyeivé, szellemi bázisokká. Sok faluban ezért nem volt még fizetett vezetőjük sem; főiskolai szinten ezért nem képeztek nálunk soha népművelőket, sőt középiskolai képzésüket is korlátozták mondván, „a kultúrházba akárki megfelel” (aztán úgy is nézett ki az egész); ezért fordulhatott elő még a nyolcvanas években is, hogy a falusi művelődési otthon mindössze ezer (1000!) koronát kapott egy évre; ezért nem emelték a népművelők bérét, mely még az országos átlagtól is jócskán elmaradt. Ugyanakkor, mi pénz ment el zászlókra, szobrokra, emlékművekre, külsőségekre, haszontalan ünnepekre! A művelődéspolitikai uszályhordozói előszeretettel dicsekedtek azzal, hogy a népművelési intézmények hálózata európai viszonylatokban nálunk a legfejlettebb, de az egész csak látszat volt, hiába épültek faluhelyen is szép, korszerű otthonai a kultúrának. A tartalomról már eleve sokat elárultak a belső terek vörösben játszó díszítései. A kultúra, a művészet nagyjainak gondolatai, képei, szoborportréi helyett Marxot, Lenint, Sztálint, Hruscsovot, Zápotockýt, Brezsnyevet, Novotnyét, Husákot, Jakešt stb. ábrázoló képzőművészeti alkotások, illetve e vezérektől származó „magvas” idézetek fogadták a kultúra helyi szentélyébe belépő embert.

Szóval, sohasem képzeltem sokat a művelődési házakról (ismélem, tisztelet a kevés kivételnek), általában mégis elmondható: volt egy hely, ahol mindenekelőtt a kultúra, a művészetek rajongóinak és önkéntes művelőinek köszönhetően történt egy s más, születtek nagyszerű dolgok is. Emberek, felnőtt és gyermek színjátszó csoportok, énekkarok, folklóregyüttesek, zenekarok tagjai találkoztak, próbáltak, szerepeltek, szellemi gyarapodásra egybegyűlhettek továbbá tagjai művelődési és filmkluboknak, irodalmi, értelmiségi köröknek, időnként tudósok, művészek is megjelentek, nagyszámú közönséget vonzottak, az agilisabb és bátrabb munkatársakkal működő, megfelelő feltételekkel rendelkező művelődési ház jóvoltából pedig „importált” művészi értékek is kerültek olykor a közönség elé.

Mi lesz ezután? Snack bár, drink bár, éjjeli mulatóhely, kocsmá, butik, autószalón, konyha vagy mi, a művelődési házból? Ha netán privatizálják vagy kibéreltik, aligha kulturális célokra. A kultúra ugyanis

nem hoz pénzt, inkább visz. A manapság mindent elárasztó bővít, amit igyekeznek a kultúra köntösebe bújtatni, azt most hagyjuk, az más. De mi lesz az igazi kultúrával, az egyes településeken hogyan alakul a sorsa, ha se pénz, se hely már számára lassan, bármennyire helyi? Sokan vannak, tudom, akik azt mondják, kit érdekel? Mégis, mégis. Kérdés ez, nem akármilyen, különösen egy különböző oldalakról veszélyeztetett nemzeti kisebbség esetében. Az állami kulturális alap, az alapítványok, a vállalkozások e téren egyelőre nem sok reménnyel kecsegtetnek, s ha csurran-cseppen is valami, nem elsősorban a művelődési házak kasszájába, mely intézmények egyébként olyan időszakban kerültek az önkormányzatok hatáskörébe, amikor még az is megeshet, hogy egyik-másik önkormányzat éppen a művelődési háztól kapja majd meg a hetedik krajcárt.

Meggyőződésem, a civil társadalom kialakulásával párhuzamosan, létrejönnek előbb-utóbb e társadalom, azon belül pedig a helyi közösségek életéhez, természetes szükségleteik kielégítéséhez nélkülözhetetlen új formák, következésképpen különféle új társasági és kulturális alakzatok, azaz intézmények, szerveződések, s házra, állandó otthonra is találnak. Csakhogy ez még odébb van. Az viszont már most világos, annál nehezebb lesz eljutni az odébbig, minél kilátástalanabbá válik a helyi kultúrának, egyáltalán az embertől soha el nem vonatkoztatható kultúrának a jelene és közeljövője. Ez az, ami aggaszt, dehogyis a „kultúrházakat” sajnálom én. Hogyan megyünk át a holnapokba? Abba a híres Európába? Fajankókként vagy művelt emberekként? Ha ma már bemennünk sincs hova.

Igaz, van olyan rendezői elv, mely szerint sosem volt még úgy, hogy valahogy ne lett volna. Maradjunk ebben?

1991. 6. 21.

Van képünk a mieinkről?

M. Nagy László pozsonyi fotós néhány hónappal ezelőtt közel kétszáz honi magyar tanítási nyelvű iskolába küldött levelet, melyben tulajdonképpen ajánlatot tett: portrék rendelkezésére állna a csehszlovákiai magyar irodalom képviselőiről, köztük olyan írók reprodukált arcképei, akik a második világháború előtt éltek és alkottak tájainkon. Természetesen, mellékelte névsorukat, hogy a címzettek választhassanak tetszésük, ízlésük, értékrendjük szerint, vagy éppen pedagógiai-módszertani szempontokat követve. Ajánlatában szerepelt még, hogy a kiválasztott fényképeket bekeretezve, tehát azonnal alkalmazható (kiakasztható) formában szállítja, egy-egy darabot ötven-hatvan korona közötti áron, mely összeg – ezt már én teszem hozzá – egyáltalán nem mondható magasnak, megfizethetetlennek. Nos, a közel kétszáz iskola közül mindössze tizenegy jelzett vissza.

Kérdezhetné most valaki: mi az, ez itt a reklám helye? Szó sincs róla. Az „eredmény” izgat engem, s még inkább, hogy mi lehet a gyér érdeklődés oka. Különösképpen, hogy egy olyan irodalom képviselőinek portréiról van szó, mely irodalom évtizedeken át a legelhanyagoltabb, a legkevésbé tanított anyagok közé tartozott iskoláinkban (tisztelet azoknak a pedagógusoknak, akik „terven felül” még szántak rá időt, mert önismereti forrásként is fontosnak tartották oktatását). Ennyire nem lenne pénzük az iskoláknak, szülői közösségeknek? Vagy én vagyok elmaradva, és nincs tudomásom arról, hogy nyolcvankilenc novembere óta alaposan átrendezték iskoláink belső tereinek díszítését, hogy a folyosókon, osztályokban szép számban láthatók már mindenütt például íróink – Fábry Zoltán, Forbáth Imre, Peéry Rezső, Turczel Lajos, Tózsér Árpád, Grendel Lajos és mások – arcmásai? Vagy elég volt a képekből, ma már más a divat? Vagy azt mondják az iskolában, hogy kisebb gondunk is nagyobb most annál, semhogy efféle dolgokkal törődjünk?

Nem tudom. Szeretném mindenesetre hinni, hogy a jelenségként is értékelhető gyér érdeklődés háttérében nem az a szemlélet játszik közre, melynek nyomán évtizedeken át elhagyhatónak-elhanyagolhatónak ítéltetett a csehszlovákiai magyar irodalom oktatása.

1992. 5. 22.

A „játék” éve

Vélné az ember: ha elérkezik a felszabadulás pillanata, hamarosan eltűnik minden rossz, ami az elnyomás idején egyre elviselhetetlenebb teherként nehezedett az életre, ugyanakkor felszínre kerül és működni kezd minden olyan érték, amiből addig legfeljebb itt-ott lehetett belopni valamit a mindennapokba, azt is cselezve, egyikről-másikról meg egyenesen ajánlatosabb volt nem beszélni.

Nos, mint tapasztalhatjuk, a dolgok kissé másként állnak ebben a mi közép-kelet-európai térségünkben, következésképpen nálunk is, az élet valamennyi területén. Az okok többé-kevésbé ismertek. Itt van például az iskola. Bizony, ő is meglehetősen lomhán halad előre a megújulás, a változások útján. Amilyen nehezen tűnik el falai közül a rossz, legalább olyan nehezen kerül be oda az érték, még módszer formájában is, melynek pedig az alkalmazása pénzbe sem kerülne. Igaz, amíg a struktúra, az iskola belső rendje, a lélek és szellem művelésére tág teret nyújtó anyagi-tárgyi feltételrendszere, a legtöbb helyütt magas osztálylétszám nem változik, no meg, amíg lent továbbra is fentről várják az utasításokat, fent meg az úgynevezett alulról jövő kezdeményezéseket lesik, miközben ha akad ilyen – ez már csak így van mifelénk –, azt mindjárt igyekeznek elfojtani, megnyirbálni, szóval amíg mindez így van, addig aligha számíthatunk gyökeres fordulatra. Ami ebben az egészben elszomorító az ember számára, aki történetesen újságíró, hogy a pártállam idején némely kérdésről leírt bíráló, számon kérő, hiányokat jelző vagy éppen megoldásokat javalló sorai tulajdonképpen manapság is aktuálisak.

Például azok, melyeket az iskolai művészeti tevékenység mással pótolhatatlan szerepéről jegyzett le. E tevékenység különböző formái, a színjátszás, bábozás, kóruséneklés, tánc stb. továbbra sem tudnak úgy igazából lábra kapni iskoláinkban, mi rosszabb, visszaesés tapasztalható, noha már a jó öreg Comenius évszázadokkal korábban felismerte és megmondta, hogy a dramatikus játékok a nevelés-oktatás leghatékonyabb

eszközei, hiszen alkalmazásukkal a gyermek saját kreatív képességeinek mozgósításával, élmények közepette jut új ismeretekhez, találkozik új, magatartást formáló érzésekkel. Volt és van alkalmunk elég: látni a száraz, rideg, klisékre épülő nevelési-oktatási módszerek csődjét. Legyen bármilyen nehéz helyzetben az iskola, haladjon bármilyen lomhán a megújulás útján, ha mindennél előbbre való számára a gyermek, akkor ezekről a játékokról nem mondhat le, sőt a tanítási órákba is beviszi őket. Be kell vinni. És ez kétszeresen érvényes a nemzetiségi, esetünkben a magyar tanítási nyelvű iskolákra, ahol akarva-akaratlanul külön szerep társul főként a gyermekszínházas, a bábozás eredendő szerepéhez. Ma ugyanúgy, mint a rendszerváltás előtt...

Ezért is lenne jó, ha a magyar tanítók – szándékosan nem mondom csak a magyar szakosokat – lépnének végre nagyobb és merészebben. Írhatnánk akkor ennek az új tanévnek a végén, hogy a művészeti tevékenység fellendülésének éve (is) volt.

1992. 8. 28.

Fogjuk meg és vigyék!

Kommunista diktatúra ide, parlamentáris demokrácia oda, hosszú esztendőök óta mást se hall itt a magyar fül, mint magyar pedagógusképzés így, magyar pedagógusképzés úgy. Hogy 2000-ig kétezer új magyar pedagógusra lenne szüksége hatszázézer nemzeti kisebbségünknek e honban. Meg ez, meg az. Siránkozás, panasz stb. Újabbán, talán hogy ne szomorkodjék egymagában ez a megoldatlan probléma, mást is hallani: nemzetiségi (fő)osztály így, nemzetiségi (fő)osztály úgy, mármint oktatási, mármint a minisztériumban. Hol az egyik, hol a másik magyar párt tárgyal az ügyben, mely tárgyalásokról szép kerek közleményt is kiadnak – lássátok, magyarok, mi vagyunk a mi nemzeti kisebbségünk érdekeinek igazi képviselői! –, csak épp az egész ügy áll, legalábbis nem mozdul, ami persze ugyanazt jelenti.

De térjünk vissza a magyar pedagógusképzésre. Gondoljunk csak bele: az azért már nem akármilyen teljesítmény, hogy Pozsonytól Nagytárkányig minden magyar akarja itt – ki tagozat, ki önálló pedagógiai kar, ki (ez a legfrissebb) nemzetiségi kultúrák karának formájában, ki magyar egyetem részeként –, de a szócséplésen, szavaláson, meddő tárgyalásokon, bűnbakok keresésén-szidalmazásán kívül messzebbre nem jutottunk, egy téglát nem sok, annyit sem tett le senki eddig az önálló magyar pedagógusképzés megalapozásához. Téglát mondok, nem szavakat. Téglát – elsőként is magas szakmai színvonalon elkészített terveket, tervezeteket, alap- és működési szabályokat, hogyan is nézne ki a magyar pedagógusképzésnek az az önálló intézménye, például, milyen lenne szerkezeti-szervezeti felépítése, milyen anyagi-tárgyi és személyi feltételek szükségesek megteremtéséhez. Mindez kidolgozva a legapróbb részletekig. Hol van ilyen dokumentum? Vagy dokumentumok, hogy azért választani is lehessen, a legjobbat. Összeült már valamilyen testület? Egyáltalán, áttanulmányozták már valakik, hogyan kell pedagógusképzőt (ki)képezni? Csak beszélünk, követelünk-követelődzünk, de félek, cetliken kívül komoly papí-

rok nicsenek a zsebünkben. A cetlik pedig nem sokat érnek a világ egyetlen kormányának asztalán sem, errefelé meg pláne nem.

Érzésem szerint, a fogjuk meg és vigyétek esete forog itt fenn. Pedig-pedig... Jut eszembe: segédkarbantartó koromban mesterem, Pista bácsi, azt mondta: gyere, fiú, mert helyettünk ezt nem csinálja meg senki. Azóta is forog a ventilátor, melyet a kórház mosókonyhájának egyik ablakába szereltünk be. Negyed százada. Káromkodtunk, ha az ujjunkra csaptunk. Jószerével ennyi volt csupán, mi szó volt köztünk. Persze, Pista bácsi nemcsak azt tudta, mit akar, hanem azt is, hogy miként kell megcsinálni, amit akar.

Apropó! Be van itt dobva a köztudatba egy harmadik fogalom is, s egyúttal kérdés (merthogy nálunk minden kérdés, no meg harc). Kulturális és oktatásügyi autonómia vagy önrendelkezés vagy öngazgatás, ahogy tetszik. Egyik képviselőnk a Csemadok Országos Választmányának minapi ülésén megkérdezte, tudjuk-e egyáltalán, mi az. Én, talán többet gondolva magunkról, azt kérdezem: dolgozik-e már valaki vagy valamiféle testület, témánknál maradva, az oktatásügyi autonómia tervezésén? Merthogy erről is csak a szöveg megy.

Tudom, hogyne tudnám, dolgaink nemcsak rajtunk állnak vagy buknak. Bizonyos szlovák politikai csoportok nemhogy önrendelkező magyar nemzetiségi oktatásügyet, de magyar pedagógusképzést, magyar óvodákat sem akarnak itt látni, s igyekeznek lefogni azok kezét, akik az egyetemes emberi jogok szellemében, a nemzetközi egyezményeknek megfelelően szeretnének lépni és cselekedni a kisebbségek érdekében, ami egyszermind a nemzet érdeke is. Vannak ilyen csoportok magán az oktatásügyön belül is, nyíltan támadók, csavaros beszédű áldemokraták, demagógok. Figyeljük csak meg, mit nyilatkozik Peter Liba professzor, a tudományok doktora, a Nyitrai Pedagógiai Kar dékánja, a kar Zvesti címmel nemrégiben megjelent új lapjának első számában: „*Elhúzódó problémát jelent az úgynevezett (sic!) magyar tagozat építése, mely tagozat extenzív és »nem akar« beférni a főiskolai törvénybe, valamint a kar státútumába. A szakmai szempontokat helyezem előtérbe, nem pedig a politikaiakat, azt keresem, ami hasznos, ami egységesít, nem pedig azt, ami elvált, elszigetel. A perspektivikus tagozatokat és tanszékeket részesítem előnyben, melyek az új társadalmi szükségletek hordozói; az informatikát, etikát, esztétikát, ökológiát, folklórt, a világnyelveket. Nem akarom, hogy a gyakorlat »diktátuma« felülkerekedjen rajtam*”.

Hogy lesz ebből önálló magyar pedagógusképzés? Hát ebből sehogy! Még nemzetiségi kultúrák kara sem (a Cirill és Metód Egyetem keretén belül), melyről a Szlovák Nemzeti Tanács határozata szerint az az akadémiai szenátus hivatott döntené Nyitrán, mely a korábbi dékán, az önálló magyar pedagógiai karral számoló Jozef Pastier helyett Peter Liba urat választotta meg – a ma még kar – élére. Pláne, ha örökösen csupán cetlik lesznek a zsebünkben vagy diplomata kofferunkban. Igen, dolgaink nemcsak rajtunk állnak vagy buknak. De elsősorban rajtunk. Azon, hogy a pártpolitikai érdekek szolgálatában is hangoztatott céljainkon, vágyainkon kívül van-e tehetségünk is. Azon, hogy meg tudjuk-e csinálni, amit akarunk. Mint Pista bácsi.

1993. 1. 13.

Szellemi svédasztal

Kicsit messzebből futok neki. A nemrégiben lezajlott galántai Kodály Napokon megjelentek a budapesti híradó győri munkatársai, akik egyébiránt évek óta elég gyakran forgatnak nálunk. Alig múlt el néhány nap, Komáromban találkoztunk újra, a Jókai Napokon. Megint itt? – kérdeztem tőlük, mire ők: „Hát igen, itt ugyanis mindig történik valami, van mit fényképezni, nem úgy, mint Magyarországon, ahol csak beszélnek meg veszekednek.” Azt nem tudom, átruccant-e a stáb a budapesti Ünnepi Könyvhét időpontjához igazított, és a szép szó komáromi ünnepének hetében megrendezett első *Szlovákiai Magyar Könyvnapok* valamelyik helyszínére, az biztos, újabb és nem akármilyen eseménnyel gyarapodtak honi magyar kultúránk tavaszi szemléi.

Nem kellene keresnünk, kinek, kiknek a fejében született meg a könyvnapok gondolata, nevét, nevüket mégis elhallgatom, egyrészt azért, mert az efféle emberek, akiknek a szónoklatok, hegyibeszédek, szóvirágfüzerek kreálása helyett a cselekvés az életformájuk, szívesebben maradnak a háttérben, másrészt azért, mert mifelénk hamar az ember (újság) fejéhez vágják, hogy már megint „azokat” futtatják. Tudniillik, nálunk is sok okos magyar emberből nemcsak hogy a gyermekkori bandázó hajlam nem veszett ki, hanem előszeretettel játszanak szekértáborosdit, egyenesen aszerint ítélnék, ki melyik csapatba tartozik, hogy magyarabb, legmagyarabb-e az illető, vagy csupán holmi sima magyar, következőképpen értéknek nem a (kézzel fogható) tett számít, ilyenképpen mércének sem. Ha már itt tartunk, karakteres vonásunk ugyancsak, hogy egyszer fejjeleg megüünk a falnak, vagy fallal a fejnek, máskor meg, amikor tenni kelle-ne, sőt lehetne, akkor vakaródzunk. Kérem szépen, az első Szlovákiai Magyar Könyvnapok úgyszólván egyik napról a másikra jöttek a világra. Még május közepén is talán csak a kiötlőik tudtak róla.

*

A Somorja, Dunaszerdahely, Komárom, Párkány, Zseliz, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat és Kassa helyszínekkel megrendezett eseményen 15 magyarországi kiadó 78 könyvvel volt jelen, 49 könyvvel a szlovákiai magyar kiadók, ebből 23-mal a *Kalligram*, 11-gyel a *Madách*, 7-tel a *Lilium Aurum*, 5-tel a *Nap*, 3-mal a *Vox Nova*. Akárhogy nézzük, tekintélyes szám ez az egy híján fél száz, különösen, hogy a könyvek zömének születési éve 1993. Ha meg még az is eszünkbe jut, hogy az országgal együtt milyen áldatlan gazdasági helyzetben leledzenek a kiadók, többek között persze, akkor a gazdag, műfajában sokrétű, tipográfiai kivitelezésében szemet gyönyörködtető termés láttán akár csodáról is beszélhetünk. Ennyi értéket, ily rövid idő alatt, soha nem produkált még ez a Pozsonytól Nagyszelmencig terjedő szellemi-irodalmi táj. Nagy pillanata ez kultúránknak, a szlovákiai magyarság hét és fél évtizedes történetének. Nem elsősorban a mennyiség miatt természetesen, hanem mert a könyvek jelentős része olyan minőséget képvisel, mellyel az egyetemes magyar kultúra határain túl sem vallanánk szégyent, sőt, főként a térségünkkel foglalkozó nyugati történészek, politológusok számára egyenesen csemege lenne egyik-másik esszé vagy tanulmánykötet (ha tudnának magyarul, illetve ha valamilyik világnyelven is megjelenének ezek a könyvek).

Jómagam öt helyszínen fordultam meg két nap alatt, s elmondhatom, a magyarországi könyvek mellett jó volt látni ezt a hazai magyar termést – mely mögött, az öt kiadó belső embereit, valamint a külső szerkesztőket és fordítókat is beleszámítva, maroknyi csapat áll – Párkányban, a könyvtárból az utcára kihozott asztalon, Zselizen sátorban, Ipolyságon a magánkönyvesbolt elé kitett asztalon, Losoncon a Phoenix magánkönyvesboltban, Rimaszombatban megint csak kinn az utcán, néhány méterre a remek ízléssel berendezett, üde hangulatot árasztó, szintén magánkézben lévő könyvesbolttól.

Egy-két kivételtől eltekintve, minden felkért szerző megjelent a fentebb felsorolt helyszíneken, hogy dedikálják munkáikat, és – ez sem mellékes – mindenütt szívesen fogadták őket, legalábbis tudomásom szerint.

*

„Csak” az érdeklődés volt gyér, „csak” az olvasók nem jöttek, talán Dunaszerdahelyt és Somorját kivéve, ahol egész vitaest kerekedett a városi művelődési központban.

Illetve: jöttek az emberek, megálltak a gazdagon terített szvédasztal előtt, láthatóan gyönyörködtek a könyvekben, egyiket-másikat a kezükbe is vették, megforgatták, aztán valószínű, fájó szívvel, visszatették. Sajnos, az efféle svédasztal nem olyan, mint az a másik, melyről kikent-kifent fogadásokon ki-ki étvágya, ízlése szerint ingyen vehet magának lángoló töltöttkáposztától kezdve kirántott banánig mindent, mi szem-szájnak ingere, és amennyi belefér. Ennél fizetni kell. Igen ám, csakhogy már tömegek esetében merül fel a kérdés – miből? Hogy ez mennyire így van, egy „apróság”. Szinte mindenütt megjegyezték a vendéglátók: kár, hogy most vannak a könyvnapok, amikor az emberek épp fizetés előtt állnak. Az ipolysági Blankyt Szálló éttermi-vendéglői részével együtt ugyancsak kongott az ürességtől. A helyzet ismerős, fölösleges rá több szót és helyet pazarolni.

Persze, az is igaz, hogy félreértések nyomán történt egy-két szervezési baki, az esemény helyi propagálása pedig lehetett volna erőteljesebb. Az érdeklődést tekintve azonban a lényeg akkor sem változott volna sokat. Könyvek tájékán tolongás egyelőre nem várható.

Ettől függetlenül, kellenek ezek a könyvnapok, mert kell a könyv. Sivatosodó körülmények ide, szűkös idők oda. Sok nemes tulajdonsága mellett egy nép(csoport) tehetségét, erejét, életrevalóságát, kultúrájának színvonalát is jelzi.

1993. 6. 18.

KI MIT TUD? – ITT

Ha nem tévedek, éppen tíz esztendeje, hogy pártunk és kormányunk odalökte nekünk azt a kis semmit, amit a bratislavai televízió magyar adásának – bocsánat, magyar nyelvű adásának (a kettő között lényeges a különbség) – hívtak. Vissza kellene lapoznom a múltba, vagy fel kellene hívnom Pék Zoltánt, jól emlékszem-e, de nem teszem, nem fontos. Semminek még csak ne is hozzuk elő az évfordulóját, ha netán mégis az lenne neki. Ünnepelni meg végképp nincs okunk, hiszen – emlékszünk jól, bármennyire felejtető is – mindenről szólt az a kis semmi, csak rólunk nem; ha volt valami köze hozzánk, honi magyarokhoz, jószerevével annyi, hogy magyarul beszélt. Persze a Dunajská Stredákon, a Rimavská Sobotákon meg a Moldava nad Bodvouokon kívül. Amikor egyszer-kétszer merészeltünk hangot adni ama szándékunknak, hogy kritikát írunk a műsorról, vagy legalább idézzük nem éppen kedvező visszhangját a Csemadok-gyűlésekről, azonnal tudomást szereztek róla „ott fent”, ahonnan jött is mindjárt a válasz, mit válassz, ukáz: kuss! Jót vagy semmit! Mint a halotról.

Legkevésbé a tehetségünket mutathattuk meg abban az adásban.

Közben a pozsonyi televízió szlovák adásának sem kellettünk, a Magyar Televízióknak sem. Mintha nem is léteztünk volna, mintha hat-százézer szlovákiai magyar nem teremtett és nem teremthetett volna képernyőre is érdemes szellemi-kulturális-művészeti értékeket! Tanúsíthatom, Magyarországon voltak ugyan próbálkozások, innen is vitt javaslatok alapján, hogy például lehetne tévéfilmet, tévéjátékot készíteni valamelyik írónk valamelyik művéből, de – egy vidéki klasszikusunkkal szólva – mindahányszor dogmába dőlt az egész. Így aztán ünnepi pillanatnak, a lapokban külön beharangozást kiérdemlő eseménynek számított, ha valamelyik jó szándékú televíziósnak mégis sikerült kijárnia-kicsikarnia, hogy a szlovákiai vagy a Magyar Televízió kép-

ernyőjére kerüljön a komáromi Magyar Területi Színház egy-egy előadása, egyik-másik költőnk, amatőr művészeti csoportunk. Évenként legalább egyszer.

Nem sok olyan – félmilliónál nagyobb lélekszámú – nemzeti kisebbség volt Európában, mint a miénk, melynek nem volt saját televíziója, és ugyanakkor nem kapott teret sem az államiban, sem a nemzetiben. A legmodernebb, a legszélesebb nyilvánossághoz szóló tömeg-tájékoztatási médiumban. A helyzet, lényegét tekintve, ma is változatlan. Igaz ugyan, hogy a „gyengéd” óta – képzavargyanús fordulattal – a Szlovák Televízióknak már a vízcsapjából is mi csöpögünk, szlovákiai magyarok, nálunknál többször már csak Mečiar főszerepel ebben a tévében, mely velünk kapcsolatban újabban azt is megengedi magának, hogy olyan tudósítót küldjön magyar eseményre, jelesül a nemrégiben lezajlott komáromi tiltakozó nagygyűlésre, aki ország-világ előtt büszkén jelenti ki, ő bizony csak szlovákul tud, egy szót sem magyarul, így nem is tudja, mi történik. De azért beszél – rólunk, összehordva hetet-havat.

Igaz ugyan, hogy már a Magyar Televízió is oda-, illetve idefigyel ránk, a pozsonyi televízióval csaknem vetekedő terjedelemben. És az is igaz, hogy a Magyar Televízióban nem csupán a politika szintjén, a politikai műsorokban, híradásokban jelenünk meg, hanem megmutathatunk már valamit tehetségünkől, szellemi-kulturális-művészeti értékeinkből más formákban, önálló műsorokban, és kerek produkciókban. Legfrissebb példa a KI MIT TUD? Végre ezt is megértük. Meg azt, hogy a Szlovák Televízió magyar adása legalább már nézhető, rólunk ad képet, noha a kamerájától még mindig messze van az Ipoly mente, Gömör, a keleti végekről nem is beszélve.

Mindez azonban még nem az igazi. Én olyan szlovákiai magyar televízióról álmodom, vagy – hagyva az álmaimat – a szlovákiai magyarságnak olyan saját televízióra lenne szüksége, mely a riportokon, tudósításokon túl valamennyi televíziós műfajt műveli, beleértve a dramatikus műsorokat, köztük a tévéfilmet. Olyanra, amely képes akár KI MIT TUD?-ot is rendezni, hisz akármilyen kedves-készséges a Magyar Televízió, nem csupán annyi a tehetséges magyar ifjúember tájainkon, amennyi az ő vetélkedőjébe bejuthat, más versenyeibe, játékaiba bekapcsolódhat. És van azért itt más is. Mellesleg, minthogy a

televízió nem akármilyen hatalom – sajnos, a mai napig sem tudatosítjuk ezt eléggé –, ha rajtam állna, főként megmaradásunk és gyarapodásunk szempontjából jelen pillanatban a hazai magyar oktatásügy kérdéseinek szintjére emelném egy ilyen televízió létrehozásának kérdését.

Hallom, hallom: álmodik a nyomor.

A kábeltévék bővülő hálózatára gondolva, nem is olyan biztos.

1993. 9. 10.

Szóljunk Chuck Norrisnak?

Szerintem: beszélni se tudunk. Mármint szabatosan, világosan, magyarul, mindenkor a lényegét mondva, szónak, mondatnak ízt és zenét adva. Fő, hogy ki vagyunk festve, meg hogy Old Spice a spray (for men) és Impulse (for ladies), minimum. Amúgy: nagyon is tudunk beszélni. Hetet-havat összehordani, elengedve magunkat, közben kényelmesebb székek-re kacsingatva – az megy. A nyelvi hibákat már észre sem vesszük, vagy elnézzük egymásnak. Például némely parlamenti képviselőknek is az olyasmiket, mint: „Én látnák esélyt...”

Én pedig látnék, ha olykor kevesebb hetet és havat hordanánk össze, ha szólnánk, mondjuk csak annyit, amennyit egy Chuck Norris vagy egy Charles Bronson. Viszont annál többet ..., igen: tennénk. Mint Norrisék. És olyan magabiztosan, halálpontosan is, előregondolkodva, nem az események után kullogva. Hogy más a film, pláne, ha amerikai, és más a valóság?! Hogy más a téma, a cselekvés tárgya ott, és más itt?! Egyáltalán, hogy kerülnek ide ezek a tengerentúli, álomgyári figurák?! Magatartásról beszélek egyrészt, másrészt Széchenyi egyelőre sok nekünk.

Persze, azért van kivétel. A szlovákiai magyar oktatásügyben is, illetve annak háza táján. Így, akinek nem inge, ne vegye magára a következőket sem.

Kérem szépen, az elmúlt év végén megszűnt egy magyar lap. Úgy hívták, hogy Nevelés. A szlovákiai magyar pedagógusok lapja volt. Megszűnt, mert elfogyott rá a pénz, állítólag el a szerkesztő ereje is, vagy az ideje vagy a türelme. Ki vette észre? És vajon kinek fáj az eltűnése? Igaz, nem volt jó lap. De lehetett volna. Kin múltott, hogy nem lett? Slobodník vagy Hofbauer úron? Legfeljebb közvetve. Közvetlenül: csak rajtunk. Elengedtünk egy lehetőséget. Ha nem tudnám, hány lapra kérték-kunyeráltak, kaptak és teremtettek itt elő pénzt, talán egy szavam sem lenne, talán... Ki kért erre a lapra, egyáltalán egy magyar pedagóguslapra pénzt ama híres-hírhedt nemzetiségi pénzsomagból? Vagy az oktató-

si minisztériumtól. Senki. Se oktatásügyis, se képviselő, se más. Azóta se. Vagyis ilyenkor bezzeg elfeledkezünk a magyar tanítókról, a magyar iskolákról, akiknek, illetve amelyeknek szerintem ugyancsak szükségük van, különösen mostanság, egy jól szerkesztett, több funkciót ellátó fórumra. Ami újabban szerkesztőségünk közreműködésével a Vasárnapban jelenik meg egy oldalon, már az is valami. Ha elég, nyugodjunk bele, úgy kell nekünk.

Kérem szépen, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének nincs autója. Nemhogy Mazdája, kétütemű Trabantja sem. Fodor Attila, a szervezet ügyvezetője, amikor például az egyhetes nyári deáki tanfolyamot szervezték, vonattal, busszal és stoppal volt kénytelen „futkározni” Érsekújvár–Dunaszerdahely–Deáki–Érsekújvár–Párkány között. Mindezt egyetlen nap alatt. Meddig lehet ezt így csinálni? És lehet-e? Mellesleg, mindössze ketten vannak az SZMPSZ komáromi központi irodájában – magyar iskola meg hány is? Tudjuk-e? Lovász Gabriella nemcsak elnök, Fodor Attila nemcsak ügyvezető, hanem titkárnő, gazdasági és szakmai előadó, menedzser, utazó szervező és adatbankos is. Egy-egy akció esetén háromszáznál több borítékot nyalnak. Talán ki is lehetne bírni – csak-hogy akkor ki fog szervezni, érdekeket képviselni, alapszervezeti és területi kezdeményezéseket egybefogni stb.? Árujlam el, volt olyan hónap, hogy a szövetség számláján egy fillér sem volt, amikor közeledett a fizetésnap?

Örömmel hallottam a minap, hogy végre sikerült szépen berendezni az iroda egyik helyiségét („akár Tarčák államtitkár urat is fogadhatnátok itt”), ugyanakkor meg kell fontolniuk, hova és hányszor telefonálhatnak, faxolhatnak havonta. A szövetségnek 4000 tagja volt nyolcvankilenc decemberében, a legutóbbi felmérésre 1500 visszajelzés érkezett. Fodor Attila azt mondja, a reális szám 2000-2500. A tagsági díjból a bérükre sem futná. Csak a jelenlegi szint megtartásához 400-500 ezer koronára lenne szükség. Szerencsénk – vagyis hát mindnyájunk közös szerencséje –, hogy akadnak támogatók. És segítenek magyarországi alapítványok. Persze, bérre, lakbérre, napi díjra, villanyra ez utóbbiak nem adhatnak pénzt, ők tanfolyamok, szemináriumok, konferenciák szervezését támogatják. Azt hiszem, kocsit sem vehetnek a pedagógusszövetségnek.

Kocsi nélkül meg hogyan tartsa pedagógusszövetségünk egynél amúgy is csak eggyel több személyből álló központi irodája a nélkülözhetetlen –

rugalmas, szükség szerinti – személyes kapcsolatot, pláne a Fülektől Nagytárkányig sorjázó iskoláinkkal, a területi és alapszervezetekkel?! Sehogy. A kocsit tessék a szó szoros és átvitt értelmében is venni, egyfajta jelképként, mely magába foglal minden olyan személyi és tárgyi fel-tételt, aminek hiányában manapság már nem lehet magabiztosan, halál-pontosan cselekedni. Ez esetben: a magyar iskolák érdekeit képviselni, szakmai fejlődésüket segíteni. Az Európa Tanács nem fog kocsit venni a pedagógusszövetségnek, az fix. Szövegelésből sem lesz, az is fix.

Magyarán, azt szeretném mondani, akkor is legyen számunkra fontos a szlovákiai magyar iskolák sorsa, amikor a téglát odébb kell tenni.

Ja, és Chuck Norris vagy Charles Bronson nem szokott panaszkodni, nem szokott nyavalyogni. Igaz, ők tudják, mit akarnak, és ami legalább ilyen fontos: számukra kézközélen van minden eszköz, amely a győzelemhez kell.

1993. 10. 13.

Ki sír, miért?

Magyarországi színész átruccan hozzánk, tiszta oldszpájsz meg butik elegancia, és ufóhoz hasonlatos akármilyen kocsija mellett állva szidja itteni ismerősének az emeszpét, Hornostul persze. A magyar nép ama része sem marad ki a kurvák közül, amely rájuk voksolt. Már mint Hornékra. Ez tavaly volt, két héttel a választások után. De ugyanezt hallom az idén, hasonló illatú és szerelésű más magyar állampolgártól is, sőt jobban felszerelttől, neki vesztelje vagy miye van, mobiltelefonja, a derékszíjára akasztva, aztán csak úgy telefonálgat valamilyen japán márkájú metalíz, metál íz vagy metal iza kocsijában, nem értek hozzá. Az a baja Hornékkal, hogy közel fél millió forintos fizetését megcsapolják egy kicsit. A munkanélküliét nem tudták, igaz, a munkanélküli nem is átkozott senkit, csak két hónapig a lakásban tartotta halott édesanyját, hogy felvehesse a nyugdíját meg a néni után járó gondozási segélyt. Más. Miért nem változtatod meg a neved? – kérdi tőlem a híres daltulajdonos, Magyarországon. Nem kapcsoltam. Merthogy a Horn is Gyula – mondja. Változtassa meg a Horn – válaszoltam, pedig azt kellett volna mondanom, már megváltoztattam, barátom, rég, Júliusból Gyula lettem, lettem Gyula, hivatalosan is. Míg te cikizel itt, nekem ilyen jellegű gondjaim voltak, vannak ott. Ennyi. Elég.

Azt szeretném mondani, nem árt megnézni, ki sír, gyűlöl és átkozódik. És ki az, aki csendben van, esetleg édesanyja temetetlen holttestének társaságában. Ami különben a legnagyobb kiáltás.

Ez így demagógiagyanus, tudom. Végül is, mindenki olyan kocsival jár, amilyennel akar vagy tud, és arra tépi a száját, amerre vagy akire akarja, legyen az akár Horn, akár más. Washingtonban előfordulván, nem találkoztam emberrel, aki áldotta volna Clintont. Nem is erről van szó. Fogalmam nincs, kit kérdeztek meg a Gallup Intézet munkatársai, akiknek a minap közzétett felmérésükből kiderül, hogy – számomra egyáltalán nem meglepő módon – a világ lelegégedetlenebb nemzete a magyar,

ötvenkét százalékkal. Lehet, hogy épp gögös újgazdag uramék siránkoztak a galluposoknak ott Magyarországon, káromkodva közben vastagon, ahogy a téli Tátrában is szokásuk drága sífelszereléseikben, noha a felvonókból ötvenkettőnél több százalékuk potyog ki, de az is lehet, hogy valóban Magyarország népe a legelégedetlenebb, hisz az önpusztításban is az élen áll. Emellett eltörpül egy másik intézet által ugyancsak a minap közreadott felmérés eredménye, miszerint a bérek magasságát tekintve a posztkommunista országok közül Magyarország majdnem az első. Persze, minden relatív. Amiként minden meg is eshet, lehet, hogy az elégedetlenkedő válaszadók nem is a bukszájuk vastagsága alapján ítélték, hanem esetleg a heti nemi érintkezéseik számából indultak ki.

De mi közöm nekem ehhez az egészséghez? Mármint ahhoz, hogy mi van Magyarországon. Egy-két okot azért restelnék említeni, hanem azt leírom, bár szintén evidencia: ahogy számomra, szlovákiai magyar számára nem mindegy, mi történik Szlovákiában, ugyanúgy nem mindegy az sem, mi a helyzet Magyarországon, milyen a politika, milyen a közhangulat. Normálisabb körülmények között sem lenne ez mellékes kérdés, hát még amikor abnormálisak ...

1995. április

Kell-e nekünk a saját irodalmunk?

Ezerkilencszázhatvanhatban érettségiztem egy dél-szlovákiai kisváros általános műveltséget nyújtó magyar középiskolájában. Magyar irodalomból is, természetesen. A Halotti beszédre, Zrínyire, Vörösmartyra, Ady-ra, József Attilára emlékszem, hogy csak néhány állomását idézzem annak a végső középiskolai gerinctúrának. Arra viszont nem mernék megesküdni, hogy önálló vizsgatételként ott szerepelt-e az elsajátítandó tananyagok között a (cseh)szlovákiai magyar irodalom, amiként arra sem, hogy tanulmányaink három éve alatt szenteltünk-e, pontosabban szentelt-e a magyartanárunk akár csupán öt órát ennek az irodalomnak. Igaz, miért is foglalkozott volna vele, ha a tanterv nem írta elő? Jószerével Fábry Zoltán volt az, akiről hallottunk valamit, de az sem volt több a „stószí remete” antifaszizmusánál.

A mából visszanezve, katasztrófa volt ez. Pedig – eltekintve most a két háború közötti szlovenszkói magyar irodalom értékeinek a főlemlegetéséről, mely értékekkel ugyancsak nem ártott volna ifjú fővel megismerkednünk – akkorra már, tehát a hatvanas évek közepére megizmosodott a második világháború után néhány esztendeig különböző okoknál fogva csaknem a klinikai halál állapotában leledző, majd a szemléleti korlátok, a felkészültségbeli hiányosságok miatt, valamint a sematizmus körülményei között nehezen talpra álló (cseh)szlovákiai magyar irodalom. Megszülettek Tózsér Árpádék első verseskönyvei, olvasható volt már Dobos László Messze voltak a csillagok, Rácz Olivér Megtudtam, hogy élsz című regénye, napvilágot láttak Duba Gyula első novelláskötetei, Fábry könyvei mellett Turczel Lajos tanulmányai, például. Ezenkívül, hatvanhatban már nyolcadik éve jelent meg első irodalmi és kritikai folyóiratunk, az Irodalmi Szemle. Vagyis azt akarom mondani, már annak idején is lett volna mit tanítani és tanulni a magyar irodalom (cseh)szlovákiai ágának terméséből. Ha igaz – persze, nagyon leegyszerűsítve –, hogy az irodalom a valóság művészi feldolgozása, átlényegítése a nyelv révén,

akkor tulajdonképpen művészi formákban találkozhattunk volna szülőföldünk múltjával, nemzeti kisebbségünk történelmi sorsfordulóival, elődeink életével, hagyományainkkal, a jelenre rádöbbenő írói felismerésekkel. Önmagunkkal. Úgy is mondhatnám, mindazzal, ami az embernek és közösségnek tartást ad, vészterhes időkben pedig erőt az „önösszeszedéshez”, a megmaradáshoz. Minderre, mármint a tájainkon született irodalmi művek megismerésére, a saját irodalmunk oktatására annál is inkább szükség lett volna az iskolában, mert az önismeret gyarapításának más – családon kívüli – forrásait elzárták előlünk, némely lakatot majd csak valamivel később, más „fórumokon”, nagy küzdelmek árán, vagy éppen csellel sikerül kinyitni.

A helyzet a hetvenes-nyolcvanas években sem változott sokat e tekintetben, s hangozzék bármilyen furcsán, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom a rendszerváltás óta is amolyan megtűrt mostohagyerek a szlovákiai magyar alap- és középiskolákban, mely gyereket ráadásul maguk a magyar szakos tanárok sem ismerik, tisztelet annak a kivételnek, akit érdekel ez az irodalom, vagy aki szükségét érezve ismeretének, önszorgalomból foglalkozik vele, s szán több időt az oktatására, mint amennyit a tanterv előír belőle, illetve amennyi a tankönyvben van róla. Az emberek, köztük a pedagógusok anyagi körülményeit, valamint az irodalomellenes társadalmi közeget, esetleg enyhébben fogalmazva, az irodalmi, egyáltalán a művészeti alkotások befogadásának mostanság nem éppen kedvező közhangulatát ismerve is elgondolkoztató, hogy a már említett Irodalmi Szemle példányszáma jelenleg a nyolcszázat sem éri el, s körülbelül ennyi példányban kerül a hazai piacra a néhány éve megjelenő második szlovákiai magyar irodalmi-művészeti folyóirat, a Kalligram. Hogy el is fogy-e mind, azt nem tudom, megrendelőik száma körülbelül fele az egésznek. (Engem nem vigasztal, hogy ilyen vonatkozásban Magyarországon sem jobb a helyzet, annál is kevésbé, mivel ott azért több és más, úgymond napi fóruma is van az irodalomnak, irodalmi életnek, nem csupán a havilapok.) Elképesztő, hogy végzős alapiskolások, sőt érettségiző diákok alapfogalmakkal nincsenek tisztában, olyanokkal például, mint nemzet, nemzeti irodalom, nemzetiség, nemzetiségi irodalom, illetve nemzeti kisebbség, nemzeti kisebbség irodalma, vagy hogy mely időhatárok között érvényes a csehszlovákiai magyar irodalom megnevezés, mióta és miért használjuk már csak a szlovákiai magyar jelzőt... Végül

is, úgy lenne rendjén, ha mindenki tisztában lenne legalább azokkal az alapfogalmakkal, melyek a saját közösségének ismérvei, meghatározói, és ha már irodalomról beszélünk itt, az lenne a természetes, ha mindenki ismerné legalább azokat az alapl műveket, melyek az ő közösségében fogantak, és ilyenképpen közvetve vagy közvetlenül róla, az egyénről is szólnak.

Amikor identitászavarral, az azonosságtudat hiányával, gyökértelenséggel találkozunk – sajnos, elég gyakran –, akkor hajlamosak vagyunk feledni, hogy e jelenségek okai nem csupán az esetleg éppen ilyen szempontból ingerszegény családi közegben, a szülők mulasztásában keresendők, hanem az iskola és konkrétan a tanárok mulasztásaiban, irodalmunk iránti közönyükben is. Aligha menti őket, hogy mindeddig nem nagyon készült forrásmunka, átfogó segédkönyv iskoláink számára a (cseh)szlovákiai magyar irodalomról, mert könyvek, tanulmánykötetek, kritikagyűjtemények azért megjelentek, nem beszélve a már említett folyóiratokról és a többi szlovákiai magyar lap irodalmi rovatairól. Annál inkább merészelem ezt lejegyezni, mert akad azért néhány iskola, ahol efféle kérdések föl sem merülnek, hiszen abszolút természetes dolog a (cseh)szlovákiai magyar irodalom oktatása, ha másként nem, hát a tanítási órákon kívül, önképzőkörökben, dramatikus játékok formájában. Visszakanyarodva az általános helyzethez, tudom, túl közel van még a múlt, amikor az internacionalizmus jegyében minden más fontosabb volt, mint az, hogy választ keressünk és találjunk arra a közhelyszámba menő kérdéssorozatra, hogy kik vagyunk, honnan jövünk, merre megyünk. E nélkül a tudás nélkül sem nyitni, sem magabiztosan elindulni nem tudunk – a világ felé. Hacsak kalandornak nem születik az ember. De meddig fog még kísértetni a múlt? Valószínű mindaddig, amíg az iskola sem tudja, merre menjen. Vagy tudja – már?

1995. június

Ha férfi vagy...

Fogékonyak vagyunk a romantikára, sőt hajlamosak elromantikázni bármit, létkérdést is. Nem tudom, honnan van bennünk ez a képesség, veünk születik-e, vagy irodalmunk romantikus ágán nevelkedvén kerül génjeinkbe; ne örüljünk neki nagyon, itt és most pláne ne.

Persze, többé-kevésbé minden nép hajlamos a romantikára és romantikázásra, még az olyan sikeresek is, mint az amerikai. Amikor Washingtonban járván, megálltam a Lincoln Memorial, majd a Jefferson Memorial oszlopcsarnokában eme jeles férfiak hatalmas szobra előtt, és elolvastam márványba vésett magasztos gondolataikat, melyeken annyi idő távolából is átsütött egyfajta belső emelkedettség, mondhatnám pátosz, eszembe jutott, imigyen a magyar tájakon is szóltak jeles férfiak a múlt században, a reformkorban; negyvennyolcban az országgyűlésben és más fórumokon hirdették a polgári eszméket, az alapvető szabadságjogokat, a világszabadságig jutva el. A történelmi, szociológiai, geopolitikai és egy sor más különbözőség ismeretében természetesen döresség lenne most részemről arra a következtetésre jutni, hogy hát akkor a Kárpát-medencében szintén épülhetett volna Amerika, annyit azonban mégis: Amerika, akárhány új állam jött is létre a földjén, egészében mindenkor hű maradt a Washingtoné, Lincolné, tehát az első nagy elődök által megfogalmazott alapeszmékhez, így biztosítva a fejlődéshez nélkülözhetetlen folytonosságot. Bármenyire a külsőségek, a teatralitások országa, azért nemcsak az „előadásmódra” figyel, hanem a mit-re is, vagyis a szavak jelentésére. Másrészt, arrafelé először nem a nemzeti himnuszt teszik fel a lemezjátszó korongjára, hanem az alapkövet rakják le; először nem a nemzeti lobogó után nyúlnak, hanem tégláért, esetleg mindkettőért egyszerre. Eljön majd az ünneplés ideje is. Röviden, ahhoz, hogy amerikai zászló kerüljön a holdra, mindenekelőtt meg kellett tervezni, majd megépíteni azt az űrhajót.

Tudom, érzem, erőltetett párhuzamok, de hát végeredményben a mi dolgaink sorrendjéről, a lényeges, valamint kevésbé lényeges vagy lényegtelen megkülönböztetésének szükségességéről kellene legyen itt szó, már régóta. Ezt megcselekedni sem vagyunk képesek. Mint évtizedeken át, fáradt éjszakákba nyúlóan megy a szöveg, illetve folytatódik manapság is – tulajdonképpen kézzelfogható eredmény nélkül. Ugyanakkor, aki – országos és helyi szinten – mégis megpróbál letenni valamit a közös asztalra, azt nyomban fúrni kezdik, gáncsolni, politikai megfontolásból, anyagi érdekből, a fene tudja, mi okból, pusztán csak azért, mert másként magyar, „nem úgy, ahogy mi”. A pedagógusberkekben is. Fusera.

Ez lenne március 15., ez lenne a magyar szabadságharc üzenete számunkra?!

Egyáltalán, ismerjük ennek az üzenetnek a lényegét? Már azon a hevenyésztett tudáson kívül, melyet az iskolában szereztünk 1848-ról, azon a romantikus mesén túl, mely egy kicsi Petőfiből, egy kicsi Bem apóból, egy kicsi Segesvárból, egy kicsi Kossuthból, egy kicsi Görgeyből állt össze, illetve él bennünk, összefüggéstelenül, meg valami 12 pontból, ja, és Táncsics Mihályt is kiszabadítják börtönéből, aki „nemzetének javára célzott munkáiban”.

Így vagyunk mindennel, mindenből egy kicsi, más szóval: semmi, amiből egész kerekedne. Következésképpen cselekedeteink sem különbek: kapkodások, félmegoldások. Persze, túl hamar szakadt ránk, ami most van. Nem a rendszerváltás, hanem az, ahogyan történik, pontosabban zajlik. Türelmetlenül, dilettáns módon, elszabadult indulatokkal. Mint amikor az öt éven át pórázon tartott farkaskutyát elengedik. Közben az olyan gaztett sem ritka, melyet – egy francia író parafrazálva – egyetlen jelzővel erénnyé lehet avatni, s ez a bűvös jelző: nemzeti. E mögé el lehet bújni, ezzel vezérré, hőssé lehet válni. Kész romantika. Az információrobbanás, az interaktív médiumok, az információs sztrádák építésének korában. Igaz, Bosznia is van.

Szokták, szoktuk mondogatni, legalább három generáció kell, míg alakul itt valami rend, normálisabb élet, valami Amerika. Meglehet. Csakhogy ehhez férfiak szükségeltetnek, akiknek a kinevelése minden mai és prognosztizált jel szerint még sokáig elsősorban az iskola feladata lesz. Mely iskola viszont maga is férfiatlan, sikerült kiherélni,

megpuhítani, feljelentésektől sem visszariadó perccemberkék, állami hivatalnokok játékszerévé tenni az elmúlt évtizedekben.

A tragédia, sajnos, folytatódik. Csak a díszlet más.

És mit csinálunk mi, magyarok, és nem magyarok!? Ki lesz itt a férfi?! Hogyan lesz itt férfi?! Gazdag ország, jó haza. De hagyjuk, mert ez már majdnem romantika.

1996. március

CATV

Magyarországon már a nyolcvanas évek elején megkezdődött a közösségi televíziózás alapjainak lerakása. Ez nemcsak a televíziós kábelhálózatok kiépítését jelentette, hanem helyi tévéstúdiók létrehozását úgyszintén. Persze, mint akkoriban minden vonalon, ezen is felmerültek ideológiai akadályok, ám egy anekdota szerint hamar eltűntek, miután a párttitkárok felismerték: ha lesz helyi műsor, akkor abban mi is szerepelhetünk. Azzal már tisztában voltak, hogy a nyugati műholdas adások vételét nem tudják megakadályozni. Így történt vagy sem, mindenesetre a körzeti stúdiók után Fehérgyarmattól Pécsig községi és városi televíziók sokasága jött létre, nem beszélve a magán-televíziókról. Szlovákia nem áll ilyen jól. Nálunk csak a rendszerváltás után történtek meg az első komolyabb lépések, ilyenképpen a jogosítvánnyal rendelkező, saját műsort készítő helyi televíziók száma a nyolcvanast sem éri el jelenleg, és hát maga a kábelhálózat telepítése is problematikus sok helyütt. Nem véletlen hát, hogy mi, szlovákiai magyarok is szegények vagyunk e téren. Pedig számunkra mint nemzeti kisebbség számára különösen fontos lenne, hogy akár önkormányzati kezdeményezésre, akár magánereiből minél több településen létesüljön helyi televízió. Az adott falu, város mindennapjairól szóló tudósítások, a lokális értékek felfedezése, az önmegismerést szolgáló műsorok révén ugyanis rendkívül erősek lehetnek e médium közösségteremtő és közösségmegtartó funkciói. E tekintetben különben jobb a helyzet Erdélyben, igaz, jelentős magyarországi segítséggel. Mi egyelőre csak az írott sajtónál tartunk.

1997. 5. 14.

Ki beszél itt magyar magánrádióról?

Ne adja az ég, de tegyük fel: egyik napról a másikra megszűnik az Új Szó. Mi lenne akkor? Minthogy rövid jegyzetben csak röviden lehet válaszolni hipotetikus kérdésekre is, álljon itt annyi: a szlovákiai magyarság olyan információs csatornát veszítene el, mely a Csallóköztől a Bodrogközig, a Zoboraljától a Medvesaljáig naponta összeköti; hiányában nem lenne naprakész tudásunk egymásról, nem tudnánk, mivel gyarapodott közösségünk vagy éppen mivel szegényedett, nem tudnánk, mikor és kik és mit döntöttek-döntenek rólunk nélkülünk. Mindennek következtében hirtelen zavarok keletkeznének azonosság tudatunk, reagálóképességünk és reflexeink működésében, ami akár katasztrófához is vezethetne. Persze, ott van a rádió, mármint a Szlovák Rádió magyar adása, nem lennének tehát elveszve, teljesen. Sőt – miként a huszadik század történelmének számtalan példája mutatja – bizonyos időkben a rádió gyorsabb és hatékonyabb médium, mint bármelyik napilap. Ilyenképpen a magyar adást is felhozhattam volna példának ama tétel felvezetőjeként, miszerint a szlovákiai magyarság rendkívül gyenge médiaiilag, pontosabban, illetve különösen az elektronikus sajtót tekintve. Nincs napi rendszerességgel jelentkező országos tévéadás magyar nyelven, a Szlovák Televízió hányatott sorsú magyar magazinműsora olyan-amilyen, nem számolhatunk vele mint rugalmas tájékoztatási eszközzel. Nincs regionális magyar tévé, a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség központjainak számító Komáromban és Dunaszerdahelyen még mindig nem sikerült beindítani a városi televíziót (bár Komáromban voltak próbálkozások), különben meg a saját műsort sugárzó helyi televíziók száma is elenyésző. Nem kevésbé elgondolkodtató, hogy amikor szinte gomba módra szaporodnak a szlovák kereskedelmi magánrádiók, ugyanakkor szlovákiai magyar magánrádió egy sincs, legalábbis tudtommal. Persze, a nyelvtörvényre gondolva, felmerül a kérdés: lehet-e ma Szlovákiában magyar (ha netán igény lenne rá, arab, török, ukrán) nyelven sugárzó magánrádió-állomást létrehozni és működ-

tetni úgy, hogy ne kelljen előtte szlovákul leadni ugyanazt a műsort, ami egyébként elképzelhetetlen, különösen napi huszonnégy órás – interaktív, tehát hallgatóval élő kapcsolatot tartó – sugárzás esetén? Lehet, lehetne. Csak akarni kellene. Ha mégsem menne, akkor ez újabb beszédes adalék a parlamentáris demokrácia szlovákiai változatáról, másrészt, nyugodt lehetne a lelkiismeretünk, hogy legalább megpróbáltuk. Csak hát nem nagyon próbálkozunk mi ilyesmivel, mintha politikai-társadalmi képviselőnk is beletörődne ebbe a helyzetbe. Meg mindnyájan. Úgy tűnik fel, hét esztendővel a rendszerváltás után is, bőven elég nekünk, amit Budapest, vagy ha úgy tetszik, Magyarország kínál a rádióban és a televízióban; foghatók kereskedelmi adók is, Danubius, Juventus, hol a hiba. Sehol, mi több, kimondottan szerencsés nemzeti kisebbség vagyunk mi itten ilyen szempontból. Azért egyvalamit mégsem ártana szem előtt tartani: a magyarországi médiumok soha nem fognak a szlovákiai magyar életről, valóságról, kultúráról naprakész képet és hangot adni teljes skálán, legfeljebb egy-egy eseményről, hír, tudósítás formájában. Igaz, főként a Duna Televízióban, előfordulnak riportok, kerekasztal-beszélgetések rólunk, ám ezek nem pótolhatják hiányát a honi magyar televízióknak, magánrádióknak. Ha rosszmájú akarnék lenni, némely esetre gondolva azt is mondhatnám: hát igen, könnyebb Budapestre átugrani, beülni a készbe és ott szerepelni, akkor is ha nem hívnak, mint idehaza próbálkozni meg a teremtéssel, vagyis magyar elektronikus médiumok létesítésével és üzemeltetésével. Ne adja az ég, hogy baj történjék az Új Szóval vagy a Szlovák Rádió magyar adásával, mert ha egy kis magánrádiót nem képes világra hozni a szlovákiai magyarság, akkor ki, hogyan és miből indítana itt egy új magyar napilapot, illetve naponta sugárzó magyar rádiót.

1997. 9. 12.

A Šimek-jelenség

Ha a hatalom le akar váltani egy iskolaigazgatót, akkor le is váltja. Nem új felfedezés ez ma Szlovákiában, amiként az sem, hogy minden tiltakozás ellenére simán marad székében az az iskolaigazgató, akit a törvények sorozatos megszegése vagy szakmai melléfogásai miatt régen ki kellett volna rúgni. Nyugodtan garázdálkodhat, dönthet gyermekek sorsáról. Ékes példa erre Miroslav Šimek, a dunaszerdahelyi Pódafa úti szakmunkásképző direktora, aki a kétnyelvű bizonyítványok miatt olyan elsős diákokat zárt ki, akiket korábban felvett. Emellett eltörpülni látszik másik húzása, miszerint a gépészetet eddig magyarul elsajátító diákok most, harmadikosokként már szlovákul kénytelenek tanulni. Történik mindez és sok más évek óta Dunaszerdahelyen, egy olyan iskolában, ahol Šimek érkezése után elkezdtek szaporodni a szlovák osztályok a magyarok rovására. Így kell ezt csinálni. A magyar gyerekeket szlovák osztályokba kell terelni. Ennek ellenére, nem nemzetiségi, hanem kizárólag szakmai mulasztásokra hivatkozva hiába szólította fel annak idején az iskolatanács a szülők támogatásával Šimeket, mondjon le, eszébe sem volt, hiába kiabálták ki a komáromi nagygyűlésen, hiába járt küldöttség az iskolát működtető gazdasági minisztériumban, Šimek maradt. Igaz, következetlenek voltak, nem vitték végig az ügyet, ahogy az a két magyar parlamenti képviselő sem, akik előtt Šimek bezárta az ajtót. Egyszer-egyszer felbuzdulunk, és vége. A Šimekek pedig maradnak, és következetesen teljesítik pártfeladatukat. Ha nem vettük volna észre, jelenség ez, amely túlmutat önmagán. Mi meg, úgy látszik, nem tudunk mit kezdeni vele. Vagy nem is igazán akarunk, csak a szánkat járattjuk. Képviselők és nem képviselők. Vagy a Šimekeket itt valóban nem lehet leváltani?

1997. 10. 15.

Negyvenöt év után...

December 5., péntek, komáromi Jókai Színház, valamivel 15 óra után. Kezdődik az ünnepi gyűlés abból az alkalomból, hogy negyvenöt évvel ezelőtt, 1952. október 1-jén alakult meg a színház, pontosabban jogelődje, a Magyar Területi Színház, egyszersmind rajtolt a második világháború utáni hivatásos szlovákiai magyar színjátszás.

A bársonyos benyomást keltő színházterembe lépve megdöbbenek. Nemhogy foghíjas a nézőtér, egész sorok üresek. A magyarországi, valamint a hazai szlovák és magyar protokollvendégeken, a színház néhány művészen, alkalmazottján, három-négy újságírón, színikritikuson kívül úgyszólván senki. Születésnap ünneplése, ünnepi gyűlés ez? A szlovákiai magyar nemzeti kisebbség ünnepnapja?! Tudom, hogy nem pártkongresszusra, nem társadalmi szervezet közgyűlésére jöttem, mégis, mégis... Lemegyek az első sorig, hátha onnan, lentől több embert mutat a kép, de nem. Ott tartanánk tehát továbbra is, ahol a hetvenes-nyolcvanas években voltunk, amikor a szlovákiai magyar irodalmi-művészeti-szellemi élet képviselői közül legfeljebb elvétve lehetett látni valakit a komáromi színház és a kassai Thália bemutatóin, noha egyik-másik premier színház történeti eseménynek ígérkezett, vagy politikainak, ami azokban az időkben nem semmi volt? Ott tartunk. Igaz, ez nem bemutató, „csak” a színház születésnapját ünnepelnénk. A bemutató este lesz, Szabó Magda Kíálts, város! című drámájának díszelőadása. Kíálts, színház! – mondanám, kiáltsd, hogy nemcsak a hatalom gyilkol téged, hanem a közöny is, de hát ez most itt ünnep, meg aztán amúgy is elég nagy a hangzavar manapság, máshol, más körül.

Persze, az évtizedes tapasztalatok nyomán sejthettem volna, hogy ez lesz itt, bár igazán még akkor sem gondoltam, amikor közvetlenül a két-nyelvű ünnepi gyűlés előtt a társulat egyik legrégebb, máskor mindig vidám tagjával beszélgetve, keserű, keményen vádoló szavakat kellett hallanom. Akik a határon innen és túl a nemzeti kisebbség érdekében szóno-

kolnak, azok közül az urak közül hányan fordultak meg ebben a színházban, és vajon fel tudnának-e sorolni tíz szlovákiai magyar színészt? – kérdezte enyhén demagógiaigyanús felhangon, de ez most mellékes. Csoda, hogy ide jutottunk?! Ezek után jött Németh Icának, a színház megbízott igazgatójának ünnepi beszéde. A legszomorúbb ünnepi beszéd, melyet valaha hallottam. Maradjunk azonban a jelenlétnél. Lehet, hogy tévedek, lehet, hogy a színház csak ennyi embert hívott meg, gondolván esetleg arra, hogy a szűkös anyagi lehetőségek miatt nem tud többet vendégül látni. Végül is mindegy, hogyan történt ez az egész, nem is érdekel, az sem, hogy egy színházteremnyi embernek jutott volna-e ünnepi falat a svédasztalnál, mely egyébiránt bizonyos időkben felejtethető. A támogató lelkek sokasága, íróink, képzőművészeink, tudósaink, civil szervezeteink képviselőinek, a szlovákiai magyar szellemi-művészeti élet élcsapatának jelenléte mindennél többet jelentett volna, különösen abban a helyzetben, melyben ma a Jókai Színház is leledzik, jogalanyiságától megfosztva, tengetve az életét. Nem véletlenül mondta Németh Ica: „Minden új nap felér egy színházalapítással.” Szomorú ünnepi beszédét azzal fejezte be, hogy: „Amíg itt vannak a színészeink, van aki játsszon a közönségnek, és amíg közönség van, a színház nem halhat meg.” Csak ne hagyánk magára, mint most is!

1997. 12. 13.

Egy régi tányér

Színes pléhtányér. A festéket, a betűket, a számokat, a díszítést úgy égették rá, legalábbis gondolom, nem értek hozzá. III. ORSZÁGOS MUNKÁS ÉNEKKARI FESZTIVÁL FILAKOVO 1980. XI. 8. Ez olvasható a tányéron pirosban, a középpontban elhelyezett halványkék kotmatotívum körül. Emlékbe kaptam mint újságíró, aki annak idején jelen voltam a több száz embert megmozgató és egybegyűjtő kórustalálkozón, majd be is számoltam róla riportban. A dalárdák seregszemléje után fontos kollégámmal együtt meghívtak bennünket a közös vacsorára, egy nagy teremre emlékszem, munkásarcokra, munkáskezekre, öregekre főként, és felszabadult munkásszórakozásra. Jó szívvel adták a tányért, mely bizonyára a helyi, vagyis a füleki zománcgyárban készült a jeles alkalomból olyan számban, hogy lám, még az újságírónak is jutott belőle.

Nem tudom, hogyan maradt meg a mai napig. Talán úgy, hogy a kredenc szélén sorakozó, általában alátétnek használt műanyag tálcák, azzal a különbséggel, hogy míg azok hamar tönkremennek, évenként, kétévenként újakat kell vásárolni helyettük, addig ez a színés pléhtányér ellenáll az időnek, bármit tehetünk rá, bármi alá tehetjük. Ha olvassák e cikket, akik tizenhét esztendővel ezelőtt ajándékoztak meg velem, talán megbocsátják nekem, hogy most elárultam, mire használjuk, ahelyett hogy, például, kiakasztottam volna a falra vagy berámáztattam volna, de hát nem szokásom az ilyesmi. Emlékhordozó tárgy így is, egyszerű magyar munkásemberek egykoron éneklő seregét idézi számomra.

Jut eszembe, vannak-e még magyar munkásénekkarok e honban, munkásénekkari fesztiválok. Nem tudom, egyáltalán van-e kedvük manapság a munkásoknak ahhoz, hogy kalákában énekeljenek és esetleg közönség előtt lépjenek fel, nem tudom, van-e még szükség munkásénekkarokra, egyáltalán divat-e még ilyen kórusokról, dalárdákról beszélni, vagy történelem már ez is, mint annyi minden, amit – nehogy már baj legyen ez is némely önjelölt álforradalmárok szemében alapon – kiöntöttünk a

fürdővízzel, illetve, amitől sikerült elvenni az emberek kedvét, vagy amittől egyszerűen elment az ember kedve a nagy TRANSZFORMÁCIÓBAN. Nekem mindenesetre itt maradt az ancien régime-ből ez a pléhtányér, melyet most, miután leöntöttem róla a dióhéjakást, visszateszek a kredenc sarkába a többi tálca közé. Persze, hogy maga után – bennem – egy csomó gondolatot, kérdést, érzést, melyek mind a munkás körül mint fogalom és mint ember körül keringenek, mint mai családfő és családfenntartó körül, akinek a zsebében „kuncog a krajcár: ennyiért dolgoztál, nem épp semmiért”, aki munkahelyről munkahelyre vándorol ötszáz, ezer koronával magasabb fizetés reményében, illetve olyan munkahelyet keresve, ahol a legkevésbé verik át.

A jelen nem a munkásé. A múlt sem volt az, csak annak látszott, pontosabban, annak szavalták-szónokolták, bár egyre gyakrabban hallom mostanában éppen munkásoktól, a minap is egy kórházi folyosón, akárhogyan is volt, jobb volt az előző rendszerben. Nem több és nem kevesebb ez, mint kemény kritikája a jelenleginek. A jelenlegi hatalomnak és gyakorlatnak.

Most kellene igazán énekelni, munkásénekkari sereglést szervezni, többek között. Színtelen, üres tányérokot osztogatva, kiáltó jelképként.

1998. 1. 17.

Nem ér a nevünk

Ismerjük egymást?

Csak az nem látta, aki nem akarta látni, no meg, főként vezető főként, azok, akiket ama híres szemöldök akadályozott a kitekintésben: amíg Európa nyugati fertályán egyre közelebb kerülnek egymáshoz országok, nemzetek, népek, minden területen, nyugodt szívvel, könnyedén kelvessuhanva át az ottani már épp-hogy-csak-határokon, évszázados viszályok után fokozatosan, reális lépésekkel teremtve meg feltételeit az egyesülésnek, addig az úgynevezett létező szocializmus, a szocialista tábor országai között a szakadék egyre nő – a testvériség, a barátság és a kölcsönös segítségnyújtás jegyében. Minden területen.

Ezer példával lehetne itt előhozakodni, de minek. Emlékei a megnyomorítottságnak, a megalázottságnak ott élnek valamennyiünkben, kiben ilyenek, kiben olyanok. Mégis egy, a határokról. Ahol talán a kisember érzékelte leginkább a szakadékot még akkor is, ha nem vásárolni indult, csupán kirándulni a családdal. Mi nemhogy átsuhanni, átlépni sem tudtuk a határt könnyed természetességgel, torkunkban dobogott a szívünk, jaj, mi lesz, ha megtalálják... Azt a kis szvetterkét, játékot vagy farmert, amit a gyerekek vettünk. Bujkálni, cselezni, dugdosni voltunk kénytelenek. Meg csencselni. Nem a mi hibánkból. Aztán: egyszer mehetsz évenként, háromszor mehetsz, csoportban lehet csak. Aztán: ezt nem viheted, azt nem hozhatod, ezt sem, azt sem, már amazt sem. Hát akkor mit? – kezdették itt is, ott is a béketábor lakói, akik nem értették, hogyan fordulhat ilyesmi elő barátok, sőt testvérek között.

Mi más volt ez is, ha nem az emberi méltóság megalázása? Arról nem beszélve, hogy mi ezeken a közép-kelet-európai tájakon, egymás országában soha nem voltunk egyenrangú vendégek a nyugatiakkal, sem a szállodákban, sem az üzletekben, sem a vendéglőkben, úgy tekintettünk egymásra, hogy: ó, ezek csak csehek, csak bolgárok, csak románok, csak szlovákok, csak magyarok, csak lengyelek, csak endékások. Közben a hatalom ölelő karú, csókos ajkú urinak szép lassan sikerült elidegeníte-

niük bennünket egymástól, sőt kezdtünk haragudni egymásra, hol ezért, hol azért. A renitenskedő fajtáját! Képes kiszállni! Megszállni! Nyugat felé kacsingat! Ide jön kereskedni ahelyett, hogy dolgozna! Elhagyja hazáját, nemhogy örülne a békének! Hogy mit merészelnék már ott is?! Kivisznek mindent! Lábbal tiporják az emberi jogokat! Még az ember nevét is elveszik! Hát micsoda nép ez! Az. Amaz. Mi, valamennyien e térfelén Európának!

Kiderült sok minden mára, amit különben régóta sejtettünk, tudtunk is. Köztük az, illetve nemcsak az, hogy a „magasban” elcsattanó csókok, ölelő karok alatt, boldogra formált-retusált képek mögött látszat csupán az országaink közötti felhőtlen és gyümölcsöző kapcsolat, fejlődő együttműködés, hanem az is, hogy a saját országainkon belül sem voltak a legrózsásabbak az emberek, nemzetek, nemzeti-etnikai kisebbségek, egyházi közösségek közötti viszonyok. A transzparenséken, jelszavakban, szónoklatokban, ott igen. Nálunk is. És ezzel hazaértem.

Az elmúlt negyven éven át uralkodó – minden erkölcsi alapelvet és ezerszer bizonyított tudományos tételt mellőző, elhallgató, kiforgató vagy a maga szája íze szerint formáló – politika következményeit szenvedjük mindnyájan e hazában. Az amúgy is hézagos identitástudat alatt lappangó-rejtőző érzések, érzelmi folyamatok felszínre törtek. S csak természetes, hogy sodornak magukkal mindenféle hordalékot. Megkönnyebbülés és fájdalom egyszerre, mint amikor a szájpaplást feszítő gennyes gyulladás végre kifakad. A mi magyar nemzeti kisebbségünkkel szemben is mostanában tapasztalható negatív magatartás, sőt támadások egyik fő okát jómagam abban látom, hogy a hatalom negyven éven át nemcsak a nemzeti tudat és érzület kifejezését, kibontakozását igyekezett elfojtani a csehekben is, szlovákokban is, ha kellett diktatórikus eszközökkel, hanem a lenini nemzetiségi politika leple alatt a közeledésnek is gátat vetett, illetve nem teremtette meg hozzá azokat a természetes csatornákat, melyeken átjárhattunk volna egymáshoz, mondjuk csevegni, tájékozódni, barátkozni. Egymást megismerni. Így most ott vagyunk, hogy: kik ezek a magyarok, hogy kerülnek ide, és mit akarnak? Mit ugrálnak?

Nem ismernek bennünket, legalábbis az ország zöme nem, azok közül is csak kevesen, akik térben közelebb élnek hozzánk. Vagy félreismernek, mindenféle mendemondák, szándékosan meghamisított könyvek, tankönyvek nyomán. Minthogy újságíró volnék, hadd mondjak el három példát az

iménti és fentebbi állításom igazolására, saját területemről. A hetvenes évek derekán Ostravában jártunk. Kollégánóm feladata az volt, hogy interjút készítsen X.Y. híres bányásszal, aki a szocialista munka hőse, mellesleg parlamenti képviselő. Amikor leszállt hozzá a mélybe, és bemutatkozott neki mondván, pozsonyi újságíró, az ottani Új Szó szerkesztője, elcsodálkozott a jeles ember: „Hát Csehszlovákiában magyarok is élnek?!” Mással, a járási pártbizottságra, kérdezni mentünk, az egyik magyar iskola épületének sorsáról. Jól megkaptuk a magunkét. Hogy mi mindig hibát keresünk, nemzetiségi ügyet csinálunk mindenből, ahelyett hogy a számtalan eredményről íránk, mondta a vezető titkár. Amikor meg szóvá tettem, hogy végigautózva a városon (éppen közeledett május 1-je és 9-e) csak szlovák nyelvű transzparenszeket, jelszavakat láttam az utcák fölött meg az épületeken, az ideológiai titkár kikérte magának: az nem igaz, a mi városunkban és a mi járásunkban nincsenek nemzetiségi problémák, mindet megoldottuk, a szlovákok és a magyarok békében élnek.

Az efféle magatartáshoz hasonlóan, legalább olyan károkat okozott, illetve mulasztást követett el a tájékoztatáspolitikáé, melyet szintén az állampárt vezérelt: a szlovák tömegtájékoztatási eszközök érdeklődési köréből rendre kimaradt a nemzeti kisebbség. Fél kezemen meg tudnám számolni, hogy egy-egy szlovák lap hány írást közölt rólunk, csehszlovákiai magyarokról évenként, hány műsort sugárzott a rádió és a televízió. Még a nagy barátság, a szocialista internacionalizmus jelképéről, Gombaszögről is tőlünk rendeltek írást a szlovák kollégák. Ünnepszámba ment, ha valamelyik lapban összeállítás tűnt fel irodalmunkból. Mintha nem is lettünk volna, mintha nem is itt éltünk volna. Bezzeg mostanában! Egyszerre annyi cikk a sajtóban, műsor a rádióban, tévében rólunk, mint amennyi húsz esztendő alatt együttvéve sem. Igaz, a vázolt okok miatt, többnyire nem olyanok, amelyeket kívántunk. A mulasztás, a szándékos, vagy csupán érdektelenségből fakadó elhallgatása létezésünknek akár fölöttéb fájó is lehetne számunkra, ha arra gondolunk, hogy ugyanakkor mi rendszeres figyelői és közvetítői voltunk, és vagyunk a szlovák kultúrának, megszólaltatói képviselőinek, fordítói publicisztikai és irodalmi műveknek. És nemcsak felsőbb parancsra cselekedtünk, hanem erkölcsi kötelességünknek éreztük a szlovák nép törtelmének, jelenének, életének, gondolkodásának, tehetségének, egyszerű és legkitűnőbb szellemi embereinek a megismertetését.

Mert ez a legfontosabb. A megismerés. Kelet-Közép-Európa népeinek történelme úgy alakult, hogy a kiegyensúlyozott együttéléshez nélkülözhetetlen ez a mozzanat. Egymás kölcsönös megismerése, melynek egyedüli alapja és mércéje: a valóság, a tények, az igazság tisztelete. A megismerés, ismeretek hiánya – amikor se demokrácia, se megfelelő törvény – akár életveszélyes is lehet, hiszen nincs, ami a kontroll szerepét betölthetné, másrészt helyére indulatok, szenvedélyek tolulnak, a támadó nacionalizmusnak, sovinizmusnak kedvezve. Amit pedig józan ember nem kívánhat, tudván: úgy élnünk és lépnünk tovább nem lehet, hogy egyik szemünkkel magunkra kacsingatunk, a másiktól gyűlölet árad másokra. Nemhogy Európa kerülne így még távolabbra tőlünk, hanem az évtizedek óta annyira áhított demokrácia is.

1990. 4. 10.

Albérletben?

Néhány évvel ezelőtt, amikor Pozsonyban vendégszerepelt a moszkvai Bolsoj balettegyüttese, kollégám annak rendje-módja szerint megírta véleményét a világhírű társulat előadásáról. Világhír ide, szovjet művészek oda, nem hallgatta el a hibákat, sőt udvarias formában, de kimondta: a Bolsoj, bizony, ezúttal nem volt valami bolsoj. Minthogy a szerkesztőségben akkoriban az volt a szokás, főszerkesztői utasítás nyomán, hogy minden kritikai élű írást, szóljon bármiről, látnia kell a főszerkesztőnek, illetve távollétében valamelyik helyettesének (a rovatvezető nem elég), és csak azután mehet a nyomdába, kollégám kritikáját bevitettem a kultúrát „felügyelő” főszerkesztő-helyetteshez. Miután elolvasta, kijelentette: nem mehet. Miért, kérdeztem. Mert nem, válaszolta. Világos beszéd, gondoltam, de azért nem hagytam annyiban, próbáltam meggyőzni, végül előhúztam azt a fegyvert, amely néhány esetben már hatásosnak bizonyult: – De hisz nem láttad a Pravdában?! A Pravda ennél sokkal keményebben lehúzta az előadást! Nekik lehet, nekünk nem? – A válasz: – Ahogy mondod. Nekünk nem lehet. Jegyezd meg, mi albérletben lakunk ebben az országban.

Mármint mi, magyarok. Azt hittem eldőlök, vagy ahogy Hofi mondaná, összekarmolom magam nyomban. Albérletben? Mi? Én? De mit is csodálkozom?! Hiszen te ilyen alapon (f)élsz és irányítasz, más szóval, ki mint (f)él, úgy ítél. Mi mást is mondhattál volna? Aztán később, tapasztalván, hogy magyar dolgaink hanyatlanak, rádöbentem, volt helyettes főszerkesztőm egyúttal tulajdonképpen a csehszlovákiai magyar vezetői-politikusi szemlélet és magatartás esszenciáját sűrítette egyetlen mondatba: óvatosan, halkán, lehetőleg észrevétlenül közlekedjünk a „lakásban”, a legkevésbé se próbáljunk ugrálni, mert ránk szólhat a „főbérlet”, kibuktathat bennünket pozíciónkból, nektek pedig, magyar albérlet tömegek még annyi jogotok sem lesz, amennyi eddig volt. Kuss tehát!

Mit sem számított, hogy ugyanolyan adófizető polgárok vagyunk, mint szlovák vagy cseh lakótársaink, meg hogy a legmagasabb szónoki emelvényekről torokrekedésig hangoztatták: mindenki egyenrangú és egyenjogú polgára a köztársaságnak. És mit sem számított a legfőbb szempont: mi is ugyanolyan emberek vagyunk. Éppen ezért, személyes sértésként is elkönyveltem a kritika visszautasítását indokló utolsó mondatot, tudniillik emberi mivoltomban kérdőjelezett meg. Annak ellenére, hogy kaptam már egy-két pofont pusztán azért, mert magyar vagyok, tapasztalnom kellett ilyen-olyan hátrányait is, egyszer régen egy autóbuszból két suhanc ki is akart vágni, mondván: „szlovák kenyeret eszel, ne ugass itt magyarul” – azért én soha nem éreztem magam sem albérletben, sem másodrendű állampolgárnak ebben az országban, mégha tudtam is, hogy éppen egészségtelen külső társadalmi-politikai meghatározottságaimnál fogva nem élhetek olyan természetes módon emberként itt, amiként egy angol Angliában.

Tudniillik, aki elfogadja, hogy ő albérlő, másodrendű ember, tehát az örökös függőséget, kiszolgáltatottságot, az a szabadságtól fosztja meg magát, következképpen messzire nem jut, és olyan az élete is, épp csak hogy. Ilyen alapállásból politizáló vezetőktől meg az isten mentsen meg minden népet. Nekünk, sajnos, kijutott belőlük bőven, negyven esztendőn át. A kussolókból, akik hallgattak mindenféle központi bizottságokban, a parlamentben, akik kussolásra intettek bennünket is. Visszafogták kezünket, pedig nem ütni akartunk, hanem ütést kivédeni; befogták a szánkat, pedig nem gyalázkodni akartunk, hanem csak jogainkat kimondani, együttműködésünket, barátságunkat felajánlani; visszatartották cikkeinket, nehogy baj legyen... Szerencsére, eltűntek, éljenek békében, nyugodt lelkiismerettel, ha tudnak...

Igen ám, csakhogy távozásukkal továbbra sincs minden rendben emberi mivoltom körül, pontosabban továbbra is megkérdőjelezzik. Ezúttal bizonyos szlovák nemzeti pártok vezetői, szlovák nacionalista körök. Hát meddig kell így élnem, a fenébe is?! Ki az a szlovák, akinek ártottam én, vagy szegény megboldogult apám? Gyermekkoromtól kezdve mennyi szlovák fiú, felnőtt ember, akikkel hosszabb-rövidebb időre összehozott a sors, akikkel kollégák voltunk, első munkahelyemen, egy fűtőházban, majd hivatalban, a főiskolán, a minisztériumi osztályon, akik barátságukba fogadtak, akiket barátságomba fogadtam! Újságíróként szlovák embe-

rekről írtam, olykor még fordítottam is szlovák költők, írók műveit. Azaz közvetítettem, egyik nép értékeit a másoknak, szerény tehetséggel segítettem egymás megismerését és nálamnál jelesebb hazai magyar írók, hányan, de hányan. Mi hát a baj velem? Az, hogy magyar vagyok? Vagy, hogy itt vagyok magyar? Vagy, hogy még mindig túl sokan vagyunk itt magyarok?

Persze, elsősorban: emberek vagyunk. Ha pedig ezt megkérdőjelezik, tessék nyíltan kimondani. Akkor tiszta az ábra, tudjuk hányadán állunk. Ha nem, ha elismernek embernek, akkor viszont lehet-e, szabad-e így játszani, dekázni, kategorizálni, kirekeszteni bennünket bizonyos jogokból, közben hazugsággal, demagógiával egymás torkának ugrasztó indulatokat szítani, uraim? Hányféle emberi, állampolgári és szabadságjog létezik az önök szemében, ha önöktől, mint állítják, távol áll a fasizmus, a rasszizmus, az apartheid ideológia?

1990. 8. 27.

Végre: Gyula

A neveinket is elvették. A családneveinket és személyneveinket is. Megmásították – megnyújtották, megrövidítették, meglágyították, megkeményítették, egy más nyelv szabályai szerint. De nem csupán a szabályokra hivatkozva, mert akkor mégsem került volna például annyi „mekcseny” neveinkre, hanem inkább figyelmetlenségből, nemtörődömségből és még inkább a személyiséget, az ember nevét nem tisztelő, alantas szándékoktól vezérelve, s e szándékot gyakran hangosan is kimondva: ha Szlovákiában élünk, a magyar név szlovákos köntösben jelenjék meg. És mi hagytuk. Akik pedig nem túrték, hogy nevük apáik, őseik nevéől eltérő formában szerepeljen a személyazonossági igazolványban, igenis, visszamentek a rendőrségre, kérve-követelve a helyreigazítást; akik vitába szálltak kórházi nővérekkel, anyakönyvvezetővel, tudván, létezik hatályos előírás, mely szerint ebben az országban bárki élhet, hivatalosan is József és Erzsébet, János és Ilona, Zsolt és Emese néven.

Hát igen. Ha valaki beleszületik valamibe, és abban a valamiben növekedik olyképpen, hogy nem lát vagy nem láthat ki belőle, legalábbis messzebre nem, azt hiszi, úgy van jól, ahogy van. Megvallom, sokáig engem sem izgatott, hogyan lettem Július, mért vagyok Július a személyazonossági igazolványomban meg mindenféle papírokon, sőt magam is automatikusan Júliust írtam borítékra, jelentkezési ívekre, ilyen-olyan nyomtatványokra, száz igazolványba, kivéve a Csemadok-könyvemet, szerelmes leveleimet meg később, amikor újságíró lettem, cikkeimet. Pedig szüleim nem Júliusban gondolkoztak negyvennyolc tavaszán, hanem Gyulában, Gyula lesz születendő gyermekünk neve, ha fiú lesz. Így döntöttek. Mégis Július lettem, családi, rokoni, baráti, diák- és munkatársi köreimen kívül.

Ezen már nem is csodálkoznék, hisz olyan időben jegyezték be, amikor a személyiség fenn hangoztatott védelme helyett a gyakorlatban éppen a személyiség elleni támadás kezdődött meg, az ember kifosztása mellett

személyiségének megfosztása, egyedi jegyeitől, normálisabb országokban eleve adott jogaitól. Hanem azon már igen, hogy az esztendők múlásával nemzeti kisebbségünk mégiscsak bővülő jogai, éppen a névhasználat területén is, miként tudtak titokban maradni előttünk. Persze, értem én, hogyne érteném, különösen, ha arra gondolok, hogy az ország lakossága általában sem vizsgálzott volna jelesre jogismeretből, még az alapvető jogok ismeretéből sem. Az állampárt ugyanis gondosan ügyelt arra, nehogy fülünkbe jussanak, mert még baj lehetne belőle, elég, ha a nemzetközi fórumokon vesszük elő őket: íme, uraim, nézzék, jogállam vagyunk. Mi meg közben valójában csak egy jogot ismertünk igazán, azt a munkához valót, melynek deklarálásával, mint hitték a végén már meglehetősen hervadó mosolyú vezetőink, sikerült csapást mérnünk a kapitalizmusra.

De vissza a nevemhez, neveinkhez. Sorozatgyártásban készültek személyazonossági igazolványaink. Nem kérdeztek, csak parancsoltak. Ezt töltésnek ki, így töltésnek ki, így írástok alá a neveteket, szlovákul. Igen, Andrej, Jozef, Čaba, Zuzana. Szegény tizenöt éves gyerekek. Úgy, úgy, hát persze, ahogy a tanár elvtárs, ahogy a rendőr elvtárs mondja. Természetesen gyermekem, azt írhatod, hogy magyar nemzetiségű vagy: národnosť maďarská. Az vagy? Azt hiszem, apu egyszer mondott valami ilyesmit. Mi az, hogy azt hiszem? No jó. Kész, add ide. A jövő héten hozzuk az „obcsánszkat”, a jövő héttől ti is hazánk felnőtt polgárai közé tartoztok.

Így ment ez még 1959. október 1-je után is, amikor az én első személyazonossági igazolványom készült valamikor hatvankettőben-hatvanháromban, holott akkor már nyugodtan lehettem volna hivatalosan is Gyula, hiszen a jelzett napon hatályba lépett egy rendelkezés, melynek értelmében „a nemzetiségek minden tagja – akiknek a nevét még 1959. október 1-je előtt vezették be a születési anyakönyvbe – szabadon kérheti, hogy személynevét az anyakönyvi kivonatban anyanyelvi alakváltozatban tüntessék fel”. Csakhogy ki tudott erről? Szinte resteltem bevallani, már régen újságíró voltam, amikor 1983-ban, az Irodalmi Szemle 6-ik számában Gyönyör József A személynevek anyanyelvi változatának anyakönyvi bejegyzéséről című tanulmányát elolvasva (mely később A hűség nyelve című gyűjteményben is megjelent) aztán világossá vált számomra minden. Ennek a mindennek a lényege pedig: „a Csehszlovákiában élő nemzetiségek tagjainak személynevét ez idő szerint nemcsak az

anyakönyvi kivonatokban szabad feltüntetni anyanyelvi változatban, hanem azt a születési anyakönyvekbe is be lehet jegyeztetni”. Tessék.

És erre „már 1959. október 1. napjával mód nyílt”. Egyébként azért bonyolultabb azok nevének megváltoztatása, bár lehetőség van rá, akik e dátum után születtek. Ugyanis a jogszabály megvolt. Miért nem éltek, élünk vele tulajdonképpen ma sem? „Az eddig szerzett tapasztalatok azt tanúsítják – írja Gyönyör József –, hogy a szülők eléggé ritkán élnek az anyanyelv használatának jogával, amikor gyermekeiknek nevet adnak. Ez a megállapítás elsősorban a magyar nemzetiségű szülőkre vonatkozik. Amikor pedig annak a tudatára ébrednek, hogy elszalasztották az alkalmat, és nem éltek a jogszabály adta lehetőséggel, akkor gyakran és indokolatlanul sérelmesnek tartják az anyanyelv használatának jogi korlátozását, holott az utóbbiról már csaknem egy negyed évszázada szó sem lehet. Az én nézetem szerint az e téren mutatkozó hiányosságok leggyakoribb előidézője a tájékozatlanság, a jogszabály hiányos ismerete, esetleg valamiféle félreértés, amely már a szülészetben is előfordulhat. Így történhetett meg, hogy a szülők Gyöngyvérnek szólítják gyermeküket, holott az anyakönyvi kivonatában Perla szerepel.”

Engem Gyulának szólítanak, és néhány hete már Gyula vagyok az új személyazonossági igazolványomban is. Lejárt a régi. Ha valahol, akár a cipésznél, magyarul diktálom majd a nevemet a rubrikába, és mégis Júliusnak írnák, amint gyakran megtörtént magyar közegben is, előhúzom igazolványom, nézze, uram: Gyula. Végre: Gyula. Nem érdem ez, nincs is benne semmi különös, sőt, mondhatnám, szomorú, hogy erre felé ilyen-mivel is foglalkozni kell. Azért jólesik látnom a Gyulát, így, magyarul, itt, Csehszlovákiában, a személyemet azonosító igazolványban, annyi-annyi esztendő Júliusa után. A nevet, melyet szüleim adtak nekem, egy életre.

1990. 9. 17.

Beszélnek a temetők

Mindenki oda megy, ahová akar. Például, lakni. Tanyára, a szomszéd faluba, messzi városba, alföldre, a hegyekbe, a hegyeken vagy akár az óperencián túlra. Oda, ahová a szíve húzza, vágyai lökik, feladatai szólítják, ahová ilyen vagy olyan helyzet kényszeríti. Ahol, hite szerint, boldogabban élhet. Mehet mindenki.

Ha másként gondolkodnék, a szabad költözködés jogát kérdőjelezném meg. Akkor is, ha mondjuk lépcsőházunkban új szomszéd tűnne fel egy japán személyében, és én ilyesféle szavakkal fogadnám: „Mit keres itt, Szamuráj úr? Ki hívta magát ide? Jobb lesz, ha szedi a sátorfáját, és visszamegy oda, ahonnan jött! Azt a csapott hátú szemét! Bámulja a napkeltét, ne itt rontsa a levegőt.” Így még akkor sem beszélhetnék, beszélnék, ha netán észrevenném, hogy szemet vetett a feleségemre, vagy valamilyen mikroelektronikus műtűrrrel a falakon át sárkányeregető verseny felvételeit csempészné televíziónk képernyőjére, amikor éppen A Guldenburgok örökségét nézi a család. Persze, megmondhatom neki a magamét, de nem azért, mert japán, mert a szomszédba költözött, mert idegen földi. Hanem, mert úgy viselkedik, ahogy. Tehát a jellemével, tulajdon-ságaival, viselkedésével lenne bajom, nem pedig a származásával, világnézetével, szemének formájával, meg azzal, hogy honnan jött.

Éppen ezért nem értem, ha valakik azt fessegetik, már-már bűnként hányják a szememre, hogy kerülök én ide. Ahol születtem. Ahol maradtam. Meg hogy mit keresek még mindig itt? Miért nem megyek – át?

Csak.

De ne intézzem el ily lezserül, hisz előttem a kesztyű. Mások vágták az arcomba, nem én kezdtem. Nekem eszembe se jutott volna sanda szándékkal kutatni életek eredetét, ki hogy került oda – és mikor –, ahol éppen lakik, dolgozik, ahol családot alapított, és gyermekeivel játszik, más nyelven ejtve a szavakat, ahol eszik, szeretkezik, szórakozik, ahol halottait temeti, röviden, ahol él.

Felemelve a kesztyűt, itt csak annyit mondanék most: menjünk ki a „déli” temetőkbe. A temetőkbe, melyeket nem lehet megerősöskolni, legfeljebb meggyalázní. Menjünk ki együtt, járjunk a sírok között és olvasuk, mi a fejfákon, régi faragott köveken, márványlapokon írva vagyón. Nem kell hozzájuk sok idő, rövid szövegek, tiszta és hiteles tanúk, múlt időkbe vetítı évszámokkal. Őket nem írták át, az Úr és a kegyelet vigyázott rájuk.

No, megyünk?

1990. 9. 19.

Majdnem egyirányú utca

Szeretem a bölcs mosolyú, erős embereket, akik nem ugrálnak, nem verik a mellüket, hanem csendben végzik, mi feladatuk. Ha méltatlannak találhatik is a hasonlat, szeretem a politika, kultúra, tudomány, röviden, a szellem Piedónéit, akiknek a hónaljukig sem érnek fel a migrificsek, rontsanak bár nekik seregestül. Emellett vallom én is, hogy az ember sose dicsekedjen, kérkedjen azzal, amit csinált, s ne kérje számon a másiktól, hogy ő mit csinált. Előbb-utóbb úgyis fény derül mindenre. Mégis, vannak helyzetek, amikor nem lehet elhallgatni a tettet, ki kell mondani, ugyanakkor meg kell kérdezni a szinte ellenséggé viselkedő ellenfelünket, vitapartnerünket – te mit tettél, komám? Így jutunk el a tények világába, melyről oly szívesen feledkeztek meg, illetve nem tudtak, illetve nem is akartak tudni némely szlovák újságírók, botcsinálta politikusok. Hát persze, különben mit kezdhettek volna kitalációikkal, féligazságaikkal, hazugságaikkal az elmúlt hónapokban?! És mit kezdhetnének egyes parázsűvők még mostanság is?

Elősorolták-sorolják például, mennyi lapunk van nekünk, csehszlovákiai magyaroknak, mennyi könyv jelenik meg nálunk magyarul. De arról már nem beszélnek, hogy könyvkiadásunk, valamint lapjaink a Kis Építőtől kezdve az Új Szón, Irodalmi Szemlén át a Népművelésig, milyen szerepet játszottak évtizedeken át a szlovák kultúra és művészet – határainkon túlra is kiterjedő – tolmácsolásában-közvetítésében. És ezt a szerepet nem azért vállalták, mert fentről jövő ukázok nyomán kötelező volt, hanem saját kezdeményezések, belső igény eredményeként is, erkölcsi kötelességünknek érezve a feladatot. Bűn is lett volna: nem élni a lehetőséggel, ha már egymáshoz, sőt egy hajóba sodort bennünket a történelem. Egy nép hagyományvilágának, kultúrájának, művészetének ismeretével lennénk szegényebbek. Elgondolom, micsoda bibliográfia, többkötetes kerekedne, ha valaki egyszer maradéktalanul feldolgozná, hogy az elmúlt negyven esztendőben íróink, költőink, alkalmi és hivatásos műfordítóink révén hány

szlovák regény, novellagyűjtemény, verseskönyv jelent meg itt magyarul, hány irodalmi alkotás lapjaink hasábjain, hány írás különböző publicisztikai műfajokban a szlovák kulturális-művészeti élet eseményeiről, jeles képviselőiről! Hétről hétre. Nekünk nem kell bemutatni a szlovák írókat, költőket. Sőt zömük tananyag iskoláinkban már alapfokon, ahol sok gyerek helyesebben szól és ír nyelvükön, mint bizonyára nem egy „reprezentáns képviselője” az elmúlt hetek-hónapok nacionalista tüntetéseinek.

Dehogy kell mindezért köszönet. Nem érdemről van itt szó, hanem tényekről. Ugyanakkor évtizedeken át eseményszámba ment, ha valamelyik szlovák lapban a csehszlovákiai magyar kultúráról, művészetről olvashattunk, oly ritkán jelent meg valami. Mintha ez a kultúra, ez a művészet nem a határon innen létezett és fejlődött volna. (Pedig, ahogy a hivatalos politika is fogalmazott, a csehszlovák kultúra és művészet kontextusába tartozott.) Irodalmunkból is elvétele kerültek művek a szlovák lapok hasábjaira, illetve láttak napvilágot könyv formájában. Ami: az elsősorban két-három szlovák műfordítónak, a magyar irodalom barátainak jobbára saját kezdeményezése révén. A csehszlovákiai magyar kulturális események közül meg jószerével csak a nagy internacionalista ünnepélyről, Gombaszögről szólt írás a szlovák olvasóközönségnek, gyakran úgy, hogy – mily jellemző – bennünket kértek fel a szlovák kollégák, tudósítsunk róla. Mindent egybevetve, az arányokhoz, minőséghez mérten is igencsak soványka lenne az a másik bibliográfia, mely a szlovák lapokban rólunk szóló cikkek, illetve az irodalmunkból fordított és publikált művek címjegyzékét tartalmazná.

Íme a kölcsönösség negyven esztendeje – a lenini nemzetiségi politika szellemében. Csoda-e, ha most megbámulnak, mintha a Holdról jöttünk volna?! És ez még a jobbik eset.

Megvallom, szomorú kérdés indított erre a tünődésre. Barátaim, írók, költők, újságíró-kollégák – hát érdemes volt?

Már azon túl természetesen, amit számunkra hozott, amivel bennünket gazdagított a szlovák kultúra és művészet tolmácsolása, közvetítése? Ráadásul, olykor még túlbuzgók is voltunk! Hát érdemes volt? Amikor egy viszonylag fiatal szlovák író is, akinek gyors egymásutánban fordítottuk le és adtuk ki könyveit, beáll az ordas indulatokat szítók táborába?! Hagyjuk. Annál is inkább, mert amint eszembe jutott, nyomban meg is rémísztt az iménti kérdés. Annyira ostoba.

Ugyanis a már említett szellemi hozadék mellett valóban önként vállalt, természetes feladata volt irodalmunknak, újságírásunknak a szlovák kultúra és művészet tolmácsolása – közvetítése (leszámítva, amikor nem, amikor központi parancsra kellett cselekedni). Másrészt: ki a megmondhatója, hogy a szóban forgó régebbi és mai kapcsolatépítő műfordításaink ezrei – mégha úgyszólván viszonzatlanok maradtak is – milyen terjedelemben és erővel sugároztak-hatottak – az egyenjogúság, a demokrácia, az együttélés szellemét erősítve – arra a szférára, melyből merítették. Amely szféra képviselőinek a többsége ma ránk is, és valamennyi nemzeti kisebbségre gondolva, sőt nemzetiségétől függetlenül minden embert azonos mércével mérve, európai normákhoz és eszményekhez igazodva ír, beszél, szervez, politizál. Kövezzék bár meg őket a migrificsek. Tehát: innen nézve sem volt fölösleges a munkánk.

Folytatjuk a tolmácsolást-közvetítést. S talán egyszer megérjük, hogy a másik fél is megkezdje az „adást” – rólunk. De nem mint negatív szereplőkről, ahogy az elmúlt hónapokban tették sunyi politikai önjelölt és bértollnokai. Különben mindenek alapja, a – kölcsönös – megismerés, továbbra is csak álom maradna.

1991. 1. 12.

Én magyarba. És te?

Az ember egyik legfőbb ismérve, hogy mindig talál kifogást. Mentségenre legyen mondva... Sőt, egész elméleteket kerekítve, mindent meg tud magyarázni. Olykor elég, ha csak önmagának. Hogy megnyugtassa lelkiismeretét.

Ó, mi is lenne velünk, ha hiányozna belőlünk a védekező reflexnek ez a csodálatos fajtája, mellyel úgy csaphatjuk be magunkat, hogy észre sem vesszük.

Visszaemlékszem egyik riportalanyomra, egy honi magyar anyára, aki mellesleg szocialista munkabrigád vezetője volt. Rendes asszony, becsületes dolgozó. Amikor megkérdeztem tőle, milyen iskolába íratta gyermekét, azt mondta, szlovákba.

– Miért?

– Nézze, én ennek a járásnak a határainál tovább nem jutottam. És azért nem, mert nem tudok szlovákul. Azt akarom, hogy gyermekem ne legyen ide bezárva, menjen, érvényesüljön.

Kezét csókolom. Hiába is mondtam volna neki, asszonyom, nekem sok barátom, ismerősöm van, akik magyar óvodába, magyar iskolába jártak, mégis túljutottak szülőföldjük határain, szlovák, cseh, szovjet, lengyel, bolgár főiskolákon lett belőlük mérnök, orvos, magfizikus, kutató, drága asszonyom, még olyasmi is megtörtént, hogy nyugat-európai egyetemeken, tudományos központokban voltak megbecsült előadók, munkatársak. Ha úgy tetszik: érvényesültek. És nem azért, mert szlovákul tudtak. Tudtak úgy is, hogyan, megtanultak. De volt ott még valami. A fejükben.

*

– Milyen iskolába jár a fiad?

– Szlovákba.

– ???

– Jó, jó, tudom, most csodálkozol, hogy lehet az. Hogy tehettem ilyet, éppen én, akit a gimnáziumban a legnagyobb magyarnak mondatok, éppen én, az Ady-rajongó?!

– Hát...

– Az a helyzet, komám, hogy nekem nincs időm a gyerekre, a feleségem foglalkozik vele, ő meg szlovák iskolába járt. Ha magyarba adtuk volna a srácot, egyikünk se tud neki segíteni.

Azon töprengék, hasonló esetekben mi lesz, ha egyszer megérjük, hogy nálunk is iskola lesz az iskola, olyan szellemi műhely, melyből hazatérve nem szorul majd a gyermek segítségre, amikor nem feltétlenül kell majd a szülőnek amolyan póttanító szerepében matematikusnak, nyelvszakosnak, biológusnak lennie. Vajon akkor hogyan dönt, apuka, anyuka?

*

Az a fránya nyelvtörvény alaposan felbolygatta a kedélyeket, enyhén szólva. Meg is ijedt sok magyar, itten. Mi lesz eztán? Fél ma is. Hát igen, magyarul kéne leírni, kiírni, megírni, felírni, aláírni, ráírni, jó lenne magyarul, csakhát ott a törvény, ugyebár! Bizony ott van, a nyelvtörvény, melyet már azon a napon túlhaladott az idő, mely napon elfogadták. Lásd, mennyire szolgálja azóta is a szlovákok, a magyarok, a többi nemzetiség, az ország érdekeit?! Semennyire! Mindenesetre, valakiknek jól jött – volna. Persze, arra jó volt, hogy megijesszen. Eddig is behúztuk a farkunkat, eztán is behúzzuk, nehogy ráverjenek – mondja a törvénytisztelő, túlbuzgó derék magyar ember.

Talán még annak is hasznát látjuk egyszer, hogy szlovák iskolába adjuk a gyereket.

Mit sem számít neki, hogy ezzel olyan úton indítja el csemetéjét, melyen egyszerre küszködhet a tananyaggal és azzal a számára idegen nyelvvél, melyen eléje tállják, arról nem is beszélve, hogy ezen az úton jószerével csak annak nő esélye, hogy se magyar, se szlovák ember nem lesz belőle, hanem két part között hanyódik majd, önmagát keresve egész életében. Önhibáján kívül.

Fő a törvény! Féljünk tőle, még ha rossz is!

*

Két gyerek találkozik.

- Te milyen iskolába jársz?
- Én magyarba. És te?
- Én szlovákba.
- Akkor miért beszélsz magyarul?
- A mamám meg a papám is magyarul beszél.
- Akkor miért jársz szlovák iskolába?
- Nem tudom.

1991. 1. 24.

Nem ér a nevünk

De szép! – mondták a Bodrogközből érkező busz utasai, megpillantván szikrázó ormait a Tátrának, ahol a hőség legalább annyira volt elviselhetetlen, mint a rónán. Megérkezvén szálláshelyükre, el is határozták nyomban, mindenekelőtt fürdenek egyet.

Kisebb-nagyobb csoportokban közeledtek a strand bejáratához. A pénztárhoz érve, egyesek elhallgattak, mások tovább beszélgettek, magyarul. Így kértek jegyet is, volt persze, aki szlovákul, és volt, aki ujjai-val mutatta, hogy hármát, ötöt vagy tízet akar („aztán majd ideadjátok a pénzt”). Némelyeknek már a pénztárnál gyanús volt valami, de nem szóltak, ritkán fordulnak meg ők ilyen helyen, hogy is mertek volna szólani. Hanem amikor egymás közt voltak, már a kerítésen belül. Akkor derült ki, hogy egyeseknek fele annyiba került a belépőjegy, mint másoknak. Ez meg hogyan lehet?! Vezetőjük sem értette, kis töprengés után visszament hát a pénztárhoz. Ott a következő, egyszerű és világos magyarázatot kapta: a külföldi állampolgár kétszeresét fizeti a belépőjegy árának. Külföldi állampolgár? De hát mi itteniek vagyunk! Csehszlovák állampolgárok. Igen? Akkor miért beszélnek magyarul?

Bizony sok csehszlovákiai magyart néztek az idén nyáron külföldi állampolgárnak a Tátrában, Póstyénben és más fürdőhelyeken is, barlangok, múzeumok, várkastélyok pénztárainál, és fizettek velük dupla jegyárat. Ezért javaslom: a jövőben vagy fogjuk be a szánkat minden pénztár előtt, vagy mielőtt belépőjegyet kérnénk valahova, igazoljuk magunkat. Különben meglátják, rámege a gatyánk anyanyelvünkre.

Vagy az Európai Házig már kibírjuk valahogy? Csak nehogy ott is külföldinek nézzenek majd...

*

Valahol Nagykürtös és Losonc között, egy útszéli csárdában.

– Kérek egy kólát.

Csend.

– Prosím si jednu kólu.

Csend.

(A beszélgetés innentől szlovákul folyik.)

– Uram, ön nem ért se szlovákul, se magyarul?

– Ha maga magyarországi, akkor értek magyarul is.

– Itteni vagyok.

– Akkor nem értek, csak szlovákul.

*

Annak idején ezeken a hasábokon kiáltottam világgá, hogy annyi évtized után végre hivatalosan, azaz a személyi igazolványomban is Gyula vagyok. Azóta minden igazolványomban, útlevelemben. Respektálják is a szlovákok. A magyarok? Ó, furcsa népség vagyunk mi. Mondom a példát.

Tudjuk ama híres törvény nyomán, hogy ami elromolhat, az el is romlik. Az ember egészsége, autója, cipője, hűtőszekrénye meg mindene. És akkor, ugye, doktorhoz kell menni. Ideggyógyászhoz, szerelőhöz, cipészhez stb. Na már most, az idén nyáron elromlott néhány dolgom, így többször kellett előfordulnom az említett helyeken, vagy maga a „doktor” jött hozzánk. Magyar közegben, ahol élek. A javítások előtt vagy után ilyen olyan nyomtatványok kerültek elő, természetesen.

Neve?

Bodnár Gyula.

..... Július.

Nem Július, tiltakoztam mindannyiszor, visszafogva magamat, amikor láttam, ekképpen róják a nevemet a papírra. Gyula vagyok.

Mindegy az, nem?

Furcsa népség vagyunk. Így magyar, úgy magyar, csordul könnyünk, ha felhangzik a himnusz, az asztalra is felugrálunk, úgy ordítjuk, aztán mindegy. Mindegy. A síríg már csak eljutunk valahogy, ott aztán majd írhatjuk nyugodtan magyarul: János, István, Jenő. A kőre. Ott nincs negyven év, nincs nyelvtörvény, ott már nem működnek rossz beidegződések, ott mindenki az lehet, aki addig nem mert lenni, ott nincs mitől félni.

1991. 9. 24.

Angelo nagypapa

István, László, Lajos, Zoltán, Péter, Ferenc, József. Magyar szülő általában ezeket a neveket adta fiúgyermekének az ötvenes-hatvanas években, a lányok pedig leggyakrabban az Éva, Mária, Katalin, Ágnes, Erzsébet nevet kapták itt, Szlovákiában is. (Azt most hagyjuk, milyen változatban kerültek be ezek a nevek a személyi igazolványba, amiként jegyzetünk mondandója szempontjából úgyszintén mellékes, illetve egy másik írás témája: milyen okok játszottak és játszanak közre abban, hogy a honi magyar ember neve még mindig szlovákul szerepel az említett igazolványban, holott már jóval a rendszerváltás előtt megvolt a lehetőség arra, hogy a Ján helyett János legyen ott olvasható.) A hetvenes esztendőkből aztán szinte egyik napról a másikra elkezdtek sorjázni a ritkábban használt ősi csengésű magyar nevek, szülők, nagyszülők mind nagyobb számban kísérték az óvodába Csabákat és Attilákat, Szabolcsokat és Mátékat, Benccéket és Szilárdokat, ugyanúgy Emeséket és Tündéket, Esztereket és Orsolyákat, Gyöngyiket és Borbálákat. Egyenesen divat lett ezek közül a nevek közül választani, amiben kulturális és politikai körülmények egyaránt közrejátszottak, azaz: hagyományőrzés ezen a szinten is, illetve a magyar nemzetiség demonstrálása mellett egyfajta dac, dacos ellenszegülés a hatalommal szemben.

Nagyjából ugyanebben az időben egy másik divat is elkezdett terjedni a névadásban, s tart a mai napig. Igen, arról van szó, hogy francia, olasz, angol utónév, mi több, újabban futballsztárok, filmcsillagok, tévésorozathősök nevei kerülnek a magyar családnévhez. Mintha ettől több, szebb, okosabb, műveltebb lenne az ember fia vagy leánya, aki persze nem tehet róla, milyen néven jegyeztetik be az anyakönyvbe. A jelenséggel különben már nyolcvankettőben Orfeuszra várva című kitűnő írásában foglalkozott Keszeli Ferenc. Hadd idézzem néhány sorát: „Végül is magánügynek tekintendő, hogy ki milyen nevet ad a gyermekének. De gondoljuk csak végig: a kutya napjainkban egyre inkább státusszimbólummá vált,

miközben megkopott házőrzői szerepe. Ha pedig egy kutya státusszimbólum, akkor nem lehet Bodri a neve, ezért aztán Homérosz névre inkább hallgathat az állat. De ilyenformán nem státusszimbólum-e Nicolette is, akit a szülők egyszerűen csak Nikolnak szólítanak?”

Annak idején nekem az jutott eszembe, ha így megy tovább, még a Gramofon utónévig is eljutunk – mondjuk, Várszegi Gramofon, becézve Grami –, ám a CD-k korában ettől már nem kell tartanom. Mostanában azon gondolkodom, vajon a majdani unokák szájából hogyan fog hangzani: Jeanette nagyfi, gyere mesélj!, Angelo nagypapa, fogjunk halat! Persze kérdés, hogyan fogják hívni a majdani unokákat.

1997. 7. 12.

Magyarul nem megy

Vagy ha megy, akkor csak a fele, és csak másodsorban. A levél szlovákul íródott, a meghívó és a tájékoztató lap két nyelven szól olvasójához, ám először szlovákul, utána magyarul. Ahhoz képest, hogy magyar színház ünnepéről, egészen pontosan a komáromi Magyar Területi Színház megalakulásának 45. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepi gyűlésről és fesztivál műsoráról van szó, ugyancsak visszatetsző megoldás, mondhatnám, abnormális. Emlékszem, mennyit dühöngtünk, amikor a hetvenes-nyolcvanas években hasonló nyelvi „leosztásban” érkeztek meghívók magyar amatőr művészeti seregszemlékre, mennyit kiabáltunk, amikor magyar rendezvényt csak szlovákul vagy először szlovákul nyitottak meg, és csak azután magyarul, noha a teremben egyetlen szlovák ember nem volt, vagy amikor magyar szavalóverseny résztvevői szlovák nyelvű oklevelet kaptak. A formalizmus mindig abnormális. Persze, most másról, többről szól a történet. Erőteljesen folyik Dél-Szlovákia egynyelvűsítése, jelei az intendánsi rendszer bevezetése óta mind több területen tapasztalhatók már a kulturális-művészeti szférában is, lásd például az intézmények új névtábláit. Mélyebben vagyunk, mint a pártállam idején. Ennek ellenére nekem nem a szlovák nyelv szerepeltetésével van bajom, hanem a sorrenddel, meg azzal, hogy magyar eseményről csak szlovák nyelven szól a papír. Ha a küldemény például a pozsonyi Nemzeti Színház jubileumára invitálna ugyanilyen nyelvi sorrendben, egyetlen szavam nincs. Sőt, boldog lennék, hogy anyanyelvemen is megtisztelnék. De mikor érek én meg itt ilyet?!

1997. 11. 24.

Hidak súlya

Ha az ember mostanában nem is olvas már annyit, mint hajdanán, azért olykor jólesik végigtekinteni a könyvespolcokon. Szavak, képek, helyzetek buknak fel az emlékezet mélyéről egy-egy kötet nyomán, gondolatsor indul el. Feldek válogatott verseiről, melyek Virradat a ceruza körül címmel Tőzsér Árpád fordításában jelentek meg 1980-ban, az jut eszembe például, hogy az elmúlt évtizedekben mennyi, de mennyi szlovák költő, író műve látott napvilágot magyarul e honban, irodalmunk képviselőinek tolmácsolásában. A Gyűjtőpontra téved tekintetem, benne négy évvel később a kortárs szlovák költészet huszonhat jelesének verseiből nyújtott át a magyar olvasónak vaskos válogatást Tóth László, zömmel ugyancsak hazai magyar fordítóktól. Koncsol László messzebbre is elment, mármint földrajzilag: az ő fordításában jelent meg Mélyföld címmel a jugoszláviai szlovák költészet antológiája Újvidéken, 1981-ben. Folytathatnánk a sort, és akkor még nem beszéltünk két színházunkról, melyek szlovák szerzők színműveinek tucatjait mutatták be. Van ebben az egészben valami nagyszerű, függetlenül attól, hogy művelődéspolitikai, tisztán művészeti szempontok vagy egyéni kezdemények mentén történt a szlovák nép kultúrájának magyar közvetítése. A szlovákiai, illetve az egyetemes magyar irodalomnak, művészetnek is vannak szlovák tolmácsolói, habár ez a lista jóval szerényebb. Mindig a kisebbség teljesít többet. Vagy mert kell, vagy mert ilyen a természete. Mit tudnak minderről, a két nép megismerését szolgáló követek munkásságáról a Sloták, Slobodní-
kok? Mit tud az egész Mečiar-kompánia? Persze, ha tudna is...

1997. 12. 3.

---

201 magyar

Örökség apámtól

Harminc éve halott az apám. Hatvanegy januárjának egyik szombatján dobbant utolsót a szíve, délután fél háromkor. Nem sokkal azelőtt hozták meg a messzi városból, ahol az orvosok még megpróbálkoztak a lehetetlennel, végül azt mondták, menthetetlen. Hazafelé a mentőautóban összeszedve megmaradt erejét – vagy talán már csak a lélek feszült neki – váratlanul felrántotta hatalmas felsőtestét, és azt kiáltotta: élni, élni. Ezek voltak az utolsó szavai. Délután kettőkor, ahogy ott feküdt a szalmazsákos ágyban, könnybe lábadt a szeme, éreztük, nagyon akar mondani valamit, majd a hamarosan legördülő csöppek nyomán vékony erecskék fénylettek fel a borostás arcon. Szótlan szavakkal így szólt hozzánk apu, utoljára, érezve egyre jobban a halál közeledtét. Könnyeivel mondta: de jó lenne élni, vigyázatok magatokra.

Negyvenegy éves volt, én tizenhárom. Kirohantam a konyhába, és sírtam. Nekem nincs többé apám. Hogyan is jutott volna eszembe, hogy igazából addig se nagyon volt: az „új társadalom” építése elragadta az apákat a családjuktól, látástól vakulásig űzve-hajtva, közben ámitva, az ígéret földjével kecsegtetve őket, melyben hittek is, hogyne hittek volna, annyi boldogtalan esztendő után. Gyönyörű-ragadozó ötvenes évek!

Aput vasutasközösségből emelték ki a kisváros nemzeti bizottságának élére, attól fogva késő esti, éjjeli órák hozták haza irodájából, mindenféle gyűlésekről egészen ötvenkilencig. Jószerével csak a vasárnapi ebédnél volt együtt a család. Aztán még egy évig titkárkodott a szomszéd faluban, és vége. Talán az is fájt neki, amikor könnyei folytak az utolsó szívdobbanás előtt, hogy úgy hagy el bennünket: öt év alatt nem sikerült befejeznie régi házunk átépítését. Gyönyörű-ragadozó ötvenes évek! Dehogy is az a kulcsos kisvona vitte el aput, melyet nevetve vett meg karácsonyra tizenhárom éves nagyfiának.

Harminc éve. Sírtam a konyhában. Akkor még nem tudtam, hogy apu tulajdonképpen már sínre tett engem, biztos vágányokra, hatéves korom-

ban. Egy természetes mozdulattal, ami nem volt más, mint az, hogy habozás nélkül magyar iskolába íratott. – De, Béla, gondold meg, a te pozíciódban, mégis... – mondták neki „jeles” magyarok. Apám nem gondolt meg semmit. Olyan határozott volt ebben a kérdésben is, mint azon az éjszakán, amikor dollárral kopogtak be hozzánk, hogy lefizessék őt – becsületében mélységesen megsértve úgy vágta ki az illetőt, hogy lába se érte a földet.

Nem volt főiskolája, az érettségi bizonyítványt is esti tagozaton szereztette meg, de tudott egyet s mást az ember és a világ dolgairól, a nyelv és a gondolkodás összefüggéseiről. Komenskývel érvelt, ötvennégyben. Minden gyermek anyanyelvén sajátíthatja el legjobban az ismereteket. Persze, ha nincs a nagy tanító, vagy nem tud róla, akkor is magyar iskolába ad egyszerűen azért, mert azt találta természetesnek, ha anyanyelvén tanul az ember. No meg, ha másként tesz, bizonyára úgy érezte volna: önmagát köpte szembe, elárulta édesanyját, elődeit, feladta, legalábbis megkérdőjelezte annak a népnek a hagyományait, kultúráját, történelmét, melyből származott, mely őt is táplálta ezer látható és láthatatlan köldökzsinóron át. Nem tagadta meg önmagát, távoli időkbe nyúló gyökereit, beszélhetek neki pozícióról, érvényesülésről. Érvényesülés? Mi az? Pénz? Karrier? Miniszteri pálya? Felhőtlen életút? Még ha a legjobbat értjük is e bűvös szón, az érvényesülés akkor sem nyelv kérdése, hanem a tehetségé, akaraté, szorgalomé. Ezt is tudta apám.

Apu, aki tett egyet s mást rövid életében, de az én emlékezetemben a legnagyobbat abban a pillanatban cselekedte, amikor kimondta: magyar iskolába megy a fiam. A többi rajtam állt vagy bukott. Ha kudarcok értek, soha nem okoltam őt, pontosabban, nem őt okoltam. Akkor sem, amikor az egyetemről másodszori nekifutásra is azt a választ kaptam, hogy helyszűke miatt nem vesznek fel, akkor sem, amikor később egy másik szlovák főiskolán magyar–angol szakos pedagógusjelöltként én, a csehszlovákiai magyar szlovák tanároktól – tegyem hozzá, kitűnő emberekkel –, cseh és orosz kiadású (tehát ilyen nyelvű magyarázó szövegekkel ellátott) nyelvkönyvekből tanultam az angolt. Jó kis helyzet volt, de megoldottuk.

Hozzá az erőt apám emléke adta. Legyen áldott.

1991. 1. 10.

Mécsesek itt

„Március 15. tavasz, szerelem, forradalom, ifjúság, sajtószabadság – az ünnepi beszédekben; rendőrterror – az utcákon. Ezek a jól bevált sablonok jellemezték a kádári Magyarország március 15-ét.” Így kezdődik a Magyar Hírek e hónapi számának Titkos március tizenötödikék című riportja, mely felidézti a hetvenkettes esztendőt, amikor a jeles napon Budapesten először „csaptak össze a rendőrök és a békésen felvonuló fiatalok”, majd a nyolcvanhatost, amikor szintén nem „maradt el az időközben szép tradícióvá nemesedett gumibotózás”, a nyolcvannyolcast, amikor „már mindenki érezte, valami történni fog. Nemcsak az ünnepelni vágyók készültek, hanem a rendőrség is. Március 15-én hajnalban jó néhány embert letartóztattak”, végül a nyolcvankilencet, melynek március 15-éről Fodor Gábor, a Fidesz egyik vezetője, parlamenti képviselő mondja: az volt „az a nap, amikor az ellenzék megmutatta, felülkerekedett a kommunista párton. Akkor vált világossá, itt valami elindult. A múzeumkerti hivatalos rendezvényekre húsz-huszonöt ezren mehettek el, az ellenzéki megmozdulásra legalább kétszáz ezren”.

Olvasom a riportot, és eszembe jutnak a mi március tizenötödikéink, melyek a nyolcvanas években egyre szigorúbban ellenőrzött nappá váltak Dél-Szlovákiában is, noha olyan összecsapásokra nem került sor, mint a magyar fővárosban. Csendben, visszafogottan ünnepeltünk, ünnepelgettünk, de azért mindig bővítve valamicskével a megemlékezés – korábban „mindössze” egy-egy irodalmi est keretére korlátozódó – formáit, fokozatosan tágítva a kimondhatóság határait. Elvegyülő, sompolygó feljelentő úrék, belügyes elvtársék sunyi-éber tekinteteinek ellenére, vagy sokszor éppen azért, csakazértis, dacból – menjetek, mondjátok el... Volt számos településünkön olyan március tizenötödike, melyen egy szó sem hangzott el a negyvennyolcas szabadságharcról, sem Petőfiről, hanem előadót hívott meg a Csemadok-szervezet vagy művelődési klub, beszéljen az anyanyelvi oktatás jelentőségéről, a magyar iskolákról, a két hábo-

rú közötti kisebbségi politikáról, közművelődésünk, kultúránk, irodalmunk történetének egy-egy szakaszáról, a kétnyelvűség gyakorlati alkalmazásáról stb. Mégis tudtuk, éreztük mindnyájan jelenlévők, hogy március tizenötödike van.

Az imént azt írtam, korábban „mindössze” egy-egy irodalmi est. Sok ezer volt az elmúlt negyven esztendőben Pozsonytól a Bodrogekig, de cseh és morva városokban is, ahol magyarok élnek vagy tanultak. Az idézőjellel pedig természetesen nem lefokozni, hanem kiemelni akartam őket. Aligha tagadható ugyanis, hogy akár egy a legismertebb Petőfi-versekből készült, gyerekek vagy felnőttek által alkalmi falusi pódiumon előadott egyszerű műsor is jel volt. Hagyományokat, a múlt értékeit, a szabadság eszményét továbbéltető, nemzeti, történelmi tudatot, röviden gyökereket tápláló jelzés. Még akkor is, ha az előadás művészi színvonalra nem emelkedett. Ki tudná felmérni ezeknek a márciusi estéknek, „ünnepi kultúrműsoroknak” a hatását, milyen szerepet játszottak megmaradásunkban, amikor a magyar történelemből csak egy-egy tanító – akire akkoriban valóban ráillett a ma már anakronizmusnak tetsző lámpás jelző – gerillaakciójának eredményeképpen kaptak leckét a gyerekek?

Mindez is eszembe jut most, a riport olvasása közben. A mi kis március tizenötödikéink. Visszagondolva: ezer és ezer apró mécses a hatalom sötét árnyékában. Melyek valamiért, egyszersmind valami ellen is égtek...

1991. 3. 15.

Ész nélkül...

„S kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk” – írta József Attila 1937-ben, Hazám című versében. Aligha sejthette akkor még a költő, hogy két évtized múlva, majd később is újabb százazrek szöknek-menekülnek külföldre, és nemcsak Magyarországról, hanem ebből az egész közép-kelet-európai régióból. Mely német gyarmat végül is csak ideig-óráig volt, hanem szovjet, az négy évtizeden át. Még hozzá olyan gyarmat, ahol nem csupán a szegénység érlelte az emberben a kíváncsors, pontosabban, a szökés gondolatát (látva közben, hogy „Sok urunk nem volt rest, se kába, birtokát óvni ellenünk”), hanem a szabad gondolkodás és cselekvés elé emelt ideológiai-politikai korlátok is, melyek árnyékában mindvégig fortélyos félelem igazgatott minket, de remény még csak csalóka sem.

Mentek, elmentek ebből az országból is rengetegen hatvannyolc után. Még a nyolcvanas években is esztendőnként több ezren távoztak. És a hatalom: mintha semmi sem történe. Sőt, mintha örült volna, hát hogyne! Ugyanis zömében nem csendes, béketűrő kétkezi munkásoktól, földművesektől szabadult meg – akikre különben sem jellemző a helyváltoztatás, még a haza határain belül sem –, hanem elégedetlenkedő, lázongó, újat akaró, kezdeményezni, vitatkozni merő értelmiségiektől. Mérnököktől, orvosoktól, tanároktól, tudományos kutatóktól, művészeketől. S mint tudjuk, a mindenkori totális diktatúrát gyakorló hatalom számára semmi sem veszélyesebb, illetve nincs neki nagyobb ellensége a gondolkozó és saját véleményét alkotó embernél. Az aljasságot, ostobaságot elutasító, ugyanakkor teremtő gondolatnál. A tehetségénél. Az idén nyolcezeren disszidáltak – mondták a pártközpontban, és ezzel be is fejezték a kérdést, ad acta került, mint általában a súlyos problémákat jelző más jelenségek. A disszidálás okairól, vagy hogy miként lehetne itthon tartani szürkeállományunk javát, arról szó sem esett, de nem is csoda, hisz ahhoz teret és szabadságot kellett volna adni a kreatív elmének.

A hatalom – folytatva a gondolatellenes, diktatórikus módon kirekesztő, mert más véleményt nem tűrő szemléletet és gyakorlatot – sikerrel valósította meg országos méretekben az ész, az értelem, a tudás trónfosztását felülről lefelé, nagyon gyorsan eljutva a bölcsőig – az iskoláig, ahol némely más szocialista országoktól eltérően, nem kellett ugyan a testet uniformisba öltöztetni, annál inkább egyebeket. Legfőképpen a gondolkodást, melynek szüleményei így mindjárt ideológiai egyenruhában jelentek meg, minden nyilvános fórumról kiszorítva, letaszítva a kicsit is kilógó gondolatot. Az iskolában a magolást jutalmazták, nem a gondolkozást. Az kapott jelest, aki kívülről fújta a képleteket, számokat, lexikális adatokat. Aki nem ezt tette, hanem összefüggések után kutatott, a tankönyvtől eltérő véleményt próbált formálni, azt helyreküldték. A pedagógust pedig figyelmeztették vagy menesztették, ha netán mégis más értékrend szerint ítélte. Ha nem tetszett neki a központi egyenruha. (Fortélyos félelem igazgatott minket.)

A nagybetűs Életben pedig végképp nem az észnek, értelemnek, tudásnak, tehetségnek volt értéke. Hanem – mondok-e újat? – a jó hosszú nyelvnek. Azt megfizették, azt fizették meg. Miközben a tehetség fizetéstől fizetésig élt, meg kölcsönből. Egy példa. Évtizedeken át nálunk (is) az elsőrendű politikai kérdések közé tartozott az újítómozgalom fellendítése. Papíron, vöröslő emelvényeken. A gyakorlatban: újítók ezreit verték át rendre, milliárdokat eredményező találmányokért kiszúrták a szemüket néhány koronával. Vagy nem szabadalmaztathatták újításaikat, vagy eleve lehetetlenné tették munkájukat kisstílv vezetőik. Közben néhez milliókkal honorálták az ilyen-olyan hősoket, hősi tetteket megörökítő emlékművek középserű alkotóit.

Miért is tanult volna hát az ember, miért is akart volna többet tudni? Tömegek fordultak el undorral a tanulástól, legalábbis közönnyel, jószerevével csak a megszállottak tartottak ki mellette. Szerintem: ez az előző rendszer – ma is, továbbra is – legnagyobb károkat okozó öröksége. Olyannyira, hogy sem az iskolában, sem másutt semmi jele e téren a változásnak, hogy valamicskét is növekedne újra tekintélye, anyagiakban is kifejezett értéke az értelemnek, a tanulásnak, a tudásnak, a tehetségnek, sőt ellenük, megmaradt csekélyke népszerűségük ellen dolgozva, fölerősödött egy már korábban megkezdődött folyamat: egyetemet, főiskolát végzett emberek, köztük sokan friss diplomások fordítanak hátat hiva-

tásuknak, tanult szakmájuknak, s lesznek magánvállalkozók, maszekok (fagyaltosok, butikosok, viszonteladók, autószerelők, vendéglősök stb.). Világos, a nagyobb jövedelem reményében. Különben, teljesen érthető. Amíg a tudást nem fizetik meg, amíg egy fagyaltos havi keresete többszöröse, mondjuk, a kutatómérnök havi bérének, addig nincs min csodálkozni. Természetesen nem az a baj, hogy az előbbié magas, hanem hogy az utóbbié alacsony. Így tulajdonképpen nem is ágálhatok a jelzett folyamat ellen, sőt akinek van pénze, vállalkozói hajlama és kedve, menjen, csinálja, foglaljon placcot a piacon, amíg van ott szabad terület. Meg amíg van ilyen-olyan áru. És még néhány korona a vásárló zsebében. De mi lesz azután? Amikor így tovább már nem mehet?

Ész nélkül...

1991. 4. 30.

És a tények, uraim?

Köztudott, fogyunk mi is, itteni magyarok. Fogyunk, de nem csupán azért, mert gyorsabban és többen halunk, mint születünk, hanem, hanem... Idézetek egy dolgozattól: „Az egyik legjellegzetesebb peremmagyar vidék a Zoboralja, ráadásul itt a legnagyobb az asszimiláció veszélye. A hajdanában magyar jelleggel is bíró... települések némelyikében a magyarság beolvadása szinte már megállíthatatlannak látszik. Vicsápapátiban a 2333 lakosból 165, Nyitraegerszegen a 959 lakosból 155, Nagyhinden a 758 lakosból 118, Menyhén az 1476 lakosból 236 fő vallotta magát magyarnak... A járási székhelyre beköltöző magyarokat elnyelik a lakótelepek és a szlovák iskolák.”

Másolhatnék még ide hasonló tényeket, számokat, és akkor mindjárt világosabban látszana az is, ki kit asszimilál itt, illetve ki asszimilálódik. Sokatmondó volt magának az ideai népszámlálásnak a végső eredménye is, már amennyire a mi szempontunkból eredménynek tekinthető, hogy a tizenöt dél-szlovákiai járásban 561 216 magyar találtatott, mindössze 11 ezerrel több, mint 1980-ban. Némely szlovák parlamenti képviselőnek azonban még ez sem elég. A múlt szerdán például felszólalása után az egyik magyar képviselőnek nekiestek az eszentében, mondván olyasmit is, hogy ne a magyarokról beszéljen, mert azok virulnak, hanem a Dél-Szlovákiában elnyomott, beolvadásra kényszerített szlovákokról.

Szavak, szavak, szavak. Szenvedélyek, indulatok. Semmi konkrétum, tény, semmi szám, adat. Ezért állhatott fel aztán egy másik magyar képviselő, aki javasolta, alakítsanak bizottságot, mely megvizsgálná a valós helyzetet, és akkor egyszer s mindenkorra befejeződhetne a vita. Velem együtt még az eszenpé vehemens képviselője is egyetértett a javaslatlaltal. A következő pillanatban azonban előbukkant bennem: vajon miért nem alakult eddig ilyen bizottság, mely, urambocsá!, tudományos igénnyel készített volna felmérést Pozsonytól Nagytárkányig a szlovák–magyar együttéléstről, az elmagyarosításról és elszlovákosításról,

az oktatásügy területéről stb. Az elmúlt év tavaszától mennyi szelet lehetett volna kifogni a szlovák nacionalizmus gátlástalanul ágyúzó hajóinak vitorláiból?!

De nem erről akartam írni. Hanem arról, hogy a szórvány- és peremmagyarokról szóló fentebb idézett dolgozat vita tárgya volt a Csemadok OV októberi vezetőségi ülésén, ahol végül olyan döntés született, hogy alakuljon kutatócsoport, mely az érintett vidékek és települések magyarjainak „életét, művelődési lehetőségeit, szociális helyzetét, identitástudatának állapotát” tanulmányozná-vizsgálná, majd az eredményt közzé tenné.

Emlékszem, hasonlókról nagyon keményen beszélt már Gál Sándor, író a Csemadok bársonyos forradalom előtti utolsó közgyűlésén, mégsem történt semmi, azóta sem. Most vajon fog-e? Kétkedem. Akartunk mi már itt annyi mindent, nagy lélekkel, elszántsággal, aztán a szavaknál tovább ritkán jutottunk. Kikből áll majd az a kutatócsoport, mikor kezdi a munkát, és ki fizeti majd őket, többnapos kiszállásaikat, merthogy, ugye, az ilyesmi másként nem megy?

Ha mégis megalakulna, el is indulna a csoport, meggyőződésem, hogy sem ezt, sem más hasonló és fontos munkát amatőr vagy ad hoc alakulatokkal alaposan megoldani nem lehet. Kellene már ezért is nagyon az a régóta emlegetett csehszlovákiai magyar tudományos intézet, melynek például az adatbankjából bármikor lehívhatók lennének tények, számok, adatok akár a politika színterére: íme, uraim. A szív, az érzések helyett beszéljenek ők. Apropó, politika! Egy kis túlzással, talán, de a miénk is mindaddig amatőr marad, amíg nics mögötte rugalmas, tudományos és információs háttér(bázis). Itthallottamra, otthallottamra építve legkevésbé a nacionalizmussal szemben lehet csatát nyerni. Kerülve politikai hasonlatot, úgy járhatunk mi is, mint az az újság, amelyik megírta, hogy X focicsapat három egyre győzött Y-ék ellen, sőt még a gólok szerzőinek nevét is közölte, közben a meccset le sem játszották. Viszont a hír olvas-tán néhány szurkoló egymásnak ugrott...

1991. 11. 19.

201 magyar

Születtünk a Kárpátalján, harminc-negyven-ötven esztendővel ezelőtt, születtünk magyarnak, magyar nyelven álmodó, növekedő, játszó, tanuló embernek, születtünk vágyakkal, tehetséggel, és akartunk mást és másként, mint szüleink, kitörni a falvakból, a ránk kényszerített, megalázó helyzetből, fullasztó életformából, a tilalomfák erdejéből, ahol ugyancsak minden órát a Kreml órájához igazítottak, kitörni, de hová, merre, Magyarország felé lehetetlen volt, nyugati irányba még inkább, egyedül Moszkva felé mehettünk volna, csakhogy nekünk nem kellett Moszkva, az a Moszkva, ugyan mit tanultunk volna ott, így esett végül is választásunk Észtországra, mely már akkor is, a kommunista présben is a szabadgondolkodás, a szabadelvűség fellegvára volt, művelt ország, és akkor szoltunk édesanyánknak, csomagoljon, vár bennünket Tallin, Tartu, várnak az észti egyetemek, és elbúcsúztunk szülőföldünkötől, a muskátlis házaktól, poros utcáktól, kerítésektől, a vasárnapi harangszótól, nem tudván még akkor, hogy egyetemi tanulmányaink után nem mindegyikünk tér majd vissza szülőföldjére, hanem Észtország lesz az új hazánk, ott telepedünk le, legyőzve egy észti, orosz vagy más nemeztiségű lány, fiú szerelme által, vagy éppen más vonzásoknak engedve, melyek révén kiteljesedhet életünk, megvalósíthatjuk önmagunkat, ami, úgy érezzük, sikerült is, miközben egy pillanatra sem feledkeztünk meg magyarságunkról, édes anyanyelvünkről, már az egyetemi évek alatt megkerestük egymást, magyarok, és összejöttünk minden karácsonykor, húsvétkor, és már akkor foglalkoztunk valamilyen észtországi magyar egyesület létrehozásának gondolatával, persze, hiába, mert a párt semmiféle ilyen egyesület megalakulását nem engedélyezte, így a szent ünnepek várva várt ünnepeinkké váltak, és ilyen ünnepeink ők manapság is, amikor már van egyesületünk, melynek a neve Észtországi Munkácsy Mihály Magyar Kulturális Egyesület, nyolcvannolcban alakítottuk meg Tartuban tizenheten, felismervén,

hogy az ember lelki egyensúlyához nem elegendő az étel, ital, alvás, szerelem, a biztos egzisztencia, az is kell, hogy érezze, hová tarozik, a mi esetünkben pedig kétszeresen fontos ez, hiszen kettős közegben élünk, az észtbén és az oroszban, ilyen közegben őrizzük anyanyelvünket mi, akik jelen pillanatban kétszázegyen élünk Észtországban úgy, hogy nem alakítottunk három pártot, mert közös a célunk, őrizzük anyanyelvünket egyesületünk révén is, melyet a többi hatvan nemzetiségi egyesülettel egyetemben már akkor támogatott az észti kormány a hivatalos költségvetésből, amikor még folyt a harc a függetlenségért, mondtuk is nekik, még le sem lőtték a medvét, máris szétosztjátok a zsákmányt, várjatok még, és őrizzük anyanyelvünket a Kapcsolat című, negyedévenként megjelenő lapunkkal, és éltetjük tovább azzal, hogy átadjuk gyermekeinknek, gyakran apanyelvként, merthogy az édesanya észti, orosz vagy éppen más nemzetiségű, persze, a gyermek számára kezdetben bantu nyelv a magyar, tanulja, mint bármely más nyelvet, sőt még úgy sem, hiszen az apján vagy anyján kívül mástól nem hall magyar szavakat, ilyenképpen nem fűzi őt hozzájuk semmi, de amikor például Tallinban 1988. december 25-én összejöttünk egy templomban, van egy nyugdíjas magyar református papunk, és látta az én gyermekem, hogy rajta és az édesapján kívül még harminc gyermek és nyolcvan felnőtt beszéli azt a nyelvet, mellyel annyit küszködik, mely annyira idegen számára, megdöbbenő élményben volt akkor része, hatalmas felismerésben: jé, ennyi gyerek, ennyi bácsi, néni beszél magyarul!, és amikor hazalátogattunk Kárpátaljára, még nagyobb volt a meglepetése: jé, apu, ezt nem gondoltam volna, egy egész falu beszél magyarul!, és amikor átmentünk Magyarországra, és megfordultunk néhány városban: jé, apu, itt mindenki, egy egész ország beszéli azt a nyelvet, melyet te tanítottál meg velem!, és amikor sikerült egy kanadai magyar levelezőtársat találnunk neki, így kiáltott fel: apu, hisz a magyar világnyelv!, melyhez mindezek után egészen más a viszonya, olyan, mint nekem és valamennyi magyarnak Észtországban, ahol akad köztünk, aki harminchattól él ott, de nem felejtette el az anyanyelvét, de szépen beszéli a harmadik generáció is, pedig Tartuban és Tallinban, ahol a legtöbben vagyunk, mindössze öt, illetve tíz család él, a többiek szétszórva az egész országban, ahonnan azonban évenként háromszor egybegyűlünk mindnyájan, karácsonykor, húsvétkor és a Szent Iván-éji ün-

nepségre, és nagyon boldogok vagyunk akkor, örülünk egymásnak, a magyar szónak, és még az sem veszi el kedvünket, ha valaki megkérdi tőlünk, nem gondoljátok-e, hogy otthon nagyobb szükség lenne rátok, tudásotokra, tehetségeitekre, mint észtföldön, akkor azt szoktuk válaszolni: hál' istennek, hogy csak kétszázegy magyar él Észtországban!

(Született ez az írás Bán Istvánnak, az Észtországi Munkácsy Mihály Magyar Kulturális Egyesület elnökének nemrégiben Dunaszerdahelyen elhangzott előadása nyomán.)

1991. 12. 23.

Ausztrália messze van?

Asztalomon időről időre kezem ügyébe tévednek a Magyarok Világszövetségének budapesti rendkívüli közgyűlésén készült jegyzeteim, „a demokratikus és nemzeti szellemű nyugati magyarság” havilapjának múlt évi novemberi száma, kérdőívek, felhívások, egykori újságcikkek fénymásolatai, melyeket a tanácskozás, pontosabban a cirkusz szüneteiben osztogattak ilyen-olyan-amolyan honi és határokon túli magyar körök küldöttei, képviselői, vezérei, természetesen különféle érdekektől vezérelve.

Nem kellemes olvasmány egyik sem, a felszólalásokat idéző jegyzeteimet is beleértve. Fehér holló bennük a megfontolt, higgadt szó. December óta már régen félretehettek volna őket, vagy inkább a szemétkosárba kellett volna vágnom az egészet, és elfelejteni még a közgyűlést is. Csak nem megy. Március idusán megint előbukkantak emlékezetemből a cirkusz elrettentő képei. Olyan, a múltban a politika színterén a hatalomra kacsingató, törekvő magatartásnak, valamint minden bizonnyal a magyar mentalitásban is gyökerező, mocskolódással kísért ütközéseknek voltam a tanúja ott, mintha nem is a megújulás és egységtörekvés igényével egybehívott fórumon lettem volna, hanem a magyarság szétverésén munkálkodók valamiféle gyülekezetének mucsai összejövetelén. Mely szétveréshez különben ezen a fórumon is legremekebb eszköznek bizonyult a múlt. „Piszkos kommunista!” „A rohadt kapitalistája!” Miközben a szónoki emelvényről zengett a Magyar Testvéreim! Ugyanazok szájából.

A mi hasonló hazai magyar állapotainkra is gondolva, sőt bennük élve, egyszerűen jó volt hallani a magyar rádió ausztráliai tudósítójának szavait az ottani március 15-i ünnepekről. A földrésnyi szigetország több tízezer magyarja hosszú évtizedek után együtt emlékezett a szabadságharcra tereken, templomokban, magyar központokban. Együtt azok a generációk, melyek a negyvenes évek második felében, majd ötvenhatban,

majd a hetvenes-nyolcvanas években hagyták el hazájukat, s miközben az új hazában keresték a boldogulás lehetőségeit, amolyan igazi magyar módra nyomban egymásnak is estek lerákosibérencezve, lefasisztázva, lenyilasozva, lemoszkovítázva egymást. Ez ment Amerikában is, másutt is, az óhazában is magyar és magyar között. És ez megy még mindig. Magyarország, úgyszólván az idén sem tudta méltón megünnepelni március 15-ét. Például.

A minap ismét eszembe jutott az a bizonyos decemberi budapesti cirkus. De már az ausztráliai magyarok is. Ha úgy igaz, ahogy hallottam, akkor nekünk sem ártana példát vennünk róluk, köztük annak az alistáli származású honfitársuknak a magatartásáról, aki jelentős összeget ajánlott fel a Barcelonába készülõ magyar olimpiai csapatnak, nem kérdezve meg, melyik párttal szimpatizál egyik vagy másik vezető, sportoló, vagy éppen ki az apja, anyja. Mondom, nem ártana példát venni az ausztráliai magyarokról, most és következõ esztendőkre is.

1992. 4. 11.

Templom a mélyben

Hajnalgig politizáltunk Királyhelmeceen. Mintha más már nem is létezne ezen a földön, csak politika. Szóltak a kakasok, hangversenyeztek a madarak, valahol Ukrajna fölött éppen föllángolt a nap, tehát világos volt már az újabban katonák által megszállt Nagyhegy alatt, mire ágyba kerültem. Aludjak legalább két órát, míg útra kelünk, vissza Pozsonyba. Úgy történt.

Mit mondjak, nem voltam valami friss, amikor felébredtem, ráadásul ott kavaroztak fejemben az éjszaka képei, mondatai. Persze, azért összeszedi magát az ember, ha kell. Elindultunk. Toronyához közeledve, eszünkbe jutott kollégánk, aki megkért: ha már arra jártok, hozzatok egy kis jó bodrogekői vagy toronyi bort. Így tértünk be Toronyára, mely valóban híres boráról. A buszmegállóban várakozó emberek közül köszönésünkre egy hölgy lépett hozzánk, akinek szíves szavai nyomán pillanaton belül ráleltünk a forrásra. Édesapjához irányított. Be sem kellett mennünk a házba, az udvaron találtuk, ahol a közeli Sátoraljaújhelyről gyakran átruccanó testvérével, egy ugyancsak idősebb úrral tett-vett. Dehogyan zavarnak – mondták, amikor előadtuk kérésünket. Kocsiba ültünk mindnyájan, majd egy-két kanyar után hamarosan egy pince előtt álltunk. A gazda villanylápát gyújtott, és elindultunk lefelé. Alig tettünk meg öt métert, eltűnt minden fény, a mesterséges is a fordulókban. Vaksötétben, egymást tapogatva araszoltunk egyre mélyebbre. „Hét embernek van itt bora” – hallottuk valahonnan előlről. Vagyis akkor legalább hét terembe nyílik itt lent ajtó. Kulcscsörgés, vashangok – megérkeztünk. Gyertya gyúl, egy, kettő, három és még kétszer annyi, melyeket a gazda a boltíves pincehelyiség különböző magas pontjain helyez el. Mintha templomban lennénk. Hatalmas mélységek. Árnyak. Hordók sora rajzolódik ki lassan, az előtérben egy nagyobb, élére állítva, rajta üvegek, poharak, melyeket borral öblít ki vendéglátónk. Merthogy, ha csupán három-négy litert veszünk is, kóstolni muszáj. Ebből inkább, vagy abból vagy amabból? Fi-

nom mind. Tokaj szőlővesszei egy kőhajításnyira a toronyi domboktól, a határ túloldalán. De határ ide, határ oda, érződik a közelség a nektár ízében, zamatában. Látható arany színében. Van, mit nem lehet elszakítani semmivel, semmiképpen.

Eszem ágában sincs a halált, a másvilágot idézni, amikor leírom: jó volt abban a lenti világban, a sziklás földbe vájt templom gyertyafényes hűvösében. Jó volt megpihenni egy kicsit.

Aztán, felérve a napfényre, folytatódott minden.

1992. 6. 5.

Együtt az óhazában

A magyar népmesék fiai, hamuba sült pogácsával tarisznyájukban, elindulnak világgá, szerencsét próbálni. Megjárják a poklot, megjárják a mennyországot, aztán egyszer csak gondolnak egy nagyot, és hazatérnek. Hazatért János vitéz is, pedig maradhatott volna a franciák földjén, élhetett volna király módjára a gyönyörű tartományban. Hazatért Ábel is, visszahozta szíve a Hargitára, „az emberek fényes világa után az Isten tiszta világába” vágyódott, „a csillagok alá”.

Vélné az ember, amíg ki nem lép meséi világából, hazatérő, megtérő fajta a magyar, mi több, az öreg szülékre gondolva még az is eszébe juthat: otthonülő, muskátlis falujából nehezen mozduló nép. De mint annyi más esetben, ebben is: csontkemény cáfolata a mesének a valóság. A történelem. Ezé a századé meg aztán igazán. Mennyi nyomor, mennyi embertelen helyzet, mennyi kilátástalanság, mennyi politikai-ideológiai korlát és korlátoltság, mennyi basáskodás, mennyi – tehetséget fojtogató, szellemet becéllázó – diktatúra kellett ahhoz, hogy magyarok tízezrei, százezrei, milliói intsenek búcsút hazájuknak – a legtöbben örökre?! Mert dehogy is csak a kalandvágy adta a vándorbotot a kézbe. Egy amerikai magyar mondta még a század elején: „Uram... itt bennem az egész embert kielégítik; az Egyesült Államokban a viszonyok kielégítik az én szabadságérzetemet is, és kielégítik az én kenyérkereseti igényeimet is.” A haza erre képtelen volt. „Érezzük azt, hogy az anyaországtól való elszakadás érzelmi húrokat tép szét bennünk, de mit csináljunk? Ha megélni otthon nem tudunk, úgy teszünk, mint az a csecsemő gyermek, akitől senki sem veheti rossz néven, ha bárhogy szereti anyját, mégis miután az nem tud neki táplálékot nyújtani, a szoptatós dajkához is vonzódik.”

És folytatódott a kivándorlás a háború után, a negyvenötösökkel, a negyvenhetesekkel, majd az ötvenhatosokkal, és nem szűnt meg még a nyolcvanas években sem, munkás és tudós egyaránt menekült, az egyik héten csongrádi géplakatos csehszlovákiai magyar lánnyal tartja es-

küvvőjét a Csallóközben, a másikon már Ausztráliából írja a levelet, a nászéjszaka kábulatából alig kijózanodott ifjú nejeinek: ne haragudj, drágám... Így fogyatkozott, így pusztította önmagát a haza, ugyanakkor így lett tele a világ magyarral, Portugáliától Kanadáig, Új-Zélandtól Puerto Ricóig. Másként is kisebb lett Magyarország, tudjuk jól. A trianoni, majd a párizsi nagy vágással. Nemcsak a magyarok lépték át a határt, hanem a határok is átléptek a magyarokon, akik ilyenképpen akarataikon kívül kerültek más keretek közé.

És most élünk, vagyunk, ki így, ki úgy, magyarok, szórványokban és nemzeti kisebbségben, Királyhelmeceken és Sidneyben, Farkaslakán és Londonban, Szabadkán és Torontóban, Munkácson és Párizsban. Meg természetesen az anyaországban. Ki szegényen, ki gazdagon, ki évtizedeken át küzdve pusztá megmaradásáért, édes anyanyelvéért, ki meg szabadságban, nem is sejtve, hogy valahol, egy másik kontinensen egy másik magyart éppen börtönbe vetnek csak azért, mert jogaiért szólni merészelt. Magyarságunkon, közös kincseinken, népdalainkon, a Mátyás királyokon, Zrínyi Miklósokon, Toldi Miklósokon, Petőfi Sándorokon, Nemecek Ernőkön, Bartók Bélákon túl, a közös szellemi égbolton és mindazon túl, ami egybeköt bennünket, van valami, sajnós, ami még a jelen pillanatban is elválaszt: az, hogy alig, vagy egyáltalán nem ismerjük egymást. Nyugati, kárpát-medencei, anyaországi magyarok. És ebben nem elsősorban a földrajzi távolságok játszottak közre, hanem hogy rövid legyenek, ama híres-hírhedt vasfüggöny. Mely leomlott ugyan, de mintha még mindig ott emelkedne magyar–magyar között is.

1992. 8. 18.

A jövő más lesz, mint a múlt

A Magyarok III. Világtalálkozójának némely dolgaira, jeleneteire visszagondolván, amikor a szívnek meg kellett szakadni, kedvem lenne ironikusra venni a figurát, ilyenképpen például: engem ne lökdössön-bökdössön senki se jobbról, se balról, hogy álljak fel és tapsoljak csak azért, mert valamelyik éppen szónokló drága ember, politikus vagy tótumfaktum oly gyönyörűszép féltéglást, melldöngetőt mondott, hogy érző magyar ülve nem maradhat. Engem nem minden emel fel. Legkevésbé a nagy szavak. Darnyiék igen, például. Vagyis a szemmel látható, kézzelfogható magyar teljesítmény, az igen.

Mondom, kedvem lenne csipkelődni egy kicsit, mégsem teszem, félek, félrevinne. Akárhogy is nézzük, augusztus 19–21. között korszakos jelentőségű esemény zajlott le Magyarországon, ötvennégy év után harmadszor, lényegében azonban először találkozott nyíltan a világ magyarsága, a nyugati félteke magyarjai, az elcsatolt területekéi, tehát a nemzeti kisebbségben élők, valamint az anyaországiak képviselői. Különböző szakmai fórumokon, augusztus 19–21. között a világtalálkozón, valamint a Magyarok Világszövetségének küldöttközgyűlésén. Azt hiszem, a páratlan szereglés egészére érvényes az, amit a müncheni Borbándi Gyula nyilatkozott a magyar írók Keszthelyen megrendezett első világtalálkozója kapcsán arra a kérdésre válaszolva, mi számára az esemény legfőbb hozadéka. Nem más, mint a tény, hogy meg lehetett tartani. Hogy a világban szétszóródott magyar írók eszmecseréje egyszer megvalósul, abban biztos voltam – mondtam –, de hogy még az én életemben, abban nem.

*

Csoóri Sándor többször is hangsúlyozta, aligha véletlenül, hogy a világtalálkozón sok ezer, millió mondat hangzott el, de egy sem akadt köztük, mely a szomszédokat sértette volna. Azt meg én teszem hozzá, hogy ha netán mégis akadt ilyen, magánvéleményként vetélt el vagy szorult háttérbe, tö-

meges támogatásra nem talált nacionalista vagy sovinszta megnyilvánulás. Ez egyebek között Csoóri Sándornak, az ő személyiségének is köszönhető, meg egy-két olyan mozzanatnak, mely mindjárt a kongresszus nyitóünnepségén esett meg. Véletlenül-váratlanul, ám mindenképpen jól jöttek, nyomban az elején lehűtötték a nem csupán a nagy hőségtől forró fejeket. Meggyőződésem, mind a kongresszusnak, mind a világszövetségi küldöttközgyűlés későbbi tanácskozásának jót tett Tőkés László közbeszólása, amikor politikai kalandorságnak nevezte a Határontúli Magyarok Fóruma nemzeti kisebbségekről szóló, eredeti változatában meglehetősen zavaros nyilatkozatának megszavaztatását első hallásra egy olyan tömeggel, mely arra mandátumot nem kapott. Lehet, hogy Duray Miklós, a dokumentum szorgalmazója és előterjesztője, ezt akkor vereségként könyvelte el, sőt két sajtónyilatkozatában is felelőtlennek, meggondolatlanak mondta a királyhágói püspök szavait, azok mégis mértéktartó, megfontolt magatartásra készítették a találkozó(ka)t. Amiként Teller Ede rövid felszólalása. Híres vándorbotyjával lépett a mikrofonhoz, és azt mondta: a jövő más lesz, mint a múlt. A jövőt el kell képzelni és meg kell alkotni. Beszélt világhírű magyar tudóskollégáiról, a munkáról, de hangsúlyozta: előbb a tudás, s csak aztán a cselekedet. És, hogy ne mocskolódjunk! Teller Ede szavainak ugyancsak köszönhető, hogy a helyenként túlfűtött érzelmek végül is nem gyűrték le a rációt, hogy a munkára, a holnapokra, a világ magyarjainak együttműködésére terelődhetett a figyelem. És köszönhető, azt hiszem, annak a szellemi háttérnek, melyet az előtalálkozók, szakmai fórumok tanácskozásai teremtettek a vilá kongresszusnak.

*

Melyen nem kellett különösebben éles szem ahhoz, hogy az ember észrevegye a különbséget magyar–magyar között a külső megjelenésben is, no meg abban, hogy mit engedhetett meg magának az egyik, mit a másik. Soroljam? Főlöskéges. Innen nézve is: a magyar végletek találkozója is volt a Magyarok III. Világtalálkozója.

És persze hogy nem lakott mindenki csillagos szállodában. Hogyan is lehetett volna elszállásolni hétezer embert efféle szép és drága helyeken: magyarok ide, magyarok oda, a rendes turistaforgalom sem szünetelhetett. Megfeleltek, hogyne feleltek volna meg nekünk a katonai laktanyák, áldozatkész magánszemélyek lakásai. Aludtunk mi már, kárpát-medén-

ceiek, ajaj... Azoknak a kétkezieknek, a kemény hegyoldalt törő eke mellől elhozottaknak meg, akik talán először jártak hazájuk határain, talán falujuk határain is túl, mindez fel sem tűnt. Csak ámultak és bámultak, állmukban sem merték volna gondolni, hogy az annyszor hallott, az elérhetetlenül távoli Budapest, mint a mesében... Mintha meseországban hordozták volna őket a bérelt buszok tucatjai.

*

A sajtó kizárattatott megint, ezúttal a Világszövetség küldöttközgyűléséről. Valamiféle éteri vagy nagyon is földi sugallat nyomán szavazással döntött így a tisztelt fórum. Sejtésem, hogy miért, beigazolódott Csoóri Sándor sajtóértekezletén, amikor idős Buenos Aires-i kollégám rákérdezett a kirekesztés okára. Ilyenképpen: ideutaztam sok ezer kilométerről, hogy lássak-halljak és tájékoztassam otthoni magyar olvasóinkat, erre nem engednek be; ilyesmit, kérem, utoljára az argentin diktatúra idején éltem meg. Hasonlóképpen vélekedett a Los Angeles-i kollégánő is. Nem, nem vagyunk diktátorok hangzott a válasz – úgy nézünk mi ki? –, de sajnos nálunk még nem olyan fejlett a demokrácia, mint Amerikában. A konkrét ok azonban: nem akartuk, hogy a sok magyar ostobaság, a civakodás kikerüljön a világba.

Aki magam is jelen voltam a múlt évi decemberi rendkívüli közgyűlésen, a soha azelőtt nem látott cirkuszban, amit valóban kitálalt a sajtó, nagyon megértem Csoóri Sándort. És mégsem. Mert lehet, hogy vannak sajtótermékek és hírlapírók, akik elsődleges feladatuknak a balhék keresését és kipaokolását tekintik, mégis így gondolkodni en block az egészről, egyenlő a sajtó, valamint az újságíró szerepének degradálásával, sőt lebecsülésével. Olyan gonoszak lennénk mi, újságírók, hogy fel sem merül már: egyfajta ellenőrző szerep mellett képesek vagyunk partnerek lenni, együttgondolkodni, véleményünkkel gondolkoztatni, főként olyan kérdésekben, mint a magyarság ügye? Egy másik (főszervező) úr meg inkább ne mondta volna, amit mondott: több száz újságíró akkreditáltatta magát, a terem meg kicsi, képzeljük el, az önök futkosása hogyan zavarná a tanácskozást. No comment.

Így aztán a jól informáltság követelményéhez igazodva a szűkre szabott sajtótájékoztatók egy megfésült küldöttközgyűlésről adtak alig valamit.

*

Abban viszont Csoóri Sándornak teljesen igaza van, hogy a magyarok világtalálkozóját most kellett megrendezni. Ahogy mondani szokás, az igény benne volt a levegőben. Benne van a levegőben a magyar ügy. Főként a Kárpát-medencében. Most kellett tisztázni és lezárni egy sok évtizede tartó fejezetet, és most kellett lökést, lendületet adni egy új szakasz megkezdéséhez. Elhiszem, nem volt könnyű megrendezni a világtalálkozót, különösen nem néhány hónap alatt, és olyan csaták közepette, melyek nemcsak a Világszövetség vezetésében zajlottak, hanem a magyar politikai életben egyáltalán. A nemzetközi helyzetről már nem is beszélve.

Végül is: sikerült.

1992. 8. 27.

Túlélni a telet

A hetvenes évek második felében, az újvidéki Magyar Szó szerkesztőségének vendégeként barangolva Bácskában, bepillantva az ottani tanyák, falvak, kisvárosok életébe, majd eljutva Dubrovnikba is, olyan országban jártam, mely az enyémhez képest szabad volt és nyitott, vagy ahogy akkoriban mondtuk, liberálisabb, mint bármely közép-kelet-európai ország. Igaz, a gazdasága nem nagyon virágzott, az izmosabb köztársaságok, tartományok erejét elszívták a gyengébbek, jövedelmük eltűnt a nagy közös gyomorban, s a gondokon a sorozatban épített ultramodern tengerparti üdülők, szállodák forgalma nem enyhített. Viszont szárnyalhatott a szellem, összehasonlíthatatlanul nagyobb szabadságot élvezett a szó, mint nálunk; az irodalom, a művészet Danilo Kiš Borisz Davidovics síremlékétől (melyet két nyugati szexlap alá rejtve hoztam át a határon), az Új Symposionig sok olyan értéket produkált, mi több publikálhatott, amire itthon irigykedve néztünk. Ami pedig a magyar nemzeti kisebbséget illeti, a gazdasági emigráció következtében csökkent ugyan a létszáma, azért voltak még vagy mintegy 450 ezren, s ha jól emlékszem, a Magyar Szó példányszáma elérte a 60 ezret.

Másfél évtized után újra Jugoszlávia, Kis-Jugoszlávia, Szerbia, a Vajdaság, a Délvidék felé. Nem is tudom, hogyan mondjam. Négyen ülünk a Favoritban, Szigeti László, a Kalligram ügyvezető igazgatója, Grendel Lajos, a Kalligram irodalmi-művészeti folyóirat főszerkesztője, Szilvássy József, az Új Szó főszerkesztője és jómagam. Sinkovits Péter, a Magyar Szó művelődési rovatának vezetője hívott meg bennünket, egy-egy Új Szó–Kalligram-est keretében találkozoznánk Szabadkán, Újvidéken és Zentán az olvasókkal, az ottani szellemi élet képviselőivel. A mai napig alig ismerjük egymást – a nevetségesen kicsi földrajzi távolság ellenére –, következésképpen épp ideje, hogy a korábbi félig-meddig illegális csatornák, rejtett kapcsolatok nyitott, természetes közlekedési, együttműködési formákat öltsenek.

Magyarországot végigvicceljük. Persze, nem csak. Sok a rossz út. A déli határhoz érve, hosszú kocsisor, a jugoszláv oldalon még hosszabb, beláthatatlan. Visznek-e át benzint, úgy pluszban? – kérdi a finánc. Nem. Biztos? Belenéz a zsebünkbe. Az útlevékezeltő viszont elhiszi, hogy írók vagyunk. Mondanának egy verset? Hogyne! Ecc-pecc kimehecc... Alig hagyjuk el a vámot, jobbra katonákon, gépeken: UN. ENSZ-erők. Nem zöld sapkások, kékek. Bár errefelé nincs háború, következményei érzékelhetők amerre elhaladunk, egyszersmind következményei a gazdasági zárlatnak, az inflációnak. Öreg autók, gaz, csupán itt-ott egy-egy szebb ház, rendezett porta. A tanyák viszont, melyekből a következő napon többet látunk majd, mintha megújultak volna a hetvenes évekhez képest, zömük a gyarapodás képeit mutatja. Szabadka Kosztolányi, Csáth Géza városa, külsőre nyugodtnak látszik. A Magyar Szó fiókszerkesztőségében pedig igazi napilaptempó. Sinkovits Péternek és Dudás Károly írónak, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége egyik vezetőjének kíséretében megcsodáljuk az építészeti szempontból is egyedi városháza belső tereit, a századfordulót idéző nagy tanácstermet, melyet címerek, jeles magyar történelmi személyiségek képei díszítenek; majd a 7 Nap szerkesztőségének vendégei vagyunk, ahol a lapszerkesztés, az irodalom, a könyvkiadás kérdéseit épp csak hogy érinteni érkezünk, mivel számos vonatkozásban azonos vagy hasonló (nemzetiségi) cipőben járva, hamarosan óhatatlanul, elkerülhetetlenül nyakig merülünk a politikába. Szerencsére, este a Népkör zsúfolásig telt kistermében Péter barátunk okos műsorvezetésének köszönhetően visszaterelődik a szó az előbbi témákra, hogy a jelenlévők a szlovákiai magyar kulturális életéről is átfogóbb képet kapjanak. Aztán újra politika, éjfél utáni órába nyúló heves, de mindvégig baráti mederben maradó vita azon a vacsorán, melyet Kasza József, Szabadka magyar nemzetiségű, VMDK-s polgármestere ad tiszteletünkre a gyönyörű palicsi tó partján, az egyik miniszállóban. Egyszersmind tapasztalatcsere is zajlik, hiszen a Vajdaságban csupán egy, félig politikai, félig kulturális szervezet, a VMDK képviseli a magyarok érdekeit, nálunk négy párt. Kérdés kérdés után. Mi lesz a vajdasági magyarok autonómia-tervezetének sorsa? Hogyan önállósuljon, és még előbb, hogyan meneküljön meg a ma már csupán 15 ezer példányban megjelenő, az államhatalom szorításában egyre sorvadó Magyar Szó? Hogyan szűnhetett meg a szabadkai Népszínház magyar tagozata? Miért nem keresitek a

kapcsolatokat a demokratikus szerb ellenzékkel? Hogy nincs ilyen? Hogy a nacionalizmus nekik is sajátjuk? Miért van az, hogy Tito arcképe még mindig, ahol csak megfordulunk?

Reggel rövid séta a palicsi tó partján, áttetsző köd, hulló falevelek, krúdys hangulatok, a park fái közül bármely pillanatban előlovagolhatna egy hölgy, kibomló hajjal, hosszú ruhában. Álmodunk. Újvidékre érve, a Fórum-házban, mely a magyar könyv- és lapkiadás központja a Vajdaságban, azzal fogadnak bennünket a kollégák, hogy a városban leállították a buszközlekedést. Íme, a gazdasági zárlat újabb „eredménye”. Azért a Fórum könyvkiadóban, Bordás Győző igazgatóval az élen, helyén van mindenki, szervez, szerkeszt, recenzál. Szigeti Lászlóék a Kalligram legújabb könyveiből ajándékoznak néhányat vendéglátóinknak, akik természetesen viszonzják a figyelmességet, a Fórum könyveiből így jutunk mi, újszósok is olyan művekhez, mint Hódi Sándor A nemzeti identitás-tudat zavarai című tanulmánykötete, Varga Zoltán Indiánregénye vagy Matuska Márton A megtorlás napjai című munkája. Hasznos a találkozás, újvidéki barátaink csodálkoznak és érdeklődnek, hogyan létezhet és működhet nálunk annyi magyar könyvkiadó már, míg náluk csak a Fórum van, majd a két igazgató kéziratcserében, illetve könyvek kölcsönös cseréjében állapodik meg. Két emelettel lejjebb, a Magyar Szó fő- és fellelős szerkesztője, Bálint Sándor a napilap nem éppen derűs jelenéről és meglehetősen kilátástalan jövőjéről beszél. Némi reményt jelent számunkra, hogy a szövetségi kormányfő és a köztársasági elnök nemcsak hogy személyesen fogadta őt, de ígéretet is tettek a lap helyzetének javítására. Közben hideg van, az iskolákban is. Tartalékolják a fűtőanyagot a még hidegebb napokra.

Újvidék különben szép, az üzletek tele áruval. Csak éppen pénzünk nincs az embereknek, vagy ha van is, nem sokat ér. Városnézésünk végén betérünk egy pravoszláv templomba. Markáns arcú pap siet elénk, és szerb nyelven szíves-lelkes kiselőadást tart külön nekünk, melyet kívánsággal fejez be: a gyerekek tanuljanak, a felnőttek dolgozzanak, és tiszteljük egymást mindnyájan. Úgy legyen. Az újvidéki magyar színház kávézójában valamilyen csoda folytán meleg van. Faragó Árpád igazgató fogad, szép szavakkal emlékezve kassai vendégszereplésükre, majd arról beszél, hogy a szabadkai Népszínház magyar tagozatának megszűnése után tájoló teátrummá válva, megszaporodtak gondjaik, köztük az egyik

legnagyobb: az üzemanyagiány. Pedig közönségük van, lenne mindenütt, úgy tapasztalják újabban. A Szerb Nemzeti Színházról – melynek új, modern otthona van – megszerzett vagy örökölt épületük kistermében villanymelegítő teszi kellemesebbé a környezetet. A találkozón Bori Imre tanár úrral egyetemben több újvidéki író, költő, újságíró is megtisztel bennünket jelenlétével. A hangulat mint Szabadkán, csak talán kevésbé közvetlen és hamar véget ér. Igaz, nincs buszközlekedés, és hideg van, és esik az eső.

Zentán, Sinkovits Péter szülővárosában és szülőházában ringató órák. Kimegyünk a Tiszához, errefelé most nem szőke, és a szélben mintha visszafelé folyna... Újabb élmény: meglátogatjuk Varga Zoltán író, akit egy gyermekkori betegség végtagokat elsorvasztó következményei hosszú évtizedek óta tolószékhez kötnek. De csak a testet tudták odabéklyózni, a lélek, a szellem annál szabadabb benne, kisujjában a múlt és a jelen, következtetőkészsége, olvasottsága, tájékozottsága lenyűgöző, bár megjegyzi Grendel Lajosnak, ő is inkább csak névről ismert két-három szlovákiai magyar író, „eddig nem jöttek át ide a könyveitek”. Ezen változtatni kell. Más hangulatba csöppenünk a város múzeumában, ahonnan átme gyünk utolsó találkozóink színhelyére, a városi könyvtárba. Őszinte örömmel fogadnak, s itt legnépesebb, leginkább érdeklődő a közönség is, pedig előző este író-olvasó találkozón voltak. Elfogynak az Új Szó, a Vasárnap, a Kalligram egy-egy számából megmaradt példányok, a Kalligram Hrabal-, Grendel Lajos-, Farnbauer Gábor-, Talamon Alfonz-könyvei. Jó lenne maradni, mennünk kell.

Hazafelé, a jugoszláv–magyar határon. Zsebünkben felejtett dinárjainkat szeretnénk beváltani, legalább forintra. Nem megy. Mit csináljunk akkor vele? – kérdezzük a pénzbevéltő ügyeletesét. Dobják el – mondja legyintve.

Ez vár ránk is Szlovákiában? – töprengünk, mint annyiszor az elmúlt napokban. S nekivágunk a nagy magyar éjszakának.

1992. 10. 23.

Az otthon határai

Karácsonyi írásnak illenék itthon kezdődnie, de mit csináljon az emberfia, ha régi álma, hogy legalább egyszer kijusson Amerikába, váratlanul valóra válik. Egy olyan álmom, mely különben még az ötvenes évek elején született benne, amikor úgy hatévesen először látott amerikai bélyeget – a rengeteg Sztálin között –, és mindjárt egyszerre hármat. A nagynéni levelein érkeztek egyenesen a tengerentúlról, tizenötcentes AIR MAIL-ok, repülőgépet, a Szabadságszobrot ábrázoló fakó barnák és halovány zöldes, meg egy olyan, melyre az is rá volt írva, hogy LIBERTY FOR ALL. És bár hetek múltak már el a hazaérkezés óta, a „nagy utazás” még egy ilyen karácsonyi íráshoz is kínálja a témát, félretolva minden mást az emberfiában mint szerzőben, eszébe juttatja például a vendéglátó virginiai újságíróközpont ukrán zsidó apától és ír anyától született remek elnökét, az Associated Press egykori hírszerkesztőjét, moszkvai és középkeleti tudósítóját, aki a világ kisebbségi és etnikai problémáinak lehetséges kezeléséről szólva egyszer csak egy Gandhi-idézzel rukkolt elő. „An eye for an eye, and we all go to blind”, vagyis ha úgy gondolkozunk itt e földön, hogy szemet szemért..., akkor mindnyájan megvakulunk, amitől egyébiránt már nem vagyunk messze, ha egyáltalán látunk még vagy legalábbis, ha tudunk még tisztán látni az elvakító gyűlöletől, az egymás iránti közönytől, kölcsönös utálattól. Lényegében ez mind egy és ugyanaz, amin ma sem enyhíthet a szeretetről, az egymás iránti tiszteletről, kölcsönös megértésről – különböző szószékek, újkeletű emelvények magasából – szélesen áradó szöveg. Mert nem szöveg kellene ide, hanem a válságok emberi léptékű, okos kezelése, ahogy a világ egyetlen békeszigetén, Svájcban csinálják évszázadok óta, de ezt hagyjuk. Tudja, Mr. Krimsky, nálunk például még a jól végzett munkából sem lehet rendesen megélni, s az anya nem lehet anya, ilyenképpen a család sem igazi család. Gandhi-idézete mindenesetre elgondolkoztathatná a világ martalócabb-önzőbb, de érzékelhetően meghatározó részét, csak hát attól gyakran még egy ka-

rácsonyi tűzszünetre sem telik. Persze, mi azért ne adjuk fel, írjuk csak a magunkét tovább, akár Gandhit, igen, a Mahatmát, az indiai Nagy Lelket idézve, akinek más gondolataira is rábukkantam, amikor keresni próbáltam a fennebbi, Amerikából hozott pontos magyar fordítását. Mondott olyasmit is, hogy „Minden ország kultúrája lengje körül a házamat. De egyik se szakítson el szülőföldem talajától”, amihez azért tegyük hozzá, általában nem egy más kultúra szakít el valakit a szülőföldjétől. Ki a bölcsőjéből, az emberen áll és bukik minden, ugyanakkor természetesen az sem tagadható: akad kényszerű oka a hűtlenségnek, örök búcsúnak – kell-e példa a menekülésre? –, és száz vagy ezer kilométerekkel odébb legfeljebb már csak ilyenkor, karácsony táján emelkedik csillagos fénybe a szülőföld – az emlékekben. Az a föld, mely azokban az emberekben is felejthetetlen, az ukrán zsidó apában és ír anyában, akik saját elhatározásukból „amerikaiak akartak lenni”. Nem úgy, mint én, akinek sem hetvenkettőben Angliában, sem kilencvennégyben Amerikában eszembe nem jutott, hogy kint maradjak, még csak álomban sem sejtem – hogy magasztosabb dolgot most ne említsek –, mikor tudom kicserélni tizenegy éves százötös Škodámat. Szóval én már csak ilyen szülőföldhöz ragadt fajta vagyok, aki a tengerentúlról hazafelé tartva, már a frankfurti repülőtéren úgy éreztem, hogy majdnem otthon vagyok, pedig soha azelőtt nem jártam Németországban, még a valamikori NDK-ban sem. A bécsi-schwechati repülőtéren meg mintha már az otthon illatát is éreztem volna, Pozsonyról nem is beszélve – annak ellenére, hogy soha nem tudtam megkedvelni ezt a várost, bár húsz évig ott volt a munkahelyem (egy ideig a lakhelyem is). Aztán egy órán belül otthon voltam. Az otthon határait eddig sem lakásunk bejárati ajtója és falai jelentették, mégis, amióta hazatértem az óceánon túlról, úgy érzem, kiterjedtek ezek a határok, valahol a kontinens partjainál kezdődnek, legalábbis Frankfurtban.

Csakhogy azóta – mint naiv gyermeket megannyi titok – gyötör még inkább egy kérdés: ha európai otthonunk kitágult udvarában is valóban folyik a szemet szemért..., márpedig folyik, akkor mit jelent az, hogy otthon. Másrészt, mi élők, és annyira-amennyire még látók, képesek vagyunk-e érzékelni a karácsony fényeit Calais-tól, Ostendétől, vagy mondjuk csak Frankfurttól... meddig?

1994. 12. 21.

Washingtoni mókus

Két éve, hogy Washingtonban megijedt egy férfi. Vasárnap reggel, könyvesbolt előtt, mely éppen nyitni készült. Akkor ijedt meg az alacsony, szemüveges és kopasz emberke, aki nem volt sem néger, sem arab, sem semmilyen idegen vagy bevándorló, hanem mint később kiderült, tősgyökeres washingtoni, amikor frissen érkezett vendégként meg akartam kérdezni tőle, mit jelentenek bizonyos számok a kirakatban sorjázó könyveken. Köszönésem, vagyis gudmóningem hallatán csaknem egy métert ugrott hátra, mint amikor valakire hirtelen kést emelnek, rémült arccal, mely fehérebb lett a fehérnél; mellesleg látszott rajta, többet van könyvtárszobában, mint napon. Megijedt a szellem embere. Washingtonban, a világ fővárosában, diplomáciai testületek, a földkerekséget átfogó emberbaráti és emberjogi szervezetek központjában, hogy George Washington, Jefferson, Lincoln máig sugárzó örökségéről ne is beszéljek. Meg a korántsem az agresszió jelképeként ismert mókusokról, melyekkel tele Washington, akárcsak a mindenféle kacatokban mindenhol futkározó, súlyfeleslegüktől szabadulni vagy éppen formájukat őrizni akaró hölgyekkel és urakkal. Megijedt a szellem embere vasárnap reggel, könyvesbolt előtt, ahonnan nemsokára kötetekkel a hóna alatt távozott. Bizonyára kellemetlen, sőt megrázó tapasztalatai lehettek korábban. Hogy feltételezésemben nem jártam messze az igazságtól, kiderült hamarosan. Amerikai barátaink ugyanis szinte naponta figyelmeztettek, este kilenc után már ne nagyon járjunk az utcán; ha menni akarunk valahova, csak taxival. Akkor hazagondoltam, s nyomban arra, végeredményben – vagy legalábbis némely szempontból – teljesen mindegy, hol él az ember. És a szülőföld azért mégiscsak szülőföld.

1996. 10. 19.

Haza a magasból

Látod, megint oda kanyarodtak szavaink, ahová tegnap, tegnapelőtt, aze-lőtt. Földi, mondhatnám, földhözragadt dolgokról beszélgetünk ismét. Igaz, ez az életünk, itt. Nekem azért eszembe jut olykor washingtoni utam. Nem is maga Washington vagy Amerika földje, hangulata, levegője, hanem a repülés az Atlanti-óceán fölött, tízezer méter magasan. Mindannyiszor újraélem. És nem is annyira a nappali repülést, amikor odafelé tartottunk, abban legfeljebb az volt az izgalmas, hogy alattad végtelen víz, mely egyébiránt ritkán tűnt elő a mélyben, akkor csak, ha valamilyen láthatatlan kéz, mint színházban a függönyt, széthúzta egy pillanatra a felhőtakarót. Az éjszakai repülés képei sorjáznak emlékezetemben, amikor két hét után Washingtont elhagyva, mely a magasból nézve mint ékszerdoboz csillogott alattunk a sötétben, kelet felé fordult gépünk, hazafelé. Megjelentek a légitársaságok, italokkal, a vacsorával, mozit néztünk fejhallgatón követve a szöveget, volt, aki rádióállomást fogott be vagy éppen olvasott, mígnem lassan kialudt csaknem minden fényforrás a gép utasterében, lecsukódott csaknem minden szem. Álmodok a magasban. Így repültünk az éjszakában, kelet felé, szemben az egyelőre még láthatatlan, de valahol már bizonyára ébredező nappal. Nem akartam aludni, nem is tudtam volna. Ebben az egész éjszakai repülésben volt valami misztikus, egyszersmind valami felemelő. Képzeld el, mögötted Amerika, ahová világeletemben vágytál, alattad az Atlanti-óceán, melyet a nagymama közvetlen közelről látott, talán meg is érintett, amikor a század elején áthajózott a korlátlan lehetőségek földjére, hogy aztán csalódottan térjen haza, előtted Európa, bár partjai messzire még. Ilyképpen tűnődsz, amikor egyszer csak azt veszed észre, hogy a távolban, valahol az öreg kontinens fölött hirtelen horizont rajzolódik az égen, határvonal az egyre erősödő fényesség és a ritkuló sötétség között. Az egyik fent, a másik lent. Újabb zónaidőbe értünk tehát, a látvány lenyűgöző, a színek. Ahogy közeledsz a fény felé, ő pedig feléd, kozmosznyira tárt karokkal.

Szinte pillanatok alatt változik minden körülöttem. És már nem a néhány órával ezelőtt elhagyott Amerika jár az eszedben, ahol szép volt, jó volt, tapasztaltál is nem keveset, hanem a családot, a hazád, szülőfölded, az otthoni táj, mely fölött ott ragyog már a nap, repülnek a méhek, és ahol földi, mondhatnám, földhözragadt dolgokról szoktunk beszélgetni, mert-hogy ilyen az életünk, itt.

1997. 3. 29.

Ahol a kalapod...?

Washington, kilencvennégy októbere, magyar nagykövetség. Állófogadás ötvenhat évfordulóján. Egyik kocsi a másik után gördül be a parkoló fái alá, néhány perc alatt megtelik a nagyterem, rengeteg ember, fénylő arcok, aranyórák, csokornyakkendők és mosolyok és mosolyok és mosolyok. Aztán csend, rövid ünnepi beszéd, csinnadrattával beharangozott film, mely ötvenhatról szól, majd himnusz, svédasztal, húzódik is arrafelé a tömeg, nehogy lemaradjon a tejszínhabos töltött káposztáról, kirántott ananászról. Megy már a fekete-fehér film a falon, ötvenhat ősze, batyukkal, aktatáskákkal, hosszú kabátokban emberek caplatnak vízben, sárban, menekülnek a zöldhatáron, mindez senkit nem érdekel a teremben, udvarias hajlongások, tényérokkel, villákkal a kézben, majonézkrémes szájszélek, bajszok és mosolyok és mosolyok és mosolyok. Keep smiling! A falon meg tovább menekülnek. Ez itt a magyar nép egy része, parányi darabkája a nemzetnek, amerikai magyarok. Akad köztük egy-két szlovákiai, a nyolcvanas években jöttek ki, haza nem kívánkoznak, miért is, amikor egészen a kormánykörökig verekedték fel magukat, vízügyi tanácsadók meg hasonlók. Maguk visszatérnek? – kérdi valaki. Hát persze. Szlovákiába? Hát persze. Közben a falon még mindig menekülnek. A sarokasztalon viszont fogytán a bor. Egyre szebb a világ! Csak az a magyar élet, csak az a magyar sors van elátkozva – kezdődne a dal, de nem otthon vagyunk, elérkezőn egy bizonyos pillanat, illik hazamenni. Vége a filmnek.

Vegyes érzésekkel ülök a kocsiban, szállodánk felé tartva a washingtoni éjszakában, melyben a karácsony fényes díszreiből mind több látható már. Tudnék itt élni? – jut eszembe a hülye kérdés. Aligha. Az amerikai azt mondja, ahová a kalapom akasztom, ott az otthonom. Az enyém meg ott, ahol születtem és nevelkedtem. Minek kellene történnie, hogy elhagyjam? Vagy többé látni se akarjam? Hol kezdődik a ragaszkodás valamihez, tárgyhoz, darab földhöz, a hazához? Még egy országon belül is

nehéz helyet változtatni, mondjuk néhány száz kilométerrel odébb telepedni le a szülőföldtől, melyet egy életen át sem tudsz kibeszélni, kiírni magadból. Egyre tisztább részletek jutnak eszedbe, melyekről azt hitted, rég megkövültek valahol az emlékezet mélyén. Természetesen, felidézni, kiemelni bármit is a mába egyedül a megélt Időn lehet, nincs más út. Bármily világosak az egykori képek, köztem és köztük ott az Idő, az azóta eltelt évtizedek ezernyi újabb tapasztalattal, emlékekkel, fékezve vagy inkább fegyelmelve a lelket, az érzelmeket, nehogy kitörjenek, esetleg még könnyet is csalva a szembe, amikor... Amikor például itt, a Csallóközben látod magad, amint gyermekként ott, a Bodrogközben karácsony vigíliájának délutánján a félig kőből, félig vályogból épült kicsi házatok konyhai ablakán kilesve, miután ujjad melegével lyukat olvasztottál a jégvirágok között, megpillantasz az udvar végében, a fáskamra sarkánál egy mozgó fenyőfát a fehérségben, mintha apád lenne mögötte, fejszével a kezében, igen, ő az, apu, ennek ellenére még azon az estén is elhiszed, hogy az ezüstbe öltöztetett fenyőt a Jézuska hozta be csengőszóval az ablakon, s te töröd a fejed, hogyan is tudta beemelni rajta.

Tudnék Amerikában élni, vagy bárhol a világban? – jut eszembe ismét a kérdés, washingtoni szállodai szobámban fekve. Minek kellene történnie, hogy elhagyjam őseim földjét, az országot, ahol születtem? Lelépni nem fogok, az biztos. Már csak azért sem, mert ITT nem vagyok egyedül. Nem egyedül vagyok.

1997. 12. 17.

Tartalom

Görög Európa

Felmenni magas hegyekbe?	7
A tested, Éva ...	10
Mikor leszek Valentino?	12
„Trabantosok” – Mercedesre várva	15
Lesöpörve?	18
Öljük a kormoránt	19
A gigantománia gyermekei	21
Elmennek a halak	24
Édesanya	26
Yesterday	27
A nyúl, a madár és a szitakötők	29
Kell a balhé (?)	33
Madárperspektíva	36
Görög Európa	38
Terhes	43
Húsvétok sodrásban	45
Megint csak a remény?	47
Határeset	50
Coitus interruptus	51
Háló	54
Lopják a jövőnket	55
Egy csepp méz	56
Álom a fényről	58
Lányok a nyárban	60
Ha elmegy a férfi...	61
Mikor írt utoljára levelet?	63
Éjszakai repülők	65

Vágy és valóság

„Nincs nekünk ilyesmire időnk” (?)	69
Nem elég a béklyóktól szabadulni	73
A dánok, a hollandok, a svédek...	76
Vágy és valóság	79
Az első – Legutolsó ítélet	82
Forradalom – vers nélkül...	85
Kulturális parlamentet!	87
Nemzetiségi nyúl a képernyőn	90
Kultúra kizárva?	93
Van képünk a mieinkről?	96
A „játék” éve	98
Fogjuk meg és vigyék!	100
Szellemi svédasztal	103
KI MIT TUD? – ITT	106
Szóljunk Chuck Norrisnak?	109
Ki sír, miért?	112
Kell-e nekünk a saját irodalmunk?	114
Ha férfi vagy...	117
CATV	120
Ki beszél itt magyar magánrádióról?	121
A Šimek-jelenség	123
Negyvenöt év után...	124
Egy régi tányér	126

Nem ér a nevünk

Ismerjük egymást?	131
Albérletben?	135
Végre: Gyula	138
Beszélnék a temetők	141
Majdnem egyirányú utca	143
Én magyarba. És te?	146
Nem ér a nevünk	149

Angelo nagypapa	151
Magyarul nem megy	153
Hidak súlya	154

201 magyar

Örökség apámtól	157
Mécsesek itt	159
Ész nélkül...	161
És a tények, uraim?	164
201 magyar	166
Ausztrália messze van?	169
Templom a mélyben	171
Együtt az óhazában	173
A jövő más lesz, mint a múlt	175
Túlélni a telet	179
Az otthon határai	183
Washingtoni mókus	185
Haza a magasból	186
Ahol a kalapod...?	188

Bodnár Gyula
Görög Európa

Kiadta: NAP Kiadó, Dunaszerdahely 1998

P. O. Box 72, 929 01 Dunajská Streda

Felelős kiadó: Barak László igazgató

Szerkesztette: Cs. Liszka Györgyi

Korrektúra: B. Andrejkovics Anna

A borítót és a kötetet tervezte: Róth Rea

Nyomdai előkészítés: NAP Kiadó

Nyomta: VALEUR Kft., Nagymegyer

ISBN: 80-85509-66-0